

CEP ÜNİVERSİTESİ

Faşizmler

HENRI MICHEL

İletişim Yayınları • PRESSES UNIVERSITAIRES DE FRANCE

CEP ÜNİVERSİTESİ

Faşizmler

Les fascismes

HENRI MICHEL

İkinci Dünya Savaşı Tarihi Uluslararası Komitesi Başkanı
Revue d'histoire de la deuxième guerre mondiale Direktörü

Çeviren FÜSUN ÜSTEL

İletişim Yayınları • PRESSES UNIVERSITAIRES DE FRANCE

İletişim Yayınları • PRESSES UNIVERSITAIRES DE FRANCE

CEP ÜNİVERSİTESİ

Genel Yayın Yönetmeni: Murat Belge
Yayın Koordinatörü: Taha Parla
Yayın Danışmanı: Ahmet İnsel
Yayın Yönetmeni: Erkan Kayılı

Yayın Kurulu:
Fahri Aral, Murat Belge, Tanıl Bora, Ahmet İnsel, Erkan Kayılı, Taha Parla, Mete Tunçay.

Görsel Tasarım: Ümit Kıvanç
Dizgi ve Sayfa Düzeni: Hüsnü Abbas - İsmail Abbas
Baskı: Çiftay Matbaası (iç) / Seda Matbaası (kapak)

İletişim Yayıncılık A.Ş. - Cep Üniversitesi 3 - ISBN 975-470-069-9

1. Baskı - Presses Universitaires de France, 1977.
4. Baskı - Presses Universitaires de France, Temmuz 1987.
5. Baskı - İletişim Yayınları, Kasım 1990.
© Que sais-je?, Presses Universitaires de France, 1977
108, Boulevard Saint-Germain, 75006, Paris-France
© İletişim Yayıncılık A.Ş., 1990
Klodfarer Cad. İletişim Han. No:7 34400
Cağaloğlu-İSTANBUL. Tel: 516 20 60 - 61 - 62

YAZARIN DİĞER ESERLERİ

Les idées politiques et sociales de la Résistance française (B. Mirkine-Guetzévitch ile birlikte), PUF, 1954.

Les mouvements clandestins en Europe, PUF, 3. baskı, 1974.

Tragédie de la Déportation (Olga Wormser ile birlikte), Hachette, 3. baskı, 1954.

Histoire de la Résistance en Frace, PUF, "Que sais-je" dizisi, 8. baskı, 1978.

Histoire de la France libre, PUF, "Que sais-je" dizisi, 4. baskı, 1980.

Les courants de pensée de la Résistance, PUF, 1963.

Bibliographie critique de la Résistance, SEVPEN, 1964.

Jean Moulin l'unificateur, Hachette, 2. baskı, 1970.

Vichy, année 40, Robert Laffont, 1966.

La seconde guerre mondiale, 1. cilt: *Les succès de l'Axe*; 2. cilt: *La victoire des Alliés*, PUF, "Peuples et Civilisations" dizisi, 2. baskı, 1977.

La guerre de l'ombre, Grasset, 1970.

La drôle de guerre, Hachette, 1972.

La seconde guerre mondiale, PUF, "Que sais-je" dizisi, 3. baskı, 1979.

Pétain, Laval, Darlan, trois politiques ?, Flammarion, 1972.

Pétain et le régime de Vichy, PUF, 1977.

Le procès de Riom, Albin Michel, 1979.

La défaite de la France, PUF, 1980.

La deuxième guerre mondiale commence, Brüksel, Editions Complexe, 1980.

La libération de Paris, Brüksel, Editions Complexe, 1980.

Paris allemand, Albin Michel, 1980.

Paris résistant, Albin Michel, 1982.

Önsöz

Günümüzde bilgi bir yandan en önemli değer haline gelirken diğer yandan da artan bir hızla gelişiyor, çeşitleniyor. Ama katlanarak büyüyen bilgi üretiminden yararlanmak, özellikle gündelik yaşam kaygılarının baskısı altında, zorlaşıyor. Her şeye rağmen bilgiye ulaşma çabasını sürdürenler için de imkânlar pek fazla değil.

Ayrıca, özellikle Türkiye gibi ülkelerde bir konuda kendini geliştirmek ya da sırf merakını gidermek için herhangi bir konuyu öğrenmek isteyenlerin şansı çok az. Üniversitelerimiz, toplumumuzun yetişkin bölümüne katkıda bulunmak için gerekli imkânlardan yoksun.

Cep Üniversitesi kitapları işte bu olumsuz ortamda, evlerinde kendilerini yetiştirmek, otobüste, vapurda, trende harcanan zamandan kendileri için yararlanmak isteyenlere sunulmak üzere hazırlandı.

20. yüzyıl Fransız kültür hayatının en önemli ürünlerinden olan, bugün yaklaşık 3000 kitaplık dev bir dizi oluşturan "Que sais-je" (Ne Biliyorum?) dizisini İletişim Yayınları Türkçe'ye kazandırıyor. İletişim'in Cep Üniversitesi, bu büyük diziden seçilmiş,

Türkiyeli okurlar için özellikle ilgi çekici olabilecek eserlerin yanısıra, Avrupa'nın başka yayınevlerinin benzer bir çerçevede yayımladığı kitapları da içeriyor.

Ayrıca, Türkiye'nin siyaset, kültür, ekonomi hayatıyla ilgili konularda özel olarak bu dizi için yazılmış telif eserler "üniversite"nin "öğrenim programını" tamamlayacak.

Cep Üniversitesi'nin her kitabı alanının öndegelen bir uzmanı tarafından yazıldı. Kitaplar, hem konuya ilk kez eğilen kişilere hem de bilgisini derinleştirmek isteyenlere seslenebilecek bir kapsam ve derinlikte. Bilginin yeterli ve anlaşılır olması, temel kıstas. Cep Üniversitesi kitaplarını lise ve üniversite öğrencileri yardımcı ders kitabı olarak kullanabilecek; öğretmenler, öğretim üyeleri ve araştırmacılar bu kitaplardan kaynak olarak yararlanabilecek; gazeteciler yoğun iş temposu içinde çabuk bilgilenme ihtiyaçlarını Cep Üniversitesi'nden karşılayabilecek; çalıştığı meslek dalında bilgisini geliştirmek isteyen, evinde, kendi programlayabileceği bir meslekî eğitim imkânına kavuşacak; ayrıca, herhangi bir nedenle herhangi bir konuyu merak eden herkes, kolay okunur, kolay taşınır, ucuz bir kaynağı Cep Üniversitesi'nden temin edebilecek.

Cep Üniversitesi kitapları sık aralıklarla yayımlandıkça, benzersiz bir genel kültür kitaplığı oluşturacak. İnsan Hakları'ndan Genetik'e, Kanser'den Ortak Pazar'a, Alkolizm'den Kapitalizm'e, İstatistik'den Cinsellik'e kadar uzanan geniş bir bilgi alanında hem zahmetsiz hem verimli bir gezinti için ideal "mekân", Cep Üniversitesi.

İletişim
Yayınları

İçindekiler

I. BÖLÜM
Faşizmin Anlamı 7
Faşizmin Redleri 7
Faşizmin Kabulleri 9
Faşizmin Öncesi ve Doğuşu 13
Faşizm ve Gericilik 17
Faşizm ve Bolşevizm 19
Faşizmin Evrimi 21
Faşizmler 23

II. BÖLÜM
İtalyan Faşizmi 25
Faşizmin Öncesi ve İktidara Gelişi 27
Benito Mussolini 30
Faşizmin Evrimi 32
Faşizm ve İtalyan Toplumu 36

III. BÖLÜM
Nasyonal-Sosyalizm 42
Nazizm'in İktidara Gelişi 44
Adolf Hitler 47
Nasyonal-Sosyalist Parti 49
SS'ler 53
Nasyonal-Sosyalist Devlet 56
Nasyonal-Sosyalizm ve Alman Toplumu 58
Nasyonal-Sosyalist "Kültür" 63
Hitlerci Irkçılık 67
Yaşam Sahası 70

IV. BÖLÜM
Fransız Faşizmleri 73
Faşizmin Geçmişi 74
Biriikler ve Faşizmin Çekiciliği 77
İşbirliği ya da Nazizm'in Büyüleyiciliği 80

Vichy ya da Galip ve Faşizan Gericilik 86

V. BÖLÜM

Faşist Avrupa 89

Klerikal Faşizmler 90

İspanyol Falanjizmi ve Caudillismo 92

Faşizan Askeri Diktatörlükler 95

Hitler ve Avrupa Faşizmi 97

Doğu Avrupa'nın Faşistleşmesi 98

Orta Avrupa Faşizmleri 101

VI. BÖLÜM

Avrupa Dışı Faşizm 106

Japon Faşizmi 106

Güney Amerika Faşizmi 109

Afrika: Nasırcılık ve Irk Ayrımcılığı 111

Amerika Birleşik Devletleri ve Faşizm 113

VII. BÖLÜM

Bir Açıklama Denemesi 116

Faşizm ve Kapitalizm 118

Birkaç Gözlem 122

Dipnotlar 125

Bibliyografya 132

BİRİNCİ BÖLÜM
FAŞİZMİN ANLAMI

Faşizmin İncili'ni aramak boşunadır. *Mein Kampf* yalnızca Nazizm'in Eski Ahiti'dir. Tarihsel olay -tıpkı Fransız Devrimi'nin "filozoflar" tarafından hazırlanmamış olması gibi- bir dizi kuramcı tarafından hazırlanmamıştır. Faşist "düşünürler" parmakla sayılacak kadar azdır. Doğrusunu söylemek gerekirse, sözcüğün kendisi, yani faşizm (1) olayın doğasını tarihsel kılmaktadır: Farklı güçlerin birlikteliği ve bu birlikteliğin hatta onun düşüncesinin bile bir oldubittiden kaynaklanması. Faşist diktatörler ampirik olmuşlardır; "şef" kitlenin üzerine doğmuş, icraatı emir olmuş ve sözleri gerçeği açıklamıştır. Öte yandan faşistler her yerde ad vererek gösterdikleri gerçek ya da hayali rakiplerini ihbar ederek ve onlara karşı mücadele ederek ortaya çıkmışlardır; mücadeleleri öncelikle bir karşı çıkış olmuştur. Aynı zamanda, bazı hedefler izlemiş, bir program hazırlamış, az ya da çok tutarlı bir görüş oluşturmuşlardır. Yani ortak bir faşist öz, bir redler ve öneriler karışımı, üzerine türevlerin aşılandığı karmaşık bir bütünün bir tür "asgari başlangıç"ı olan ortak bir faşist öz bulunmaktadır.

Faşizmin Redleri - Faşizmin *a priori* ve bütünüyle karşı çıktığı, "aydınlanma felsefesi"nden esinlenen ve Fransız Devrimi'ne siyasal olarak devredilen 19. yüzyılın liberal toplumudur. Faşizm ne in-

sanların eşit olduğuna, ne de doğal olarak iyi olduklarına inanır. Descartes, Kant ve Rousseau'yu ve onlarla birlikte bilimciliği ve sürekli gelişme umudunun yaratıcısı pozitivizmi dışlar. Söz konusu toptan mahkûm etme bir dizi reddi doğurmaktadır:

Baskı gruplarının egemenliği altında olması nedeniyle ulusal çıkarı korumayı başaramayan ve "yozlaşmış" olarak kabul edilen demokrasi reddedilmektedir; parlamenter sistem yalnızca kısır bir oyun, ulusun gerçeklerine yabancı bir lâf kalabalığıdır; partiler çoğulculuğu salt bölünmeye ve boş tartışmalara neden olmaktadır; siyasal yöneticilerin halk tarafından seçilmesi zararlı bir düştür;

Dolayısıyla bireyselcilik, insan hakları, "bireyin onuru" inkâr edilmektedir. Çünkü bireyin hakkı yoktur; bütünleştiği topluluk içinde varlık kazanır, sarmalanmaya, yönetilmeye ihtiyacı vardır;

Liberal toplum reddedilmektedir; çünkü özgürlük başıbozukluk şeklinde, başıbozukluk ise grup bütünlüğünün zayıflaması yönünde yozlaşmaktadır; grup, bünyesine girmeyi reddedenleri cezalandırma hakkına sahiptir; adaletin amacı bireyi savunmak değil, ama grup bütünlüğünü tehlikeye atanları cezalandırarak onu korumaktır;

Yaşamsal atılımı boğan mantık tarafından yönlendirilen davranış biçimi reddedilmektedir; faşizm, entellektüalizm karşıtı bir tepkidir; içgüdünün öc alışıdır; eylem kültünü yüceltmekte, şiddetin erdemini savunmaktadır.

Faşizm, sınıf mücadelesine dayanması ve toplumsal grubun bölünmesine ve zayıflamasına yol açması nedeniyle "Marksist sosyalizm"le de mücadele eder; tarihin geri döndürülmez niteliği şeklindeki Marksist şemaya inanmaz. Aynı şekilde ekonomik özgürlüğü, güçsüzleri ezme imkânını topluluğun aleyhine olarak güçlülere tanıyan ve genellikle

yoksul bir ulusun daha zengin bir başkası tarafından egemenlik altına alınmasını gizleyen "laissez faire"i mahkûm eder. Faşizm, komünist ve kapitalist enternasyonallere karşı "ulusal sosyalizm" anlayışı ile karşı çıkma iddiasındadır.

Faşizmin Kabulleri - Söz konusu eleştiriler yeni değildir. Faşizm onları yanlızca popülerleştirmiştir; yalnızca bağlantılarıyla bir miktar özgünlük kazanan olumlamalar ve önerilerle onları antitez olarak tamamlar; böylece eylemler sonucunda hemen hemen tutarlı bir doktrin ortaya çıkmıştır.

Faşizm her şeyden önce doruk noktasına varmış bir *milliyetçiliktir*. Kutsallaştırılmış millet, en yüce değerdir. Siyasal, toplumsal ve etnik üçlü bir iç tutarlılık ve milleti bölen ve güçsüzleştiren çelişkilerin ortadan kaldırılması faşizmin çıkarı gereğidir. Faşizm, kendisinden önce gelen dönemi reddeder - kendini devrimci olarak ilan eder- ve modellerini milletin değişen derecelerde efsanevi bir geçmişinde -Cermenlik, Latinlik, İspanyolluk, Helenizm, Franklık vb.- arar. Söz konusu altın çağda, millet her türlü yabancı unsurdan temizlenmişti; milleti yeniden arındırmak için faşizm, yabancı düşmanı, ırkçı ve son tahlilde antisemitiktir. Böylece, halk, millet ve ırk aynı tarihsel gerçekliği ifade etmektedirler.

Faşist milliyetçilik mağrur ve haristir; geri çekilmeyi amaçladığı hiçbir sınır yoktur; her zaman için gözden geçirmek istediği bir anlaşma ve geri almayı düşündüğü bir alan vardır; geçmişte, aynı düzeye ulaşmayı amaçladığı bir büyüklük dönemini kolayca bulur. Ordu tarafından desteklenen, eski muhariplere dayanan, sınırdışı edilmiş memleketlilerini toplama peşinde koşan faşizmin sonu doğal olarak *emperyalizme* çıkmaktadır. Milletler Cemiyeti'nden başlayarak "sızlanan pasifizmi" aşağılar; serüveni,

askeri ve mücadeleyi yüceltir; zaferin diktasını görüşmeler yoluyla varılan sonuçlara tercih eder. Savaşı, karanlık bir sis gibi şimşeği kendisinde barındırır.

Milletin yaşamını güvence altına alması ve zenginleşmesi için, *Devlet*, güçlü ve otoriter olmalıdır. Merkezileşme yerel özellikleri ortadan kaldıracaktır; devlet, bireylerin, meslek gruplarının ya da toplumsal sınıfların ötesinde kollektif yararı üstün tutacaktır. Kurulacak *diktatörlük*, kamu esenliği anlayışının yerini alacak bir meşruiyet adına devlet aygıtlarını ve partizan ideolojiyi karıştıracaktır. Devlet bir polis devleti, adalet onun emirlerine bağlı olacaktır; avukatların, savcıların, yargıçların işlevleri birleştirilecektir; çünkü suçlu eylemlerinden çok niyetleri ve "politik ahlâkı" açısından yargılanacaktır; faşist mahkeme, geçmişte engizisyonun sapkınlar için yaptığına benzer bir biçimde, ulûsal pisliklerden arınmayı sağlayacaktır.

Bu güçlü devlet, Tanrı tarafından gönderilmiş, rehber, milletin kurtarıcısı, kitlenin içinden kişiliğinin gücüyle sivrilmiş bir *şef*te somutlaşır; önermeleri yasadır ve aynı zamanda gerçeğin kendisidir. Roma'nın duvarları "Musollini'nin her zaman haklı" olduğunu ilan ediyor ve Nazi kalabalıkları Führer'in "deha"sı karşısında hayranlıklarını haykırıyorlardı. Kendini şef kültüne feda etmeyen faşist grup yoktur; zaten *führer-prinzip*, Toplumun her düzeyinde, yönetimde olduğu kadar ekonomide de kendini göstermelidir.

Şefle halk arasında aracı, iletim kayışı *tek partidir*; parti seçkinleri bir araya getirmeli ve benzersiz bir gençlik hareketi sayesinde yeniden üretimini güvence altına almalıdır. Faşizm tarafından biçimlendirilen Toplum hiyerarşikleştirilmiştir; birileri emreder, diğerleri inanır ve boyun eğer, ama ikti-

dar her zaman tepeden gelir. Faşistler rakiplerine karşı ilk mücadelelerini sokakta vermişlerdir; daha sonra "düzen sürmüştür". Halk, ülke düzeyinde ve mesleki olarak devleti dönüştürmeyi amaçlayan organizmalar içinde çevrelenmiştir. Böylece, giderek yeni bir yönetici sınıf ortaya çıkacaktır.

Faşizm, halkın bu bağımlılığını ulusal savunmayla, aynı zamanda da daha adil bir toplum kurma isteğiyle açıklamaktadır; komünizme karşı en iyi silah olarak kabul edilen *Nasyonal Sosyalizm*'dir. Sınıf mücadelesini aşmak ve yerine sınıfların işbirliğini koymak önemlidir. Kollektifleştirme ve proleteryanın ortadan kaldırılması, hele özyönetim kesinlikle söz konusu değildir. Ama, Devlet bir yandan güçlülerin çıkarlarını ortak yasaya tabi kılacak, öte yandan da toplumsal yasalar işçilerin koşullarını düzeltecektir. Genel kural olarak, bu hükümler iktidara gelen faşist partilerce unutulmuş; ama onların faşist diktatörlüklere dönüşmesine katkıda bulunmuştur.

"Nasyonal-Sosyalizm"i gerçekleştirmek amacıyla üretim güçleri *korporatif bir ekonomi* içinde birleştirilmiştir. Faşizm, sanayi toplumunun gerilimlerini aşmayı amaçlar; bu nedenle kuramsal olarak patronların, işçilerin ve Devlet'in temsilcilerinin eşit bir biçimde yer aldığı ve tüm mesleklerde işbirliği örgenlikleri olan korporasyonların varlığı söz konusudur. Örgütlenme, bir yandan Devlet'in ekonomiyi bir oranda üstlenmesine olanak verir, üretimin planlı yönetimini kolaylaştırır ve otarşinin gerçekleşmesini sağlar, öte yandan da yine Devlet iş anlaşmazlıklarında aracı rolü oynar. Gerçekte sendikaların ortadan kaldırılması ve grevlerin yasaklanmasıyla sistem, toplumsal dengesizliği mülk sahipleri lehine güvence altına alır.

Faşizme göre, bu önlemler bütünü bir *yeni insan*

*tipi*nin oluşumu ve gelişimine imkân tanımalıdır. Bu yeni insan, erkeksi -faşizm kadını küçümser-, yönetme konusunda yetenekli, başkalarına karşı olduğu kadar kendisine karşı da katı olmalıdır. Baskın özellikleri cesaret, disiplin anlayışı ve dayanışma ruhudur. Faşistler insanın entellektüel niteliklerinden çok "diriksel özelliklerini" geliştirmeyi amaçlar; yıkıcı olarak gördükleri eleştirel anlayıştan sakınırlar; faşist, "inanmak, boyun eğmek, savaşmak"la yetinir. İdeal olan, her türlü insancıl duygudan uzak, duyarlılıktan tümüyle arınmış, aldığı emirleri tartışmadan yerine getirme yeteneğine sahip eşsiz bir robot haline gelmesidir. Söz konusu yeni insan tipi, bir oranda Hitler yandaşı SS'lerle gerçekleşecektir.

Eğiticiler ve sanatçılar bu yeni insan tipini oluşturma yönünde hizmet vermelidirler. Faşist kültür hümanizmin evrenselliğini reddetmektedir; onun yerine, bir millete ait olma duygusunu, sürü dayanışmasını, toprağa, dile, bölgeye, ya da Nazilerin yaptığı gibi kana bağlılığı koymuştur. Bu da canlı bir dogmatizm, sorunların şemalaştırılması, mizah ve ayrıntı duygusunun tümden yokluğu ve propagandanın durmadan yinelediği bir slogan sömürüsüyle usdışının egemen olduğu eylem tarafından yönlendirilen bir duyuş ve düşünüş anlamına gelir.

Faşizmin bu özellikleri, faşist olduğunu iddia eden tüm gruplarda farklı yoğunluk ve zamanlarda vardır. Bu özellikleri ifade etmek için tüm faşistler aynı usulleri -çağdaşlarını özellikle etkilemiş olan- kullanırlar. Şef kültü, şefin duvarlarda ya da ekranda, vitrinlerde, kamu yerlerinde, evlerde kimi zaman güleç, dost ve koruyucu, kimi zaman sert ve gergin, genellikle de üniformalı resminin olağanüstü yaygınlığıyla ortaya çıkmaktadır. O, kol kaldırılarak selamlanır, kendinden geçercesine dinlemeye

başlanmadan önce coşkuyla alkışlanır. "Parti", tutumu, hiyerarşisi, yönetmelikleri, flamaları, rozetleri ve geçit törenleriyle adeta bir tarikattır. Halk, kollektif ruhun marşlarda, her birinin kitle tarafından sarmalandığı ve korunduğu muazzam gösterilerde bir araya gelmektedir. Propaganda, aynı temaları, afişler, basın, radyo ve filmler aracılığıyla usanmadan yineler. "Ilımlılar" da dahil olmak üzere tüm muhalifler üzerinde dövülme, tutuklanma, işten çıkarılma, gözaltına alınma ya da kamulaştırma tehdidi uçuşur; faşizm, terörün genelleştirilmesiyle -bu noktada yenilikçidir- hüküm sürer.

Böylece, kapitalizm ve Bolşevizm'e karşı çıkan, liberal demokrasiyi reddeden faşizm, şef tarafından yönetilen, tek yönetim altında birleştirilen ve propaganda yoluyla türdeşleştirilen, haklarının kazanılacağı ve gücünün doğrulanacağı bir millet içinde üçüncü bir işbirliği yöntemi önermektedir. Yirmi beş yıl boyunca hiçbir kuşku götürmeyen muazzam bir başarısı olmuştur. Dünya çapında bir olaydır.

Faşizmin Öncesi ve Doğuşu - Nereden geliyor? 19. yüzyılın sonunda, liberal kapitalizm, sanayi ve banka sermayeleri arasında birleşmeyi gerçekleştiren tröstler ve karteller yönünde gelişme göstermiştir. Bu, her türlü malın üretimindeki büyük artışın nedenlerinden biridir. Ancak firmaların muazzam kuruluşlar olarak yoğunlaşması, kimilerinin büyük zenginlikleriyle çoğunluğun yoksullaşması arasındaki mesafenin derinleşmesi sonucunu verdi; kentin çektiği kırsal nüfusun doğduğu çevreden kopması, onları kabul etmeye uygun olmayan kentlerde yığılmaları, Taylorizm'in genelleşmesi sonucu çalışma koşulları, insanın işiyle olan ilişkisinin insani niteliğini azaltmaya katkıda bulunmuş ve sınıflar arasındaki geleneksel ilişkileri bozmuştur.

Özellikle orta sınıflar ekonomik dönüşümden her

zaman çıkar sağlayamamıştır. Büyük sanayi ve ticaretin gelişimi, düşük maliyetli malların seri üretimi çok sayıda zanaatkâr, küçük tüccar ve küçük mülk sahiplerini istimlak ve proleterleşmeyle tehdit etmektedir. Söz konusu orta sınıflar, düşkünlük duygusuna kapılacaklarından genellikle sermayeye karşı mücadelesinde proletaryaya katılmayı reddetmektedir; kapitalizm karşıtlıkları gericidir; fazla dinamik olmayan, göreneksel, hatta donuk bir ekonomi özlemindedir; özel mülkiyet dışında bir mülkiyet biçimi düşünmemekte ve onları kişiliklerinden yoksun bırakacak her türlü kollektifleştirmeye karşı çıkmaktadır; zarara gireceklerinden çekindikleri bir sınıf mücadelesini reddederek sınıflarüstü bir Devlet düşlerler; sahibi oldukları ve kaybetmekten çekindikleri sınırlı malvarlığı onları özdeşleştikleri vatanı tehdit eden her türlü tehlikeye karşı duyarlı kılmaktadır. Ciddi ve sürekli bir bunalım söz konusu olduğunda bu kişiliksiz hamur, ona uygun olan mayayı verecek bir ajitatörün çağrısına uyabilir.

Öte yandan bilimsel ve teknik gelişmelerdeki hızlanma büyük umutlar doğurmakla ve yaşam koşullarını iyileştirmekle birlikte, sınırsız ve korkutucu bir dünya karşısında şaşkınlığa, toplum ve üretimin artan dengesizliği ve hayatın ritmindeki değişme karşısında ise korkuya yol açmaktadır. Einstein ve L. de Broglie'nin zaman, uzay ve maddeye ilişkin görüşleri altüst eden bilimsel buluşları metafizik tedirginliği artırmaktadır; Freud ve psikanaliz bilinmeyen psikolojik derinlikler keşfetmektedir. Felsefe, bilime olan inancı tartışmaya açmaktadır; Bergson içgüdüye saygınlığını kazandırmaktadır; dinsel ya da genel anlamda mistik bir dönüş gözlemlenmektedir. Usdışının bu tepkisini en güçlü biçimde ifade eden Nietzsche'dir; ona göre, akılcı düşünce bir yoksullaşmadır; kaderci ahlâkının karşı-

sına yaratıcı "üstün insan"ınkini koyar; güç arzusunu, tehlikeli yaşamı, ölüme kadar varabilen kahramanlığı yüceltir.

Kuşkusuz orta sınıfların tümü yanılmaz bir şefin bayrağı altında birleşmemiştir; birbirinden farklı tutumları olmuştur. Kazanılmış anlayışları altüst eden filozoflar ve bilginler hiçbir biçimde prefaşist değil, hatta çoğunlukla tersiydiler. Zaten faşizmin önderleri de bu filozof ve bilginleri okumamışlardır. (2) Faşizm, ekonominin, toplumun, düşüncenin geçirdiği dönüşümün zorunlu bir sonucu değildi; bu nedenle de her yerde aynı zamanda egemen olmadı; ancak gerçekleşen dönüşümler onu destekleyen ve başarısının nedenlerini ayırt etme imkânı veren genel bir çerçeve yaratıyordu.

Gerçekten de, faşizmin bir bunalım ortamında gelişme gösterdiğini gözlemliyoruz -İtalyan Faşizmi I. Dünya Savaşı'nın yol açtığı bunalımdan doğacaktır-; Alman Nasyonal-Sosyalizmi "otuzlu yıllar"ın dünya bunalımından sonra gelişecektir. Faşizm, parlamenter sistemin kötü işleyişinin ve "skandallar"ın ortaya çıkmasının -6 Şubat 1934 darbesine yol açan "Stavisky Olayı" (Rus asıllı Fransız işadamı Stavisky, kurduğu banka adına çıkardığı bonoların çalınmış veya sahte elmaslara karşılık satışa çıkarıldığı anlaşılınca intihar etti ama Fransız hükümeti istifa etmek zorunda kaldı Ç.N.) gibi- yol açtığı rahatsızlıkla beslenmektedir. İster askeri bir yenilgi (Almanya), ister yarım kalmış bir zaferden kaynaklanan doyumsuzluk duygusu (İtalya ve Japonya) söz konusu olsun, ulusal bir aşağılanmışlık duygusuyla büyür. Bir azınlığın baskı altında olma duygusundan -Çekler karşısında Slovaklar, Sırplar karşısında Hırvatlar, Valonlar karşısında Flamanlar vb.- doğar. Ancak bu genel nedenlerin yanısıra istisnaların da çok sayıda olduğunu belirtmek gere-

kir: Ekonomik bunalım hiçbir yerde ABD'de olduğu kadar etkili olmamış ve buna rağmen orada hiçbir faşist tohum yeşermemiştir; faşizm gölgesiz bir zafere rağmen Polonya ya da Romanya'da doğdu; III. Cumhuriyet'in tüm kusurlarına rağmen faşizm Fransa'da başarılı olamadı; öte yandan bir azınlığın baskı altında olma duygusu Katalan bölgeselciliğinde olduğu gibi aşırı sola götürebilir, vb.

Genel kural olarak faşizm, güçlü bir toplumsal ve siyasal gerilim ortamında doğar. Oysa ki, I. Dünya Savaşı benzersiz bir kanlı şiddete bürünmüştü; bilim ve tekniğin yararlı olmaktan çok öldürücü olabileceğini ortaya koymuştu; milyonlarca insanı askere alarak şiddete saygınlık kazandırmıştı. Gerçekten de savaşan ordular hiçbir zaman bu denli kalabalık olmamıştı. Bütün bir millet silahlanmıştı. Oysa, savaşta toplumsal kategoriler birbirlerine karışmış, yeni seçkinler ortaya çıkmıştı; türdeşleştirilmiş ve uysal bir insan kitlesi oluşmuştu. Savaşan ülkelerdeki çok sayıda eski muharip, hatta en değerlileri bile savaştan sonra topluma yeniden katılmayı başaramamıştı; çoğu düşkünlük duygusu içindeydi ve bu kişiler genellikle ekonomik ve toplumsal değişimin tehdit ettiği orta sınıflara dahildi. Arka planda, kuytuda başkalarının zenginleştiğini gözlemliyorlardı. Cephedeki dostluğa özlem ve arınma misyonunun kendilerini beklediği inancıyla oligarşilere, siyasetçilere karşı öfke duyuyorlardı. (3)

Avrupa'nın doğusunda, Rusya'da Bolşevik Devrimi'yle büyük bir ışık doğmuştu; yandaşlarının hızla çoğaldığı Batı'yı da sarmakla tehdit ediyordu; bütüncül bir devrim, toplum ve ekonominin etkisiz bir dönüşümü, bütün bir değerler sistemi için ölümcül bir tehdit olarak belirmekteydi; yönetici ve orta sınıflar da tehlikeye karşı duyarlı hale gelmişlerdi ve çökmekte olan demokrasilerin sağlamadığı bir siya-

sal mücadele silahı aramaktaydılar.

Öte yandan, "otuzlu yıllar"ın uzun ve ciddi bunalımı, enflasyon, işsizlik ve sefalete yol açmıştı; bundan en çok etkilenenler kuşkusuz işçilerdi; ancak orta sınıflar da genel yıkımdan zarar gördüler. Veri siyasal rejimde, düşman yabancı ya da ulusal topluluğun hastalıklı unsurları arasında sorumlular aramamak mümkün mü? Ulusal bağların güçlendirilmesi ve koruyucu, babaca bir otoritenin, bir şefin otoritesinin yükselmesinden başka hangi çareler bulunabilir? Faşizm bu kırgınlık ve kinlerden yararlanacaktır.

Faşizm ve Gericilik - Faşist "doktrin"in hiçbir unsuru yoktur ki 19. ve 20. yüzyılın bir düşünüründen alınmamış olsun. Araştırmamızın ,devamında farklı ulusal faşizmlerin incelenmesi bunu daha iyi ortaya koyacaktır. Esasen gerçekte faşizmin "kamufle edilmiş bir tepki" olduğu bu nedenle ileri sürülebilmiştir.

Gerçekten de, ileride yine değineceğimiz gibi, faşizmin İtalya'da ve Almanya'da yönetici çevrelerin ve onları temsil eden Devlet'in omuz vermesi sonucu iktidara ulaşabildiğini görüyoruz. Aynı şekilde İspanya, Portekiz ya da Yunanistan'da geleneksel sağ, diktatörlük tarafından oluşturulan güçler dengesi içinde, faşizmle uyum sağlamıştır. Son olarak, iki eğilimin de aynı düşmanlarla -komünistler, demokratlar, düşman yabancılar- mücadele ettiği açıktır; ikisi de benzer bir milliyetçilik içinde düşünce ortaklığı kurmuşlardır. Savaş sırasında, fethedilmiş tüm Avrupa'da Nasyonal-Sosyalizm'den esinlenen rejimleri empoze edebilecekken, Hitler tutucu unsurlara dayanmayı -uzun süre Antonesco'yu Horia Sima'ya, Horthy'i Szalassy'e, Pétain'i Doriot'ya tercih etti- tercih etti. (4) Ancak, bu açık suç ortaklığı ve çıkar birliğine rağmen "gerici-

lik" ve faşizm arasında büyük farklılıklar vardır. İlk olarak, adının da ortaya koyduğu gibi, gericilik idealini az ya da çok efsanevi bir geçmişe, geri dönmeyi amaçladığı -Maurras için mutlak monarşi- bir "altın çağ"a yerleştirir. Buna karşılık faşizm ulusun tarihinin şu ya da bu dönemini yüceltirse de geleceğe dönüktür; kendini devrimci olarak ilan eder. Geleneksel yöneticilerin gözünde de kendisini sosyalist olarak tanımladığı ya da en azından söz düzeyinde toplumsal yapıları değiştirmeyi amaçladığı oranda böyle gözükür. Zaten ulusal egemenliği savunduğunda ve bağnazlaştırdığı halk kitlesi adına iktidarı kullandığını iddia ettiğinde, tiksinilen demokrasinin bir serüveni değil midir? (5)

Yönetici çevrelerin bileşimindeki karşıtlık özellikle belirgindir. Aşırı sağ işin başına soyluları ve büyük burjuvaları yerleştirmiştir; faşist seçkinler (J.Antonio de Primo de Rivera dışında) doğuştan, servete ya da liyakata dayalı, bir biçimde çıkmamışlardır; dünya savaşı, sokak çatışmaları, parti faaliyetleri, şefe bağlılık içinde yetişmişlerdir. -bazıları "soldan" gelmektedirler-. Bu nedenle böylesine farklı kişiliklere sahip insanlar arasında kişisel duygudaşlıklar ender olarak kurulabilmektedir; İtalyan aristokrasisi Mussolini'yle, Wehrmacht'ın generalleri ise hücum müfrezelerinin sıralarını şişiren düşkünlerle alay etmekteydi. Hatta son noktada muhalefet çatışmaya kadar varabilmektedir; Avusturyalı Naziler Dolfuss'u öldürmüşlerdir ve Hitler'i öldürme girişimi ileri gelen kişilerin bir komplosudur.

Ancak muhafazakâr güçlerin yalnızca küçük bir bölümü faşizme muhalefet etmiştir ve bu hep gecikmiş bir biçimde, başkaları onu büyük ölçüde zayıflattıkları ve hatta yıktıklarında -Mussolini'yi Faşist Büyük Konsey tarafından eleştirildiğinde tutukla-

yan İtalya kralı gibi- gerçekleşmiştir; zaten Prens Borghèse gibi bir aristokrat Mussolini'ye sonuna kadar sadık kalmıştır. (6) İleride daha iyi göreceğimiz gibi, geleneksel yöneticiler faşizmi, kendi planlarını uygulatmak için ve onu yumuşatacakları ve egemen olacakları -III. Napoléon'u parmağında oynatacağını ileri süren Thiers gibi- umuduyla iktidara getirmişlerdi. Gerçekte pek de istemedikleri bir serüvene sürüklenenler -generaller ve diplomatlar Hitler'e birkaç çekingen uyarıda bulundular-, ama yine de kabul eden ve büyük ölçüde yararlananlar onlar olmuştur. Sonuçta, faşizmin bu kişilerin çoğunu özümlediği bile söylenebilir. Günümüzde, Fransa'da "Aspects de la France" ya da "Nouvelle Action Française" gibi gruplar faşist damgasını hiç kuşkusuz reddetmektedirler; ancak 1939 öncesi "Action Française" tümüyle yıkılmış olsa bile, kimse faşizmin yeniden doğmayacağını ileri süremez. Aşırı sağ ve faşizmi tamamen özdeşleştirmek seçim propagandasıyla ilgilidir; ama tarih 1920 ile 1945 arasında iki eğilimin giderek yakınlaştığını, hatta bütünleştiğini göstermektedir.

Faşizm ve Bolşevizm - Hem Bolşevizm hem de faşizm, Büyük Savaş'ın neden olduğu ve çözümleyemediği Avrupa bunalımından doğmuştur -ikincisi birincisine tepki sonucu-. Hatta birçok sosyolog onları ikiz kardeşler olarak kabul etmektedir. Böylece Hannah Arendt'e göre (7), Bolşevizm ve faşizm aynı olgunun, totalitarizmin iki yüzüdür. Totalitarizm, toplumun atomlaşmasıyla -Almanya'da yenilgi ve ekonomik bunalım, Rusya'da çarlığın yıkılması ve devrim nedeniyle- "kitleler"in oluşmasının sonucudur. "Kitleler" aralarında ilişki olmayan bireylerden meydana gelmiştir; kitleler kendilerini inorganik, doyumsuz ve aşağılanmış hissetmektedir. Totaliterler onları gerçeklerden uzaklaştıran, düşgü-

cüne güçlü bir biçimde seslenen bir ideoloji önermektedirler; mevcut durumdan hoşnut olmayan, gerçek anlamda bir geçmişe sahip olmayan, gelecekten endişe duyan "kitleler" bir kez totaliter kurgu dünyasına girdiklerinde, ona bağlanırlar ve önlerinde yerlere kapandıkları, her şeyi bilen ve gücü her şeye yeten şeflerin talep ettiği tüm özverileri yapmaya hazırdır.

Komünistlerin ve faşistlerin fırsat düştüğünde aynı düşmana -liberal demokrasi- karşı "nesnel bağlaşıklar" olarak anlaşabildikleri gerçektir; Strasser kardeşler, Hitler Almanyası ile Bolşevik SSCB arasında sürekli bir anlaşmayı, Hitler ve Stalin'in taktik olarak Ağustos 1939 Saldırmazlık Paktı'yla bir süre için gerçekleştirdikleri anlaşmayı, yüceltmekteydiler. (8) Hatta kimi kez Stalin'e övgülerde bulunan Hitler, SSCB'ye Mihver güçleriyle yapılacak bir dünya paylaşımına katılmasını önererek daha ileri gitmiştir. (9)

Dışarıdan bakışla, faşizm ve Stalinizm arasındaki benzerliklerin çarpıcı olduğuna hiç kuşku yoktur; başkalarını küçümseyen ve yüksekten bakan hoşgörüsüzlük, güçlerin tek partinin lehine birleştirilmesiyle Devlet'in kâdir-i mutlaklığı; muhaliflerin terör yoluyla tasfiyesi -Almanya'daki toplama kamplarının "Sovyet Gulagları"nda karşılığı vardır-; tam yetkili polis; çok güçlü bir orduyla desteklenen benzer bir milliyetçilik; aynı şef kültü vb. (10) Hatta Stalin'in Hitler'den daha totaliter olduğu bile yazılmıştır -Nazizm'de "Kulaklar"ın tasfiyesine ve milyonlarca ölüye eşdeğer bir şey bulunmamaktadır ve aristokrasi, Kilise ve sanayi yapılarının varlığını sürdürmesine izin vermiştir.

Gerçekte, Nazizm'le Bolşevizm'in doruğu olan Stalinizm arasında çok temel farklılıklar vardır. Sovyetler Birliği, Nazizm'in öğütlemekle yetindiği

Toplum ve Ekonomi'nin bütünüyle dönüşümünü gerçekleştirmiştir. Faşizm, proletarya diktatörlüğünü reddeder; sınıf mücadelesine sınıf işbirliğiyle egemen olmayı düşünür; kitleler oluşturduğunda onları uyandırmak değil bastırmak ister; Faşizm, Bolşevizm'in Rusya'da "kitlelerin iradesi"nin kuramsal olarak ifade bulduğu kargaşa ve anarşi durumuyla başarıya ulaştığı koşulları mahkûm eder; faşizme göre, daha sonra ifade edilmesine imkân tanımasa bile temelde kendinde olmayan bir yanılmazlığı kabul eden Bolşevizm, demokrasinin mantıksal sonucudur. Bu nedenle, Hitler'in saplantılarından biri -ırkçılıkla birlikte- komünizmin barbar Asya'dan geldiği ve Asya'ya geri püskürtülmesi gerekliğidir. Her ikisi de evrenselliği amaçlayan Nazizm ve Bolşevizm, gerçekte birbirlerini dışlıyordu ve bu düşman kardeşler birbirlerini yoketmek için aralarında şiddetli bir mücadeleye girmişlerdir.

Faşizmin Evrimi - Demek ki faşizm, genelde özgün bir olay olarak görülmektedir. İktidarda olmadığı sürece iç düşmanlarına karşı mücadeleyle yetinir ve bu noktada kalır. Buna karşılık, iktidara geldiğinde, kamu işlerinin çarkına kapılır; artık Devlet ve Milleti temsil etmekte ve uluslararası bağlamda faaliyette bulunmaktadır; bu nedenle konjonktürü dikkate almak zorundadır ve kimi zaman baştaki programını yalanlaması gerekir. *La liberté en question, le fascisme au 20. siècle* (11) konulu mükemmel yapıtlarında P.Milza ve M.Benteli "faşizmi oluştuğu döneme yeniden yerleştirmeye" çalışırken evriminde üç aşama saptamışlardır:

İlk faşizm, "hem sermayeye hem de devrimci" güçlere karşı mücadele sürdüren ve orta sınıftan çıkan aşırı hareketlerin bunalımı bağlamında gelişir. Bu, eski savaşçılardan oluşan "ikame seçkinler"in desteğiyle orta sınıfların kendilerini "gerici bir yön-

de radikalleştiren" proleterleşmeye karşı "usdışı tepki"sidir; yani bir "düşkünler sosyalizmi"nden söz etmek mümkündür.

İkinci faşizm, "birinciyle sanayi ve tarım büyük sermayesinin ittifakı" olarak tanımlanmaktadır. Gerçekten de iktidara gelmek için faşizmin yönetici sınıfların ve devlet aygıtının işbirliğine -parasal ve suçortaklığı olarak- ihtiyacı vardır. Bu destek, yönetici sınıflar çok ciddi bir bunalımın ve devrimci tehdidin -genellikle ilk devrimci girişim kırıldıktan sonra ve tekrarını önlemek için- varlığının bilincinde olduklarında verilir. Böylece yalnızca ortak düşmana karşı işbirliği yapan iki kanatlı "iktidar bloku" oluşur; ilki devrimci, ikincisi muhafazakâr olarak tanımlanabilir.

Üçüncü evre, iktidardaki faşizmdir. Yönetici sınıfların onunla uyuşmaları gerekmektedir; bazı sınırlamaları kabul etmek zorundadırlar; ancak genelde hegemonyalarını güvence altına almaktadırlar, varolan yapıları kendi lehlerine güçlendirmekte, çıkar ve ün sağlamaktadırlar. Böylece küçük burjuvazi, "büyük çıkarlara" feda edilir. Ulusal uzlaşma, bir büyüklük ve prestij politikası içinde, bir dizi toplumsal önlemle "kitleleri bütünleştirmek" için toplumun yaşam düzeyinin yükseltilmesi eşliğinde yapılır.

Gerçekte, savaş bir kez başladıktan sonra ideoloji, politika ve ekonomi mücadelesinin ve etkililiğin gereklerine tabi kılınır. Böylece, örneğin Almanya'da Speer'le birlikte partinin baskılarının azaldığı ve devlet girişimlerinde bile ekonomik iktidarın sanayicilere geri verildiği dördüncü bir evre saptamak mümkündür. Mussolini'nin düşüşü (Eylül 1943) ve Hitler'e suikast girişimiyle (Temmuz 1944) birlikte faşizm ve Nazizm ilk zamanlardaki katılığına, muhafazakâr çevrelere karşı ilkel "sosyalizm"lerine ge-

ri dönmüşlerdir; bu beşinci aşamadır.

Bu analiz iki düzeltme dışında bize doğru görünmektedir; milliyetçilik bize ilk faşizmden başlayarak tümüyle doğrulanmış görünmektedir ve otuzlu yılların bunalımı nedeniyle halk kesimleri başından beri faşizme destek vermişlerdir. Öte yandan yukarıdaki analiz yanlızca faşist İtalya ve Nazi Almanyası için geçerlidir. Bu iki ülkenin dışındaki istisnai örnekleri çoğaltmak mümkündür: Ne Japonya'da ne de Metaxas'ın Yunanistanı'nda sol "faşizm" gerçekleşmemiştir; Norveç'te Quisling öndegelen kişilerce reddedilmiştir; Fransız "işbirlikçi" faşistler galiple bir ittifakı örgütledikleri için özel bir milliyetçilik tarafından harekete geçirilmişlerdir; Peronizm ya da Nasırizm'de taban her zaman küçük burjuvaziden daha geniş olmuştur, vb.

Faşizmler - Faşizmin dünya egemenliği için mücadele eden uluslararası bir olgu olmasına ve daha sonra yine değineceğimiz gibi, bütün enternasyonallerle mücadele ettiğini ileri süren faşizmin yeni bir "Enternasyonal" oluşturup oluşturmadığını sorgulayacak kadar faşist olduğunu iddia eden tüm grup ve rejimler için "ortak bir temel" bulunmasına rağmen, doktrini farklı ortamlarda gelişmiş ve uygulamada bütünleşmiştir.

Yani, aynı anda hem *bir* faşizm, hem de faşizm*ler* vardır. Tümüne esin kaynağı olan milliyetçilik, zaten onları kendi aralarında karşı karşıya getirebilmektedir -Hitler'in baskısı olmasaydı Macar Oklu Haçlılar'ı ve Romen Demir Muhafız'ları Transilvanya için birbirleriyle savaşırlardı; faşist İtalya ve Nazi Almanyası yıllarca birbirlerine düşman, Avusturya ve Tuna havzasında ise rakip olmuşlardı; Fransız Faşizmi'nde farklı eğilimler hiçbir zaman birleşemedi; Mussolini Yunanistan'da faşist bir rejime saldırdı, vb.

Faşizm hemen her zaman aynı desteklerden yararlandıysa da, aynı yöntemlerle iktidara gelmedi; faşizmi tanımlayan ortak özellikler, tüm faşizmlerde aynı önemi taşımamaktadır-İtalyan antisemitizmi çok geç bir dönemde ortaya çıkmıştır ve Almanya'dan ithal edilmiş görünmektedir. Şimdilik tek bir örnekle yetineceğiz. Ortaya koymaya çalıştığımız faşizmlerdeki bu çeşitliliktir. (12)

İKİNCİ BÖLÜM
İTALYAN FAŞİZMİ

Faşizm İtalya'da doğdu; aynı yöndeki iradelerin demet halinde toplanması anlamını taşıyan *fascio*, 19. yüzyıl sonunda Güney İtalya'nın asi köylülerinin amblemiydi; İtalya'nın savaşa girmesi ve Caporetto yenilgisi sırasında, hükümet propagandası tarafından İtalyan ulusunun tüm enerjilerinin sıkı bir birliği biçiminde daha geniş bir anlamda yeniden kullanıldı. Yani, Mussolini bu sözcüğü, 1919'da Milano'da bazı eski muharipleri topladığı ve 23 Mart'ta "İtalyan mücadele demetleri" hareketini başlattığı zaman icat etmiş değildir. O anda hiç kimse, doğuşunun güç, yükselmesinin ise önlenemez olacağı bu hareketin önemini tahmin edememişti.

Gerçekte İtalyan Faşizmi bir öncü olarak ortaya çıkmış ve her ne kadar Nazi Almanyası'nın gücü ve cinayetleri onu daha sonra ikinci plana atmışsa da ve iki hareketin özdeşleşmesi tam değilse de İtalyan Faşizmi, iktidara sahip olmanın verdiği yetkiyle o zamana dek yalnızca kimi aydınların pek fazla ilgi görmeksizin yapmış oldukları gibi doğal sonuçlarıyla liberal hümanizm, siyasal demokrasi, parlamenter rejim, siyasal partiler çokluğuna beklenmedik bir biçimde karşı çıkmıştır. Mussolini faşizm, "çoğunluğun, salt çoğunluk olması nedeniyle insanlık toplumunu yönetme yeteneğinde olduğunu yad-

sır. İnsanlığın eşitsizliğinin değişmez, yararlı ve verimli olduğunu sanır" demektedir.

Anayasayı değiştirmeden, yalnızca kralın yetkili kılmasıyla, süresi açısından olduğu kadar yetkileri açısından da hükümet başkanının lehine işleyen sınırsız bir diktatörlük kuruldu. Böylece kişileştirilen iktidar tek partiye dayandı. "Her şey Devlet içinde, hiçbir şey Devlet'in dışında değil, hiçbir şey Devlet'e karşı değil" parola haline geldi. Böylelikle siyasetten her türlü ahlâkî anlam çıkarıldı, milli Devlet'in çıkarı eylemin gerekçesi haline geldi.

Böylece muhaliflerin kışkırtıcı ekipler, yani "squadristi"ler tarafından hırpalandığı, yargılanmaksızın hapsedildiği ya da "yasaların rejimin ruhuna uygun olarak yorumlanması gerektiği" aksiyomuna sahip özel bir mahkemeye verildiği genelleştirilmiş bir şiddet ortamı oluştu. Bunun sonucu, basın, toplantı, ifade, örgütlenme gibi temel özgürlükler yürürlükten kaldırıldı ve gizli bir polis, OVRA yaygın bir jurnalcilik tekniğiyle muhalifleri izleme görevini yüklendi.

Faşizm, "mutluluk ve sınırsız gelişme miti"ni bir kenara iterek, "ulusal özlemlerin" gerçekleşmesi için İtalyanlara ideal olarak mücadeleyi önererek savaşın dehşetinden doğan uluslararası kurumları alaya aldı; gençliği askeri bir ruhla eğitti; düzenli orduyu partizan bir "milis" teşkilatıyla destekledi; silahlanmayı artırdı. Kendilerini anlaşmalarla zarara uğramış kabul eden devletlerin hak taleplerine arka çıktı ve Batı demokrasilerindeki faşist hareketlerin gelişimini destekledi.

İdeolojisi bir "red ideolojisi"ydi: Liberalizm, demokrasi ve Marksizm'in reddi. Bir doktrine sahip olabildiği ölçüde bu, köylü asker, buğday mücadelesi, toprakların verimli hale getirilmesi mitleriyle temelde kırsal esinli olmuştur. (13) Güçlü olma isteği

faşizmi sanayileşme çabasına ve korporatist tarzda örgütlenmiş bir ekonomi içinde otarşi arayışına yöneltecektir. Bunlar İtalyan Faşizmi'nin temel özellikleriydi. İktidara gelebilmeyi nasıl başardı?

Faşizmin Öncesi ve İktidara Gelişi - İtalyan ulusu birleşmesinden elli yıl sonra bile, hâlâ tamamlanmamış bir olguydu. Gerçekten de coğrafi, toplumsal ve kültürel, ekonomik her üç düzeyde de önemli farklılıklar görülmekteydi. Kentsel ve sanayileşmiş Kuzey'in karşısında geri, kırsal, pagan bir Hıristiyanlık anlayışına sahip, Kuzeye, Fransa ya da Amerika'ya göç etmeye and içmiş Güney bulunmaktaydı. (14) Kültürlü ve güçlü bir yönetici sınıf, büyük toprak sahipleri ve sanayiciler yoksul ve okuma yazma bilmeyen bir köylü ve işçi sınıfını yönetmekteydi. Bu dengesizlikler kendini yetersiz bir demokratikleşmede gösteriyordu; oy hakkı ancak Haziran 1912'de, 21 yaşında okuma yazma bilen ve 30 yaşında okuma yazma bilmeyen kişilere tanınmıştı; Cavour'dan miras alınan hükümet biçimi, Parlamento'ya yalnızca sınırlı bir sorumluluk bırakan esnek bir otoritarizmden oluşmaktaydı.

Bu sürekli bunalıma karşı Crispi, çare olarak sömürgeci bir yayılma politikası tavsiye etmişti, daha sonra ise 1915'te ittifakların bozulması ve Müttefikler yanında savaşa girmeye yol açan Avusturya aleyhtarı bir milliyetçilik biçiminde ortaya çıkmıştı. Savaş ulusal bir atılıma ve özellikle demir çelik sanayiinde gelişmeye yol açmıştı. Ancak barış geri geldiğinde, düş kırıklıkları da birikmişti.

Küçük burjuvazinin serveti, paranın değer kaybından etkilenmişti; taburların büyük bölümünün ihtiyaçlarını karşılayan ve Caporetto yenilgisinden sonra kendilerine toprakların dağıtılacağı sözü verilen köylüler, gerçekte daha sefil koşullarla karşılaşmışlardı. Çok sayıda eski muharip iş bulmakta

güçlük çekiyordu; çatışmadan çıkar sağlayanların kazandıkları paralara öfkeleniyorlar, ordudaki kıdemlerine göre kendilerini düşkün hissediyorlardı. Düzensiz bir enflasyon fiyatlar ve ücretler üzerinde etkisini gösteriyordu. Dahası, ulusal düzeyde, Müttefikler'in saflarına katıldığı sırada İtalya'ya gizlice vaad ettiği "irredent" (anayurt dışında kalmış dil ve töre bakımından aynı olan halkın yaşadığı topraklar Ç.N.) toprakları vermemeleri karşısındaki rahatsızlık büyüdü.

Bütün bunlar bir şiddet patlamasına yol açtı. Sosyalistler, "maksimalist" dönüşümler için zamanın geldiğini düşünürlerken, Bolşevik Devrim'in büyülediği işçi ve köylü kitleleri, siyasal ve sendikal liderlerini aşarak doğrudan eyleme geçtiler. Köylüler, sahipleri kentte ikamet eden latifundiaları ele geçiriyor, işletme ve tüketim kooperatifleri kuruyorlardı; işçiler fabrikaları işgal ediyor ve kendilerinin yönettiklerini savunuyorlardı. Çağdaşları etkileyen, hareketin düzensiz, vahşi karakteridir; ayaklanmalar yalnızca kanlı olmakla kalmamakta ama aynı zamanda sonu gelmeyen grevler, işe devamsızlık, üretim sisteminin bozulması nedeniyle İtalya yavaş yavaş yaygın bir anarşinin içine batmaktadır. Bunalımı nasıl çözümlemeli?

Giolitti az zararla çok yarar sağlamayı düşünmekteydi. Doğrudan eylem deneyimlerinin düş kırıklığına uğrattığı işçilerin uzlaşmayı kabul edeceklerini düşünerek önerilerde bulundu: Kooperatifleri geliştirmek, fabrika yönetimleri üzerinde işçilerin denetimini gerçekleştirmek, gelirleri daha iyi vergilendirmek için tahvilleri ada yazılı hale getirmek, mirası vergiye bağlamak. Giolitti, özsavunma grupları oluşturmuş olan ve kasırganın büyüğünü bir kez atlattıktan sonra, yeniden aynı şiddette esmesini önlemeyi özellikle amaçlayan yönetici çevrelerle

karşı karşıya geldi.

D'Annunzio, bir başka yolu, çelişkinin milliyetçilikle aşılması yolunu gösterdi. Söz konusu şair, her zaman için tehlikeli hareketi öğütlemekte ve kolay yaşamı küçümsemekteydi. Gönüllülerin başına geçerek Müttefikler'in İtalya'ya bırakmak istemedikleri Fiume'yi işgal etti; böylece Garibaldici Odise'yi yeniden canlandırdı ve aynı anda hem muhafazakarların hem de devrimci sendikalistlerin desteğini alarak toplu bir coşku hareketi yarattı; hatta bir ara Trieste'de komünist bir cumhuriyet kurmak bile istedi.

Mussolini Faşizmi bu bağlamda doğmuştur. (15) Başlangıçta hedefleri açık değildi. Kuşkusuz tüm İtalyanlar gibi Fiume ve Dalmaçya'yı talep ediyordu, ama aynı zamanda kendini zaman, mekân ve çevre koşullarına göre "aristokrat ve demokrat, muhafazakâr ve ilerici, gerici ve devrimci" olarak tanımlıyordu. Sonra kendini düzenin ve vatanın en yüce değerlerinin temsilcisi olarak sunuyordu. Böylece onu mali açıdan desteklemeye başlayan sanayici ve çiftçilerin ilgisini çekmeye başladı. Faşistler iş borsalarına, sendika merkezlerine, sol belediyelere karşı cezalandırıcı baskınlar düzenliyordu, rakiplerini copluyorlar, ya da onları reçine yağı içmeye zorluyorlardı. Ancak başlangıçta oldukça güçlük çektiler; 1920 seçimlerinde tam bir yenilgiye uğradılar ve 1921'de Mussolini'nin de içinde yer aldığı 31 sandalye kazanabildiler. Böylece hareket bir siyasal partiye dönüştü; kendi sendikalarını örgütlediler ve 1922 sonunda 300.000 üye topladılar; aynı yıl bir grevi şiddet yoluyla kırdılar ve sosyalist belediyeleri Ancona, Cenova, Livorno ve Milano'dan kovdular. Bu atılganlık ve mücadelecilik, uzun bir fetret döneminin ülkeyi uzun süre hükümetten yoksun bıraktığı ve hiç kimseyi tatmin etmeyen bir uzlaş-

mayla sonuçlandığı Parlamento'nun uyuşukluğuyla çelişiyordu.

27 Ekim 1922'de Mussolini, ordunun kolaylıkla dağıtabileceği, 40.000 aç ve perişan "karagömlekli"-nin "Roma'ya yürüyüş"üne karar verdi -Mussolini'nin kendisi de trenle Roma'ya ulaştı. Mukavemet o denli güçsüzdü ve yandaşları Mussolini'yi iktidara getirmekte o denli aceleci davrandılar ki seferin hiçbir muzaffer yanı yoktu. Konsey başkanı Facta ve yaşlı Giolitti, Mussolini'den yararlanmayı ümit ediyorlardı. İçedönük ve kavrama yetisi eksik olan Kral III. Victorio-Emmanuele Mussolini'yi hükümeti kurmaya çağırdı; liberaller, faşizmi Milletler Cemiyeti'nde kabul edecek olan Salandra'yla birleştiler; ordu, en iyi subaylarını milise vermişti ve ünlü Cadorna'nın da aralarında bulunduğu generaller az ya da çok açık bir biçimde faşizmin sempatizanlarıydı; Hıristiyan Demokrat Parti işbirliği yapmayı kabul etti ve adamlarından dördünü yeni hükümete devretti; birçok mason partiye katıldı (16); Benedetto Croce gibi ünlü aydınlar partiye girdiler; yalnızca sosyalistler muhaliftiler, ama önce iktidara geçmeyi reddederek, daha sonra ise Giolitti'nin geri dönüşünü engelleyerek ve böylece bir çıkmaza girilmesine katkıda bulunarak büyük beceriksizlikler yaptılar. Faşizmin zaferi İtalyan bunalımının kaçınılmaz bir sonucu değil, ama güçlü desteklerin uygun birlikteliğinin -yönetici sınıflar ve devlet- ve rakiplerinin hataları ve bölünmüşlüğünün sonucuydu.

Benito Mussolini - Kuşkusuz faşizm şefine çok şey borçluydu. 1922'de 39 yaşında olan bu gürbüz Romagnalı, kendisine hapse ve sürgüne malolan ve söylentiye göre Lenin'in sempatisine yol açan bir asker kaçağı ve bir ajitatördü ve devrimci sosyalist bir geçmişe sahipti. Önce ilkokul öğretmeni, daha

sonra ise gazeteci olan Mussolini, burjuvaziyle her türlü işbirliğine karşı olan uzlaşmaz bir sosyalist olmuştu. 1915'te ise, merkezi güçlere karşı savaşa girmeyi savunarak ilk virajını döndü; belki de yalnızca kendisinden söz ettirmek için milliyetçi oldu.

Mussolini karmaşık bir insan, gösterişten hoşlanan bir dışadönük, gerçek kişiliği konusunda insanları yanıltan usta bir cambazdı. Hırslı ve ölçüsüzdü, ama kimileri onun eyleme olan düşkünlüğüne ve şiddeti yüceltmesine hayranlık duyarken kimileri de onu kararsız, hatta korkak bulmaktaydı. Gerçekte kültürsüz bir insan, bir polemikçi ve güçlü bir hatip olan Mussolini bir düşünür değildi; eğitimi azdı ve kendi kendini yetiştirmişti, yükselişine hayranlık duyuyor, dünya üzerindeki güçlüleri beğeniyor ve halk adamı yüzüne inançlarında yıkılmaz, kendinden ve geleceğinden emin bir şef maskesi konduruyordu.

İnsanı, "tarihin bu pisliği"ni ve İtalyan halkını, "bu koyun halkı, bu az yetenekli ırkı" küçümsüyordu. Roma'nın geçmişinde, yaşadığı dönemde eksik olan büyüklüğü arıyordu. "Sezar'ı seviyorum" diyor ve daha 1920'de "Roma, yirmi yüzyıl boyunca tüm tarihi dolduran büyülü söz" diye haykırıyordu; giderek profilini antik bir büst gibi sertleştirdi, Polonyalı ressam Stycka'nın kendisini Roma imparatoru, defne dallarıyla taçlandırılmış bir şef olarak canlandırdığı portresini hayranlıkla izledi. (17) Rodos'takine benzeyen ve kendi yüz çizgilerine sahip olan dev bir heykel yaptırmayı bile düşünmüştü.

Sol geçmişi onu ne oranda belirledi? E.Nolte (18), Mussolini'nin Salo'daki çöküşünde, onu hiçbir zaman terketmeyen sosyalist esini yeniden bulduğu kanısındadır. Gerçekte, ister fırsatçılık ister inanç nedeniyle olsun Mussolini saf değiştirmeyi 1922'de tamamlamıştır. Kendi ifadesiyle, "Dünya, düzen,

disiplin ve çalışmaya can atması" nedeniyle sağa gitmektedir. Mussolini'ye göre, "savaş, demokrasi yüzyılını sona erdirmiştir, demokratik eşitçilik ölmek üzeredir, yeni aristokrasiler doğmaktadır ve devrim bu tepki içindedir... Sosyalizm, harabe üzerine harabe yığmaktadır; kapitalizmin daha dinamik ve tarihsel olduğu ortaya çıkacaktır." (19)

Bu aşırı bireyci, kendini beğenmişliği, gariplikleri, kasıntılığı ve küstahlığıyla, İtalyan ulusunun sempatisini ve hayranlığını kazanmayı başardı. Etkileme gücü o denli fazlaydı ki, yokluğunda bakanlar karar almaya cesaret edemiyorlar, en basit işleri bile erteliyorlardı. 50 yaşına geldiğinde göbekli, sağlığı bozulmuş, zekâsı gerilemiş, enerjisi azalmış biridir. Hiç kuşku yok ki, Mussolini faşizme damgasını vurmuştu, rejimin güçsüzleşmesi kendisininkiyle çakışacaktır.

Faşizmin Evrimi (20) - Faşizm, Mussolini'nin beyninden tam teçhizatlı olarak çıkmadığı gibi, içinde doğduğu olumlu bağlamdan da çıkmamıştır. Kurucusu tarafından öngörülen kesin bir çizgi doğrultusunda değil, ama tümüyle açmazda olmasa bile genellikle savunmada kalarak, olayların akışına göre hareket ederek gelişti.

İlk evrede (1922-25) tedbirlilik ve kararsızlık egemendir. Mussolini, hükümeti tanınmış subaylar, muhafazakârlar, Hıristiyan demokratlar ve yalnızca dört faşistle (Togliatti'ye göre, Mussolini'nin bakanlar kurulunu sosyalistlere kadar yaymasını yalnızca Vatikan'ın baskısını önlemiştir) kurdu (21); hükümet programı Nitti'nin 1919'da yaptığına yakındı. Faşizm demokratik yoldan henüz tümüyle sapmamış, yalnızca geçersiz saymıştır. Giacono Acerbo'nun seçim yasası Millet Meclisi'nde 158'e karşı 178 oyla kabul edilmiştir; bu yasa, oyların % 25'ini elde eden listeye milletvekillerinin üçte ikisi-

ni vermektedir. Ancak 6 Nisan 1924 tarihli seçim kampanyası faşistlerin şiddet hareketleri ve yıldırma taktiği nedeniyle işe yaramaz hale getirildi; böylece faşistler 356 sandalye kazandılar. Ligurya, Piemonte ve Venetia'da ise antifaşistlerin 1.317.000 oyuna karşılık ancak 1.194.000 oy alabildiler. Yani faşistler, özellikle Temmuz 1924'te sosyalist milletvekili Matteoti'nin gayretkeş "squadristi"ler tarafından öldürülmesi sonucu ortaya çıkan gerçek bir rejim bunalımından sonra oyunu kaybetmemişlerdi. Çok sayıda sempatizan -Benedetto Croce, Hıristiyan demokrasinin sol kanadı- Mussolini'yle bağlarını kopardılar. Ancak muhalefetin 127 milletvekili, mücadelelerini genişletmek yerine, Mussolini'ye zararlarını telafi etmek imkânı veren bir eylemsizlik içinde "Aventino'ya çekildiler."

Faşizm, iktidarını giderek güçlendirdi. Basın özgürlüğü kaldırıldı, yönetimde tasfiyeye gidildi. Artık hükümet propagandasını hiçbir şey rahatsız etmemektedir. Üretimdeki yeniden artış ve işsizlikteki azalmayla ortaya çıkan belirli bir ekonomik başarı, Mussolini'ye, kendisine İtalya içinde ve dışında büyük prestij kazandıracak olan büyük işleri - otoyollar, demiryollarının elektriklendirilmesi, toprakların "iyileştirilmesi" gibi- başlatma imkânı verdi. Bu sırada ilk muhalifler göçü gerçekleşti; kuşkusuz muhaliflerin mücadeleleri kesilmedi, ama, dışarıdan İtalyan kamuoyu üzerindeki etkisi daha güçsüz oldu. Mussolini, bu durumdan yararlanarak yetkilerini artırdı; hiçbir yasa onun onayını almadan teklif edilemeyecektir ve ülkeyi kararnamelerle yönetebilmektedir; böylece belediyeye ait özgürlükleri valiler lehine azalttı; olağanüstü hal yasaları her türlü kuşkulu unsuru işten çıkarmaya imkân tanıdı. 1928 seçim yasası Millet Meclisi için "güven listeleri" oluşturdu; Büyük Faşist Konsey tarafın-

dan gerçekleştirilen "ulusal liste" seçmen grubuna yalnızca evet ve hayırla oylanabilecek bir plebisitle sunuldu - böylece seçimler basit bir formalite haline geldi. Faşizmin kuruluş sürecinin ikinci aşaması böyle olmuştur.

Mussolini, '30'lu yılların dünya bunalımıyla çelişkili bir biçimde zaferinin tadını çıkaracaktır. Bunalım İtalya'yı şiddetle etkiledi; sanayi üretimi üçte bir azaldı ve işsizlerin sayısı 1.200.000'i aştı. Bu ortamda, Mussolini, bunalımı milliyetçilik hamlesiyle aşmak amacıyla, yayılmacı emellerini açıkladı; zengin ulusların ağızlarından lokmalarını aldığı proleter Devletler sloganını ortaya attı, dünya zenginliklerinin daha adilane bir dağılımını talep etti. Bir sömürge imparatorluğu kurarak İtalya'nın dışardan almak zorunda olduğu hammaddeleri sağlamayı ve nüfus fazlasından kurtulmayı umuyordu. Bu dönemde Batı ülkeleri olduğu kadar Nazi Almanyası da onunla ittifak yapmak istedi; Stresa Konferansı'nda ilk planda rol oynadı ve Brenner'e birlikler gönderirken Avusturya'daki Nazi ilerleyişini durdurmuş gibi görünmekteydi. Habeşistan'ın (bugünkü Etiyopya) fethiyle büyük bir başarı kazandı; Milletler Cemiyeti'nde karşılaştığı düşmanlığa karşın, bir anlaşma imzalanmasından sonra Vatikan'la uyum içinde olması nedeniyle başta Kilise olmak üzere tüm İtalyanları çevresinde topladı. Bu dönemde şef kültü doruğuna ulaştı; zırhlı miğfer giymiş Duçe'nin kendine güvenli imajı İtalya'nın duvarlarında onun her zaman haklı olduğunu savunmaktadır. Ülke içinde, Mussolini oybirliğinin peşine düştü- 1934 plebisiti % 0.15 kararlı muhalifin varlığını ortaya çıkardı. Faşist Parti, 1 milyondan 2 milyon üyeye ulaştı; Milis teşkilatı işsizlerin de katılmasıyla genişletildi. Parti bir burjuva hareketi olmaktan vazgeçti; açık bir kitle hareketine dönüştü.

Bu, totaliter evredir.

Gerçekte savaş, -ve bu dördüncü evredir- faşist İtalya'nın büyük güçsüzlüğünü gizleyen, hemen hemen sahte, neredeyse sözsel nitelikte görünürde bir başarının açımlayıcısı olacaktır. Mussolini, "paralel savaş"ını Akdeniz'de sürdürdüğünü ileri sürmektedir; ancak kısa süre içinde askeri aksilikler -Afrika ve Yunanistan'da- onun Hitler'in peşine takılmasına yol açtı. Kaz adımının benimsenmesi, o döneme kadar ortaya çıkmayan bir İtalyan ırkçılığının kamuya açıklanması bu taklidin içteki işaretleridir. Aksilikler, savaşın neden olduğu gerilimler faşizmi yokedecek bir bunalımın doğmasına yol açacaktır. Gerçekten de savaş çabası enflasyon yoluyla finanse edilmiştir; hayat pahalılığındaki artış nedeniyle işçilerin hayat koşulları gerçek ücretler açısından geriledi-1933'ten 1944'e % 300; 1933'te ücretin % 25'ini oluşturan yiyecek maddesi alımları 1943'te % 75'ini gerektirmektedir. İşçi bulunamaması nedeniyle buğday üretimi düştü; sabit gelirler değer kaybetti ve karaborsa ortalığı kasıp kavurdu. Böylece Duçe'nin çevresindeki oybirliği dokusu yırtıldı. Temel dayanağını oluşturan küçük ve orta girişimler, giderek daha fazla güçlük içine girdiler; Kuzey İtalya'daki işçiler Mart 1933'ten itibaren yaygın grevlerle ayaklandılar; Mayıs-Haziran 1943'te yaklaşık 1.800 kişi gereksiz yere kovuşturmaya uğradı; umutsuzluk mülk sahibi sınıfları, aristokrasiyi ve büyük sermayeyi sardı. Söz konusu "iktidar bloku", Bolşevizm'e karşı Anglo-Amerikanlardan yardım talep edecektir. Büyük Faşist Konsey tarafından reddedilen, henüz kısa bir süre önce dostluğu konusunda güvence veren kral tarafından tutuklanan Mussolini düştü; hiç kimse, Milis'in en gözü kara bölüğü bile onu desteklemeye çalışmadı. Böylece, faşizm tarafından inşa edilen kâğıttan şatonun da-

yanıksızlığı ortaya çıktı. Serbest bırakılan ve Salo'ya sığınan Mussolini, gençlik dönemindeki sosyalizmine geri döndüğünü ileri sürmektedir; artık Almanya'nın bir peykinden başka bir şey değildir ve onu izleyenler son derece azdır. Herkes tarafından terkedildiği bir sırada yeniden tutuklanarak öldürülecek olan Mussolini'nin ayaklarından asılmış cesedi, onu bir zamanlar kutsamış olan kalabalığın tükürüklerine maruz kalacaktır. (22)

Faşizm ve İtalyan Toplumu (23) - Faşizm, İtalyan toplumunun tüm sınıflarını etkiledi; aynen anti-faşizm gibi sınıflararası bir olgu haline geldi; ama bu iki bütünün bileşken unsurları ters oranlardaydı: Faşizmin İtalyan toplumunu içine sokmak istediği çerçeve milliyetçilikti. Akdeniz'de yayılmacı bir politika izledi -böylece ortaçağa kadar uzanan ve Cenova ve Venedik imparatorluklarının sürdürdüğü bir İtalyan geleneğini yeniden yerleştiriyordu. 1932'de Mussolini, "faşist doktrin"in içine savaşı-insanlık enerjisine azami gerilim kazandıran ve savaşma cesaretini bulan halklara bir soyluluk özelliği veren - kattı. "Savaşın bir ihraç ürünü" olmadığını açıkladıkan sonra, Duçe bu düşünceyi önce göçmen İtalyanlara, daha sonra ise II. Dünya Savaşı sırasında fethedilen ülkelere empoze etmeye çalıştı. (24) Böylece Habeşistan zaferiyle birlikte tüm ulusu bir araya getirmeyi başaracaktır; ancak II. Dünya Savaşı'na giriş halk desteğini kazanmayacak, "Tedeschi"lere boyun eğme ise açıkça halka ters düşecektir.

Faşizm en iyi dayanaklarını *orta sınıflarda* ve *köylülerde* -eski muharip birliklerinin büyük bir bölümünü oluşturan- buldu. F.Catalano'nun belirttiğine göre, rejim ve küçük burjuvazi arasındaki bağlar her gerginleştiğinde rejim güçlük içine girmiştir: 1924 ve 1926'da enflasyon nedeniyle, 1932-34'te

ise ekonomik bunalım ve silahlanma nedeniyle. Köylülere gelince, tahıl üzerindeki gümrük himayesi, toprakların kurutma, sulama ve ağaçlandırma yoluyla "tam olarak iyileştirilmesi" (bataklıklar), buğday savaşımı için propaganda, hasadı yapmaya bizzat gelmiş olan Mussolini'nin şaşırtıcı hareketleri, köylülere karşı daha önce yoksun oldukları ilginin göstergesiydi. Mussolini "Yeniden değer kazanan bir İtalya'da, yani faşist bir İtalya'da, hâlâ on milyon vatandaş için yer ve ekmek bulunmaktadır" dediğinde ortaya çıkan coşkunun yapay olmadığını ileri süren E.Nolte haklıdır.

Zaten *Kilise*'nin onayı Mezzogiorno'nun bütünleşmesini güvence altına alıyordu. XI. Pius, Matteoti'nin öldürülmesinden sonra faşizme karşı çıkan Hıristiyan Demokrasi'nin lideri Sturzo'yu kınamıştı; 1924'te Cizvitlerin dergisi basın özgürlüğüne karşı çıkmış ve faşizmi övmüştü. Anlaşma'yla kilise, evlilik ve dini eğitim konusundaki görüşlerini devlete kabul ettirmişti; böylece tanrıtanımaz Mussolini, "Tanrının adamı" oldu. Habeşistan savaşı, İtalyan ruhban sınıfı için bir haçlı savaşıydı. XI. Pius, "iyi ve büyük bir ulusun umutlarının, taleplerinin, ihtiyaçlarının karşılanacağını, haklarının güvence altına alınacağı"nı ümit etmektedir. 1937'de "faşist mistik" derslerini başlatan Schuster, "devletin kurtarıcıları ve İmparatorluğun kurucuları" olan Augustus ve Mussolini'yi karşılaştırmaktadır. Hıristiyan demokratların bir bölümü zaten partiye katılmıştı. Kilisenin faşizme olan desteği hiçbir zaman azalmadı ve bu noktada Mussolini özellikle gelenekçi oldu. (25)

Ama, daha önce de gördüğümüz gibi *sanayicilerin* ve *çiftçilerin* sübvansiyonları olmaksızın faşizm hiçbir zaman başarıya ulaşamazdı. Faşizmi koruyanlar bu tutumlarının karşılığını gördüler. I. Dün-

ya Savaşı'nda elde edilen haksız kazançların üzerine sünger çekildi, fiyatlar ve kiralar üzerindeki denetim kalkarken veraset vergilerinde indirim yapıldı. Yalnızca sigorta şirketleri daha önce düşünüldüğü gibi millileştirilmekle kalmadı, kibrit üretimi ve telefon şebekesi de özel sektöre verildi. Bunun sonucu olarak, bunalım döneminde devlet güçlük içindeki bankaların yardımına koştu, ellerinde bulunan sanayi hisse senetlerini satın alarak yeniden birleşmeleri destekledi. Kuşkusuz, otarşik bir ekonomiye ulaşmayı amaçlayan faşist devlet, ekonomiye müdahale etmiş ve giderek daha fazla yönlendirmiştir; üretim aygıtı üzerindeki denetimini artırmıştır - gemicilik şirketleri, gemi yapımı, demir çelik vb.-. Ancak faşizm varolan yapıları değiştirmedi; özel mülkiyet ve pazar ekonomisi varlığını sürdürdü: kârlar özelleştirilirken zararlar toplumsallaştırıldı. Bunun sonucu olarak, faşizm, kendisini desteklemiş olmakla birlikte küçük burjuvazinin rejimi olmamıştır; faşizm, yalnızca küçük burjuvaziyi yönetici sınıf yapmakla kalmamış ama aynı zamanda şirketlerin yoğunlaşması bu sınıfın zararına gerçekleşmiştir. Bu açıdan, faşizm liberal İtalya'nın bir devamıdır; hatta işçi sendikalarını kapatarak ve grevleri yasaklayarak kapitalizme verilen desteği artırmıştır.

Bu durum, Guido Quazza'nın belirttiği gibi, yalnızca "sözümona bir devrimcilik" anlamına mı gelmektedir? 1927'de İş Yasası tarafından oluşturulan *korporatif devlet*, resmi ve uysal bir sendikacılığı savunmaktadır (26); ilke olarak özel çıkarlar ulusal çıkara bağlı kılınmaktadır; "toplumsal eşler" arasında kuramsal bir eşitliği ilan ederken, gerçekte işveren lehine eşitsizliği onaylamaktadır. Yani faşizm, kağıt üzerinde kaldığı kadarıyla bile yalnızca, 1944-45'te Salo Cumhuriyeti'nde Verona Progra-

mı millileştirmeler öngördüğünde bir "sosyalizm" olabilmiştir. Ancak, eğer başından beri "sosyal bir rejim" söz konusu olmasaydı, işçilerin katılımını sağlayamazdı -oysa burjuva ve liberal Risorgimento, İtalya'yı sosyal kurumlardan yoksun bırakmıştı. İşçiler için çalışma saatleri dışında hoş vakit geçirme ve kültürleşme kurumu olan "dopolavoro"nun özellikle propagandaya yönelik olmasına karşılık, karşılıklı yardım kasaları dallara göre toplandı ve hastalıklara karşı Ulusal Güvenlik Enstitüsü'nde birleştirildi; öte yandan işkazaları, sakatlık ve yaşlılığa karşı -ödeneklerin çok az olmasına rağmen- başka organizmalar oluşturuldu. (27) Kapitalist ve sosyal olan faşizm, bu açıdan II. İmparatorluğa benzemekteydi.

Kendini yetişkinlere kabul ettirme konusunda karşılaştığı güçlüklerin bilincinde olan faşizm, Mussolini'nin sık sık anlatımıyla "ulusal yaşamı, İmparatorluk düzeyine ulaştırmak" için kendisinin biçimlendirdiği *gençlere* çok güveniyordu. Fütürist şair Marinetti, "rahatına düşkün yaşam biçimi"nin karşısına Mussolini'nin prototipini oluşturduğu ve Sparta ahlâkının fedakârlık ve disiplininden meydana geldiği "yeni insan"ı koymaktaydı; Bakan Bottai ise "eksiksiz insan, faşist" diye ekliyordu. İlkokullarda -öğretmenlerin 1931'den itibaren derslerini üniformayla yapmak zorunda oldukları- tek bir elkitabı empoze edilirken, 8-18 yaşlarındaki çocuklar "Balilla"lara alınıyor (28), üniversite öğrencileri ise, "faşist üniversite grupları"nda mücadele veriyorlardı. Her yıl, "Roma Yürüyüş"ünü anmak amacıyla yapılan uzun bir yürüyüş, "savaşçı onurlarını" göstermek için onbinlerce gencin yaptığı bir geçit töreniyle sona ermekteydi.

"Faşist kültür" Croce'nin ardılı Gentile tarafından bireye "topluluğa tümüyle katılması yoluyla

kendini gerçekleştirme imkânı veren ahlâk ve stil" olarak tanımlanmaktadır; tarihçi Volpe, faşizmin İtalya'nın dehasına uygun olduğunu ve geçmişini sürdürdüğünü belirtmektedir. Gerçekte, Gentile felsefe ve tarih temelli hümanist bir eğitim yoluyla seçkinci burjuva "değerleri"ni sağlamlaştırmaktaydı. Üniversitelerde ise, antifaşistlerin "sızma" yoluyla faşist örgütleri bölebildikleri ölçüde bir ifade özgürlüğü bulunmaktaydı. Genelde, İtalyan aydınlarının çoğu, üniversite öğrencileri gibi mücadele etmekle birlikte 1925'ten sonra faşizme karşı en azından soğuk davranmışlardır; bu dönemde faşizm kültür alanında büyük oranda başarısız olmuştur. (29) Ancak bu durum, en azından Ekim 1940'ta Yunanistan'daki ilk askeri yenilgilerine kadar genel diyebileceğimiz desteği gizlememelidir. Faşizmin gücünü ve bütünlüğünü ortaya çıkaran, muhalefetin güçsüzlüğü olmuştur; göçmenlerin ise, kamuoyu üzerinde hemen hiçbir etkisi bulunmamaktadır; 1943'e kadar uygulamada ülke içinde hiçbir direnişle karşılaşılmamıştır; faşizmi yıkacak olan muhalefetin darbeleri değildir.

Faşizmin doğuşu, gelişmesi ve ölmesi 25 yıl almıştır; bu nedenle bütün bir İtalyan kuşağını etkilemiştir. Kararsız, düzensiz ve gerçek anlamda bir denetim altında gelişmekten çok oportünist olmuştur; "doktrini" ampirik bir biçimde ortaya çıkmıştır. Özgünlüğü tartışma götürmez; ancak, güçlü olduğu dönemde yönetici sınıflara egemen olmaktan çok - özellikle partinin geleneksel devlete uyum sağlamak amacıyla özerk bir rol oynamayı terketmesinden sonra- onları güçlendirmiştir. Yani faşizm, gerici değil, ama muhafazakâr eğilimli bir harekettir; kimi kez esinlendiği aşırı sağ gruplardan farklı olarak, en azından bir süre için ulusla özdeşleşmeyi başarmıştır.

Faşizm, İtalya'nın tarım ekonomisinden sanayileşmiş bir ekonomiye geçmesine denk düşmüştür. R.Tannenbaum'un aşağıda sıraladığı olumsuz etkilerden kurtulamayacak kadar uzun süreli olmuştur (30): "Lateran Anlaşmaları", ceza hukuku ve medeni hukuk kuralları, ekonomik gelişmede hükümet desteği düşüncesi, büyük işler politikası. Eski oligarşilerin, kralın, maiyetinin ve aristokrasinin varlığını sürdürmesine izin verdiği, muhaliflerinin kökünü kazımadığı ve sürdürdüğü propaganda bir Goebbels'inkine oranla gerçekten zararsız olduğu için bütünüyle totaliter olmamıştır.

Ancak ekonomik büyüme güvenlik kuvvetlerinin büyümesinden daha yavaş olmuş, Güney ve Kuzey İtalya arasındaki refah düzeyi farkı değişmemiştir; ekonomik sistem aynı kalmıştır. Faşizm, özellikle İtalyan ulusunu küçümseyerek, onu atalete mahkûm ederek medeni ve kültürel gelişimini engellemiştir. (31)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
NASYONAL-SOSYALİZM

Nasyonal-Sosyalizm, faşizmin tarihsel olarak kendisinden daha önce olmasına, onun kimi kurallarını ödünç almasına ve Hitler'in her zaman Mussolini'ye hayranlık duymasına rağmen, bir örnek oluşturmasının dışmda faşizme fazla şey borçlu değildir; faşizm ancak geç bir dönemde antisemit olmuştur, toplama değil ama tutuklama kampları açmış, SS'e benzer bir örgüt oluşturmamış ve Kilise'yi egemenliği altına almaya kalkışmamıştır. Esasen demokrasi ve Marksizm düşmanlığında birleşmelerine ve Versailles Antlaşmaları'nın gözden geçirilmesi için mücadele etmelerine rağmen, bu iki totaliter devlet, ittifak yapmadan önce, uzun süre birbirlerine karşı düşmanlık -özellikle Avusturya'da- beslemişlerdir; genellikle huzursuz bir ittifakları olmuş ve son tahlilde yardımına koşmakla birlikte onu küçümseyen Alman Nazizmi, faşizmin kalıntısı olan Salo Cumhuriyeti'ni tümüyle emri altına almıştır.

Bunun nedeni, Nasyonal-Sosyalizm'in aşırı derecede Alman olmasından kaynaklanmaktadır. Şeflerine sadık bir biçimde bağlı olan Cermenlere ya da I. Dünya Savaşı öncesinde bir "Cermen düzeni" oluşturmak isteyen "Thulé Topluluğu"na gitmeksizin (32), Fichte, Hegel ve sosyalist Lassalle gibi birbirlerinden farklı düşünürlerin Almanlara devlete

saygı göstermeyi öğrettiklerini söylememiz gerekiyor: Max Weber şefe, yani kahramana tümüyle itaat gerekliliğini savunuyor, Fichte bir diktatörlük talep ediyor, romantikler ise, bir yandan "Alman ruhu"ndan esinlenmiş bir hukuku savunurken, Kutsal Cermen İmparatorluğu'nu düşlüyorlardı. Nasyonal-Sosyalizm'in doğrudan habercileri halktan çıkmış olan ve halka seslenmeyi bilen bir şef arayışında olan Dietrich Eckart ve Fransız Devrimi'ni aşağı gören, ünlü *III. Reich* kitabının yazarı Moeller Van den Bruck'tur; Stefan George "uygarlığı kurtaracak" bir "kutsal savaş"ı düşlemekte ve "biriciği, kurtarıcıyı" beklemektedir. Spengler, "insanın bir av hayvanı" olduğunu ve "Devletlerin varlık nedeninin savaş olduğunu" açıklamaktadır; Thomas Mann bile Cermen kültürünü Batı'nın karşısına koymuştu. (33)

Burada bir doktrin ve bir tutumun dağınık unsurları söz konusuydu. Bu nedenle tarihçi Meinecke, Alman ruhunda, gerçeklerden, içinde bir tür kurtuluşun arandığı metafizik bir dünyaya geçiş yönünde karşı konulamaz bir eğilim bulunduğunu belirtmektedir. Nazizm'le birlikte 'bu mutlaklık dünyevi ve fizik gerçekliğin kendisine yerleştirilmiştir. Devletle güç karıştırılmıştır; bu uyum için uyum, Reich için Reich'tır. (34) Gerçekçilik adına, Goethe'nin idealist evrenselciliğinden dar bir milliyetçiliğe geçilmiştir.

Kurumlar düzeyinde, Prusya ordusu çok katı bir eğitimle, azami randıman, -E. von Salamon'un *Les Cadets*'de betimlediği gibi-, anında itaat ve uygulamada bilgiçlik yönünde yetiştirilmişti; böylece ordu ve savaşın kendi amaçları olmadığı unutulmuştu. II. Guillaume'dan beri, resmi görüşün taşıyıcısı olan "pancermen birliği", halk sözcüğünü aynı kökenden gelen insanlar bütünü anlamında kullan-

maktaydı. Bu birlik, 1912'den itibaren bir Führer arayışındaydı; savaşı, Tanrının bir bağışı olarak görüyordu; genel oyun tehlikelerini belirtiyor ve Devletin gücünün sağlıklı ve verimli bir köylü sınıfından kaynaklandığını savunuyordu... Toplumsal sorunları çözmek için, Alman hayat sahası genişletilmeliydi -Birlik Fransa'nın aleyhine gerçekleştirilen toprak ilhaklarını saymaktaydı. Alman ırkına saflığını, devlete ise, gücünü kazandırmak amacıyla yeni bir düzen kurulmalıydı. (35)

Bütün bu haberciler, Almanya'nın zorunlu bir biçimde Nasyonal-Sosyalist olmaya yönelik olduğu anlamını taşımamaktaydı; Fransız karşı devrimci düşüncesi Fransa'nın yüz yıllık bir Cumhuriyet - dört yıllık "Vichy" dışında- olmasını engellememiştir. Ama, usta kışkırtıcıların elinin altındaki uygun koşulların filizlendirebileceği çok sayıda tohum bulunmaktaydı.

Nazizm'in İktidara Gelişi - Söz konusu olumlu olaylar, 1918 yenilgisi ve "30 yılların büyük bunalımı"; usta kışkırtıcı ise, Adolf Hitler olmuştur. Gerçekte, daha eski nedenler de rol oynamaktaydı. Alman ulusunun geç ama ani ve kaba bir biçimde birleşmesi, yeni ama hızlı gelişmesi, onda etkinlik ve randıman kültüyle birlikte, geçmişin nostaljisini, güçlü bir yapıya sahip ulusal bir topluluk gereksinimini geliştirmişti; böylece mistisizm temelleri üzerinde bir fetih ve güç ruhu gelişmişti. Sosyalistler ve Yahudilerin ihanetine bağlanan 1918 yenilgisi, toprak kaybının yol açtığı bir milliyetçilik dalgasının ortaya çıkmasına -gönüllülerin oluşturduğu "Frank birlikleri" Yukarı Silezya'da ve özellikle Baltık sahilinde anlaşmaların yürürlüğe konmasını geciktirmeye çalışmışlardır- ve hainlerle galiplerden öc alma arzusuna neden olmuştu. Yenilgiden kaynaklanan ekonomik bunalım, dörtnala giden enflas-

yonla 30'lu yılların dünya bunalımıyla yeniden gündeme gelmişti; 1929'da Almanya'da 1.500.000, 1932'de ise yaklaşık 6 milyon işsiz bulunmaktaydı; üretim 1929'dakine oranla önce % 50, daha sonra ise % 30 düştü; orta sınıfların çöküşü ve proletaryanın sefaleti Alman toplumunu "atomlaştırıyordu."

Ne demokrasiyi ne de yenilgiyi kabul etmeye yanaşan çok sayıda milliyetçi topluluktan biri olan "Nasyonal-Sosyalist İşçi Partisi" 1921'de doğdu. 1922'de ilk kongresini düzenledi ve gazetesi *Volkisher Beobachter*'i yayımladı. Kurucusu Drexler'i safdışı ettikten sonra Hitler partinin başına geçti. 1921'de Münih'te 16 ölüye yol açan başarısız bir darbe girişiminde bulundu; bunun üzerine Hitler tutuklandı; 1924'te parti, seçimlerde oyların yalnızca % 6'sını elde etti; 1928'de % 3,5'e düştü. Parti güçsüz olmakla birlikte, saldırı birimleri (SA), bölgesel şefleri (gauleiter), güvenlik birimleri (SS), gençlerden ve öğrencilerden oluşan şubeleriyle iyi bir yapılanmaya sahipti. Ekonomik bunalım partiye gereksinim duyduğu seçmenleri sağladı -1929'dan itibaren işsiz sayısı da aldığı oy sayısına orantılı bir biçimde artacaktır: Eylül 1930'da seçmenlerin % 18'i ve 17 milletvekili.

Muhafazakârlar, sanayiciler ve ordu bu grupla ciddi bir biçimde ilgilenmeye başladı. Cumhurbaşkanı Hindenburg Hitler'le görüştü; Şansölye Brüning ona hükümete girmesini teklif etti; sanayinin para babaları onu mali açıdan desteklediler. Hitler, 13 Mart 1932 cumhurbaşkanlığı seçiminde Hindenburg tarafından yenilgiye uğratıldıysa da, birkaç ay sonra seçmenlerin % 37'si partinin adaylarına oy verdi. Brüning, von Papen, von Schleicher'in parlamentoyu ikinci plana atıp kanun gücünde kararnamelerle yönetimi sürdürmesi karşısında Hitler'in 3 Ocak 1933'te hükümeti kurmaya çağrılması demok-

ratik gözükebilir; muhafazakarlar, partiye yalnızca dört sandalye bahşederek onu aşağı bir konumda tutmayı ümit etmekteydiler. Ancak Hitler, Reichstag'ı feshetti ve bir yığın yolsuzluk ve baskının yapıldığı seçimlerde parti oylarının % 44'ünü elde etti; bunun üzerine Hitler, Mart 1933'te Katolik kilisesiyle bir anlaşma imzaladı ve Milletler Cemiyeti'ni terketti- ülke dışındaki ilk iki başarısı. Goering tarafından düzenlenen Reichstag yangınından sonra Komünist Parti'yi lağvetti ve 23 Mart 1933'te üçte ikilik anayasal çoğunlukla tüm yetkilerin -yürütme ve yasama artık onun ellerinde birleşmiştir- kendisine verilmesini sağladı.

Hitlercilik birkaç hafta içinde Almanya'ya yasallık görüntüsü altında güçlü bir biçimde yerleşti. Gerçekte ise, kavgalar ve cezalandırmaya yönelik baskınlarla terörü sokağa egemen kıldı. Tam yetki, ancak SA'lar ve SS'lerin toplantı salonlarını işgal ederek 80 milletvekilini dışarıda tutmaları sonucunda verilmişti. 1933'te iç kavgalara ve mali bunalıma maruz kalan partinin soluğu kesildi; 1932 seçimlerinde iki milyon oy kaybetti; bu dönemde ağır sanayi (Thyssen, Krupp, I.G. Farben), basın kralları (Hugenberg) ve parababaları (Schroeder ve Schacht) tarafından başarılı duruma getirildi ve Berlin'deki bir taşıma grevi sonrasında ve tam da ekonomik toparlanmanın başladığı bir sırada toplumsal bir devrimden çekinen muhafazakârların tümü tarafından desteklendi. Öte yandan sosyalist ve komünistler faşizmle mücadele etmek için birleşmemişlerdi; Brüning ve demokrat Merkez'e hiçbir zaman yardım etmemişlerdi. Yani, Hitler iktidara tek başına tırmanmadı; muhafazakârlar ona yardım ettiler ve rakiplerinin bölünmüşlüğü başarısını kolaylaştırdı. Brecht'in anlatımını yinelemek gerekirse, Hitler'in yükselişi tümüyle "önlenebilir" nit-

likteydi. (36)

Adolf Hitler - Hitler'in kişiliği, çok sayıda tarihçinin kafasını karıştırmadan önce, Alman ulusunu büyülemişti. (37) Yönlendirdiği ya da yapılmasına göz yumduğu cinayetler, onun kan dökmekten zevk alan bir deli olarak suçlanmasına yol açtı. Cesedi üzerinde yapılan otopsi onun cinsel açıdan bir yapı bozukluğuna sahip olduğunu ortaya çıkardı; o, şizofreninin sınırında dolaşan bir psikonevrotikti; ama her ne kadar yenilgiler sonucu nevroz ciddi boyutlara ulaşmışsa da, mantık yürütme ve etkinlik konularında tümüyle başarılıydı. *Mein Kampf*'ta birçok ayrıntı vermiş olmasına karşılık tüm bir formasyon döneminin üzerindeki gölge devam etmektedir. Hitler hiçbir zaman mektup ya da günce yazmadı; onu konuşmalarında, talimatlarında, "masa sohbetlerinde", insan ilişkilerinde kavramak gerekir. Otoriter bir baba ve koruyucu bir anne arasında büyük olasılıkla hem kolay hem de güç bir çocukluk dönemi geçirdi. Başarısız bir sanatçı ve bir bohem olan Hitler, Avusturyalı olmasına rağmen, 1914-18 savaşına katıldığı Alman ordusunda hiyerarşi ve disiplin duygusunu kazandı.

Her zaman için okuduğu kitapların çokluğuyla - Nietzsche, Schopenhauer, Mommsen..., "yüzlerce kilo"- övündü, ama kitaplığı, içinden bir tanesinin bile gerçek anlamda klasik ya da bilimsel olmadığı yalnızca 1.500 kitaptan oluşmaktaydı. Ancak, olağanüstü bir belleğe sahip olan Hitler, bitmek bilmeyen monologlarının karışıklığı içinde davetlileri ansızın bir bilgi derinliğiyle şaşırtırdı. Doktriner ve basitleştirici bir zekâya sahipti. Kurnaz ve usta bir kişi olan, yalan söyleme ve gizleme sanatını çok iyi bilen Hitler, kimi zaman yakınlarına uzun uzadıya danıştıktan sonra karar vermekte ağır davranırdı; ama aynı zamanda bir tür tanrısal esine bağlı olan

ani karar verme yeteneğine de sahipti -elinin altındaki olanaklardan yararlanma konusunda mükemmel bir fırsatçı olarak belirecektir. Bir yandan kendi güvenliğine ve eksikliklerine büyük önem verir ve köpeğine son derece iyi davranırken, diğer yandan da insanlara verdiği acılar konusunda tam bir duyarsızlık gösterirdi. Bu kendine dönük sinizm, ondaki her türlü insani sıcaklığı yoketmişti; Speer, zihni görkemli yapıların sonsuzluğuyla bulanıklaşan Hitler'in, kentleşen bölgelere hiçbir ilgi göstermediğini farketmiştir. Ama sahip olduğu garip çekicilik ve misyonuna ilişkin açık bir güven sayesinde, seslendiği kitlelerin çılgınlığına yol açmaktaydı. "III. Reich'ın başında bir ses tonu değil, ama zoolojik dünyadan fışkıran bir çığlıktı" diye yazmıştı, Herbert Luthy. Ancak Hitler, hiç kuşku yok ki, bir önderin özelliklerine sahipti; otoritesini en inatçılara bile kabul ettirmeyi, muhalefeti dağıtmayı, rakiplerini korkutmayı ve nötralize etmeyi bilmekteydi. Bu nedenle yenilmezliğine giderek daha fazla inandı.

Her şeyden önce Hitler bir milliyetçidir; en büyük tutkusu Almanya'ya bağlılıktır; Almanya'ya saldıran ona kişisel bir hakarette bulunmaktadır.- Kendisini peygamber özellikleri taşıyan bir ideolog olarak görmektedir. Gerçekte "doktrini", ne özgünlüğü ne de tutarlılığı olan, çok sayıda iğreti unsurdan oluşmuş yamalı bir bohçadır. Doktrini nihilizme, "ya hep ya hiç" bahsine kadar varabilen esaslı bir fırsatçılığı saklamaya yaramaktadır. Ancak Hitler, erken bir dönemde, hiç değişmeyen ve üç temel temasının antisemitizm, antibolşevizm ve yayılmacılık olduğu kesin politik amaçlar belirledi. Jaeckel, "son tahlilde, kendini yokeden bir tutarlılık ruhu"ndan söz etmektedir. Onu, olağandışı boyutta bir tarihsel kişilik yapan şey, "doktrininin ve davranış bi-

çiminin psikolojik ve toplumsal açıdan iyi hazırlanmış bir alana gelip eklenmesidir. Kendisinin yaratıcısı olmadığı, ama Alman milliyetçiliğinin özünü oluşturan ve koşullar nedeniyle özel bir ikna gücü kazanan temaları kitleler için parlak bir biçimde düzenledi. Esasen, düzenli bir iş yapmaya yeteneği olmayan, hitabet coşkusunun sara nöbetine benzer bir hareketlenmeye yol açtığı bu yalnız insan, de Gaulle'ün "karanlık deha" olarak sözünü ettiği kişi olmalıdır. Güçlü bir azınlık tarafından iktidara getirilen Hitler'in başarıları, onun Alman ulusuyla özdeşleşmesine yol açacaktır. (38) Hitler olmasaydı Nasyonal-Sosyalizm çok farklı olurdu.

Nasyonal-Sosyalist Parti - 1929'dan 1933'e kadar, partiye katılanların sayısı 400.000'den 1.300.000'e ulaştı; 1933'ten sonra memurlar üzerinde uygulanan baskı ve meslek örgütlerinde yetkili görevlere ulaşabilmek için parti üyesi olma zorunluluğu nedeniyle bu artış sürdü. Parti üyelerinin büyük bir bölümü, orta sınıflardan gelmekteydi; ancak toplam üye sayısının üçte birini işçiler oluşturmaktadır; parti kırsal bölgelerden çok kentlerde güçlü bir biçimde tutunmakta ve özellikle Katolik bölgelerde köylüler, en az düzeyde temsil edilmektedirler. (39) Sigmann üç tür üye saptamaktadır: *Alte Kampfer*'ler (1933 öncesi öncüler); fırsatçıların büyük kitleler halinde katıldığı 35, 37 ve 40'ların büyük kayıtlar ve siyasal ortodoksluk güvencesinin talep edildiği fasılalı kayıtlar. (40) Coğrafi açıdan Nazizm'e en elverişli alanlar, seçimler sırasında Marksistlerin de aynı zamanda en fazla oy toplamış olmalarına rağmen, Luthercilerin ağırlıklı olarak yaşadıkları yerlerdir. (41) Her türden kadrolu memur sayısı oldukça yüksek, yaklaşık 50.000 civarındadır. Aşağı dereceden kadrolu memurların ücretli olmamalarına karşılık, "kreisleter"ler ve "gaule-

teir"ler ücretliydi ve tümü,de fanatik Nazilerdi. Söz konusu kadrolu memurların entellektüel düzeylerinin düşüklüğü dikkat çekicidir; ancak rejimin 4.000 önde gelen kişisinden 670'inin aristokrasiden geldiği, 1.050'sinin doktor unvanı taşıdığı ve 330'unun üniversitede profesör olduğu dikkate alınırsa, seçkinlerin büyük bir oranının partiye katıldığı ortaya çıkar. Yani parti, Alman toplumunun tümünü temsil etmekteydi.

Tüm nüfusu kapsama rolünü yüklenen parti, bir ülkesel bölünme uyarınca hiyerarşileştirilmişti: Mahalle, kasaba, kazanın yanısıra mesleki örgütlerinin de sorumlu şefleri vardı. Gönüllü kadınlar NS Frauenschaft'a girmektedir. Tüm gençlik hareketleri lağvedilmiştir ve gençler yaşlarına göre parti örgütlerinde toplanmaktadır; ilke olarak ebeveynlerin kararına bırakılmış olan üyelik 1936'da zorunlu hale getirildi; 1939'da aykırı unsurlar hain olarak kabul edilmektedir: Hitler bir kararname ile "Tüm gençlik, aile ve okul dışında, Nasyonal-Sosyalist ruha uygun bir biçimde hizmet verebilmek amacıyla manevi bir eğitimden geçecektir" diye açıkladı. Ancak partinin başında önemli yetkilere sahip bir aygıt bulunmamaktaydı, Parteileitung yalnızca bir şefler topluluğuydu. Bu durum, Hitler'in iki anlayış arasında seçim yapamamasından kaynaklanıyordu: Robert Ley, tüm işçileri bir araya getiren "Çalışma Cephesi"yle bir kitle partisini öngörüyor ve son tahlilde partiyle ulusu özdeşleştirerek büyük propaganda gösterilerine ve toplumsal eyleme öncelik tanıyordu; Rudolf Hess ve Martin Bormann gibi diğerleri ise, tam aksine denetim misyonuyla görevli bir seçkin kadro topluluğunun peşindeydiler. (42)

Aslında doğal olan parti-yönetim ikiliği ortadan kaldırılmamıştı; bu ikilik, genelde memurların sadık olmalarına rağmen, belediyede ve kazada iki in-

san arasında çelişkilere yol açmaktaydı. Bölgesel düzeyde partinin 31 gauleiter'i (Naziler Roma İmparatorluğu dönemindeki Almanya'nın yönetim birimlerine verilen gau adını devralarak, yönetici anlamına gelen leiter kelimesiyle birlikte bu deyimi kullanıyorlardı, Ç.N.) Reich'ın 17 Devleti'ndeki farklı bölgeleri yönetmekteydiler ve yetkileri iyi tanımlanmamıştı: Bir bürokrasiye, basına ve paraya sahiptirler, tehlike anında savunma sorunlarıyla ilgileneceklerdi; ancak kendilerini doğrudan Hitler'e bağlı kabul etmekteydiler ve önce İçişleri Bakanı Frick'i, daha sonra ise Hitler'in parti içindeki temsilcisi ve Rudolf Hess'in rakibi olan Himmler'i karşılarında buldular. Her şeyin "Führer Prinzip" genelleştirmesi içinde hiyerarşileştirilmesine rağmen, gerçekte çok sayıda özerk baronluklar nedeniyle örgütlenme varlığını sarsıntılı ve tamamlanmamış bir biçimde sürdürmektedir; partinin ileri gelenlerinin yetersizlik, açgözlülük ve hırsları fazladan bir anarşi işareti vermektedir. (43) Kısacası, Hitler'in son tahlilde iktidara geldiğinde bu kişilerden rahatsız olması mümkündür. Ancak herkes ona bağlılığını ileri sürmektedir ve en önemli rolleri yüklenecek Nazi şefleri düzenli olarak ona en yakın olanlar arasından çıkacaktır.

Hitler kararlarını genellikle tek başına alırdı; yakın çalışma arkadaşlarından yalnızca beşinin onun üzerinde kişisel bir etkisi oldu. Havacı subay ve 1914-18'in parlak savaşçısı Goering, unvanları, yüksek görevleri ve çıkarları ardarda biriktirmekteydi: Gestapo ve toplama kamplarının kurucusu, Luftwaffe'nin (Almanya Hava Kuvvetleri, Ç.N.) yaratıcısı, ekonominin diktatörü olan Goering, aynı zamanda bir koleksiyoncu, bilim ve sanatın koruyucusu ve bir yağmacıdır. Kendini beğenmiş, iyilik ve kötülük karışımı, bir şef ve haydut, aynı zamanda

da bir uyuşturucu bağımlısıydı. (44) Her türlü davayı savunma yeteneğine sahip olan bir konuşmacı, usta bir komedyen olan sakat Dr. Goebbels, tarihte ilk kez radyo ve sinemayı en verimli biçimde kullanarak rejimin propagandasını yürüttü. Küçük bir birahane kışkırtıcısına halkın kurtarıcısı bir peygamber görüntüsünü vererek "Hitler markasını" yaygınlaştıran Goebbels'dir; Führer'i tanrılaştırdı; Almanları Hitler'in olağanüstü özü konusunda giderek daha çok ikna ederek ama onun siklotimisini düzenli bir biçimde artırarak "Heil Hitler"i ortaya attı. (45) Balte Rosenberg, *Le Mythe du 20. Siècle* adlı ne dediği pek de iyi anlaşılamayan best-seller'le rejimin ideologuydu. Nordik ırkın üstünlüğü mitini -Hitler'in hiç de inanmadığı- ortaya atan ve senyörlerin yaşam sahası ve aşağı ırkları egemenlikleri altına alma hakkını savunan Rosenberg'di; Hıristiyanlık'ın Cermenlik'e yabancı olduğunu kanıtlıyordu. Nasyonal-Sosyalist ideolojik ve pedagojik araştırmalar merkezi "Hohe Schule"nin yöneticisi olan Balte Rosenberg, Hitler tarafından "Nasyonal-Sosyalist dünya görüşünün koruma komiseri" olarak atandı. Yoldaşlar arasında en etkilisi Martin Bormann'dı, çünkü Hitler'in yakını olarak - mallarını yönetiyordu- parti şansölyesi unvanına en çok yaklaşan oydu; fanatik bir Nazi, azgın bir antisemitik olan Bormann, gauleiterleri avcunun içinde tutmakta ve sürekli bir biçimde "insanlığın en büyük kişisi" Führer'in temsil ettiği ebedi Reich'a olan inancını ileri sürmektedir. (46) Ancak aralarında en korkuncu görünürde önemsiz bir kişi olan ziraat mühendisi H.Himmler'di; o, ne iktidarın verdiği zevklerin ne de herhangi bir kişisel başarının peşindeydi. Çok sade bir yaşam süren, parayı hor gören, fanatizm nedeniyle insanlıktan uzak olan Himmler, kendini Nazi seçkinlerinin, SS'in oluşturulmasına

adamıştı. (47)

SS'ler - Hitler, kişisel güvenliği için 1925'te *Schutz-Staffel* (Koruma Müfrezesi) adını alan bir muhafız birliği kurmuştu. Ama İtalyan faşist milisine benzeyen parti milisi, eski bir subayın kumandanlığındaki "baskın takımları"ndan (SA) oluşmaktaydı. 1930'da Himmler, SS'lerin kumandanlığını ele geçirince faaliyetlerini artırdı: partinin öndegelen kişilerinin korunması, Reinhard Heydrich'e emanet edilmiş olan SD'ye (Sicherheitdienst) dönüşecek casusluk ve karşı casusluk servisi; 1933'te birçok kentte "müdahale komandoları" oluşturuldu ve SS'lerin sayısı 50.000'e ulaştı. Böylece SS'ler, sık sık itaatsizlikte bulunan ve yeni bir "halk" ordusu kurma iddiası nedeniyle Wehrmacht'ı endişelendiren SA'ların rakibi durumuna geldiler. Heydrich tarafından düzenlenen sahte belgeler sayesinde Röhm'ün kendisine karşı bir suikast hazırladığına inanan Hitler, 30 Haziran 1934'teki "Uzun Bıçaklar Gecesinde" çok sayıda rakibinin yanısıra onlardan da kurtuldu. Bu tarihten sonra Himmler, giderek artan yeni işlevleri ele geçirecektir. 1936'da Goering'in muhalefetine rağmen, Heydrich'in yardımıyla Reich'ın tüm polislerinin şefi durumuna geldi; daha sonra ise, ordunun özel hizmetlerini yürüten Abwehr'den daha da baskın çıktı.

Himmler ve Hitler'e göre -1923 darbesi "şehitlerinin" kanına bulanmış sancağı, "Blutfahne"yi onlara teslim eden- SS'ler, partinin ve devletin hizmetinde çalışacak bir sınıf oluşturmalıdırlar. Himmler, "Yalnızca nordik kan dikkate alınmalıdır... kanımız bize öteki uluslarınkinden daha üstün bir yaratıcı deha kazandırmıştır... Gelecek onyıllar uygarlığın sözcüsü, nordik ırkın beşiği Almanya'ya karşı savaşan aşağı insanların yokoluşuna tanık olacaktır" demektedir. Öte yandan seçkinlerin ırksal saflığını

güvence altına almak için kullanılan tüm araçlar olumludur: İki eşlilik, evlilikdışı dölleme, çocuk hırsızlığı. SS'e yeni katılanlar, ne denli katı olursa olsun her türlü buyruk karşısında soru sormaksızın itaat etme fikriyle eğitilirdi; Reich'ın düşmanlarının ortadan kaldırılması, SS'ler için bir varlık nedeniydi; fanatik bir kararlılık ve acımasızlık başarının koşullarındandı; yoldaşlık, insanların şefleriyle kurdukları kişisel yakınlıklar bir tür dinsel bağlılık ruhunu yerleştiriyordu. (48)

1936'da, o zamana kadar SA'lara bırakılmış olan toplama kamplarının önce gözetimiyle, daha sonra ise yönetimiyle görevlendirilen "kurukafalı" SS birimleri kuruldu; Naziler bu kamplara rakiplerini - önce caniler ve asosyallerle karışık bir biçimde rejim muhalifi Almanlar, sonra işgal edilmiş ülkelerdeki "direnişçiler" ve sonunda ve özellikle ölüme mahkûm edilmiş Yahudiler- hapsediyorlardı. Böylece her türlü hukuksal korumadan yoksun, durmadan yinelenebilen bölünmelerin zayıflattığı -bu kamplarda 20'yi aşkın ulustan insanlar bulunmaktaydı- bir insan topluluğu, davranışları salt sadizmden insan kobayları üzerinde tıbbi deneylere kadar uzanabildiği bir cellatlar ordusunun zorbalıklarıyla karşı karşıya kaldı. Öte yandan aynı insan kitlesi, SS'e güçlerini sonuna kadar kullanabileceği bir işçi topluluğu da sağlıyordu. Böylece SS, tuğla fabrikaları, taş ocakları, odun, tekstil, deri, sentetik kauçuk ve gizli silah sanayilerini işleten büyük bir sanayici durumuna geldi. Girişimleri çelişkili bir yapıya sahipti; bunlar sınırlı sorumluluğa sahip ama tümüyle SS'in merkezi yönetimi tarafından yönetilen özel şirketlerdi. Savaş sırasında, temel yararı, SS'e donatım malzemeleri sağlamak oldu. Silah fabrikalarını toplama kamplarına dönüştürmek isteyen Himmler, Speer'le karşı karşıya geldi. Ama

Avrupa'nın fethi SS'e muazzam gelecek açmıştı: Fethedilen yerleri sömürgeleştirmekle ve bir soyu başlatmakla görevli olacaktır. Böylece rejimi savunmak yönündeki ilk görevine, Nazileştirilmiş Avrupa'nın ekonomisini düzenlemek eklenmekteydi. (49)

Ayrıca SS, görevlerine, imparatorluk döneminin her türlü kalıntısından arınmış bir ordunun kurulmasını da ekledi. Waffen SS'deki birimler 1940'tan başlayarak Fransa seferine katıldı. SSCB'ye karşı savaşla birlikte sayıları çoğaldı ve tüm Avrupa'da asker topladılar; Hitler'in generallerine karşı duyduğu güvensizlik ve gençliğin büyük coşkusu ve fanatizminden yararlanması nedeniyle SS'in önemi giderek artacaktır. Hitler'in olmadığı zamanlarda Himmler, SS'lere malzeme bağışı, başkanlarının seçimi ve çarpışma yerlerinin seçimi konularıyla kişisel olarak ilgilenmekteydi. (50) İnsanlar çok katı bir disiplinle, sürekli savaş talimleri ve sonu gelmeyen endoktrinasyon toplantılarıyla eğitilmekteydiler; şefleri genellikle sabıkalılar, bir baltaya sap olamamış kişiler ya da yarı delilerdi (Himmler, Totekopf bölüğünün kumandanı Eicke'yi bir psikiyatri kliniğinden almıştı). Waffen SS'ler, fethedilen topraklardaki köyleri yakarak (Fransa'da Oradour), hükümlüleri ya da tutuklanmış direnişçileri öldürerek, Yahudi topluluklarını katlederek, yaralıları öldürerek -ilke olarak yasaklanmış olan ancak çok ender cezalandırılan kişisel yağma ve ırza geçmelere girişerek- caniler gibi davrandılar. Waffen SS'ler, başlangıçta kendilerini onlardan ayrı tutmaya çaba gösteren ordu tarafından küçümsendiler; daha sonra aynı ordu propagandanın SS'lerin eylemlerine kazandırdığı yankı nedeniyle kıskançlığa kapıldı; sonuçta ise, zorlu ve hayranlık uyandıran savaşlara SS'leri öncelikli olarak çağırdı. (SS Hitlerjugend tümeni,

16 Haziran'dan 11 Temmuz 1944'e kadar Normandiya'da % 20 ölü, % 40 yaralı ve kayıp verecektir.)

Kısacası, SS devlet içinde devlet haline gelmişti; 1944'te Himmler, kendi yönetimiyle polisin, İçişleri Bakanlığı'nın, ırk politikasının, 34 SS tümeninin ve merkez ordularının yönetimini birleştirecektir. Böylece, diplomatik bir rol oynamak için İsviçrelilerle ilişkiler kuran, SSCB'ye karşı savaş konusundaki anlaşmazlığı sınırlamak için İtalya'da Müttefikler'le görüşmeler başlatan, kendisi ve adamları için bir İngiliz-Amerikan korumasıyla toplama kampındakilerin kaderini değiştokuş etmeye çabalayan, hatta Hitler'e suikast girişiminde bulunan grupla dolaylı ilişkilerde bulunan ve 1945'te Hitler'in yerini ele geçirmeyi amaçlayan -son kertede Amerikalıların eline düşüp kimliği açığa çıktığında kendisini zehirleyen- Himmler, kişisel bir oyun kurma hakkını kendisinde görmektedir.

Nasyonal-Sosyalist Devlet - Hitler, Weimar Anayasası'nı hiçbir zaman ilga etmedi; yeni bir anayasa hazırlamadı, hatta bu konuya hiç ilgi duymamış görünmektedir. Yani Nasyonal-Sosyalist rejim, idare ve polisin hukuktan üstün olduğu ve herhangi bir hukuksal zorlamanın engellemesi konusunda kaygı duyan istisnai, *de facto* bir rejimdir. Bu, bir ***Führerstaat***, yani sözlerinin kanun haline geldiği, iradesinin hiçbir engel tanımadığı ve davranışlarının eleştirilemez olduğu şefin insafına bağlı bir devlettir. Ancak, mutlak bir otoriteye sahip olduğu ilgi alanları, -yani diplomasi ve savaş- dışındaki rolünü saptamak güçtür. Öte yandan, Führer'e sunulan belgelere açıklamalar koyan, mektuplarını okuyan ve sınıflandıran Lamners'nin imzası sürekli olarak karşımıza çıkarken, Hitler'in kaleminden çıktığı açıkça bilinen kararlar azdır. Hitler'in ikti-

darın alışılmış pratiği içinde "karar vermeyen adam" olduğu söylenmiştir;(51) ama büyük bir olasılıkla en azından başarılı olduğu süre içinde yardımcıları onu aldatmaya ya da görüşlerine karşı hareket etmeye kalkışmamışlardır.

Hitler, normal yönetime paralel bir biçimde gelişen uzmanlaşmış kurumlar -"gauleiter"ler, "çalışma cephesi", bayındırlık işleri için Todt Örgütü, dört yıllık plan, Ribbentrop'un çalışma bürosu (bir dönem Wilhelmstrasse'nin yerini alan), Rosenberg kurulu ve tabii SS'ler- oluşturdu. Böylece yetkili kişilere başvurmadan önemli kararlar -ötenazi, Yahudi katliamı- alabilmektedir. M.Brossat, rejimi, devletçi, yarı-devletçi ya da partizan yetkilere sahip olan kurumların birbirine rakip olduğu ve içiçe geçtiği - Devlet, Toplum ve Parti arasındaki sınırların sık sık değiştiği- "polikrasi" olarak tanımlamaktadır. (52) Bu durum, tektipleştirmeye yönelik baskı altındaki büyük kentler, küçük kentler ve köylerde farklı tutumların sürekliliği sonucunu doğuracaktır.

Rejim, psikolojik açıdan, Hitler'in "zihinsel terör" olarak adlandırdığı propaganda ve kolektif korkuya dayanmaktadır; sıkıntı ve korku, bireyi her türlü kişisel düşünceden uzak tutacaktır; aileler üzerinde de baskı uygulanmaktadır; muhaliflerin yazgısı işkence, idam ya da toplama kamplarında yavaş yavaş ölmektir. İnsana ve entellektüel yeteneklerine karşı mutlak bir kayıtsızlık söz konusudur; insanların eğitimi bir tür hayvan terbiyesi haline gelmiştir ve fanatizm, mücadele içindeki Nazi'nin temel gücüdür. (53) Yasa kurallarının temel ilkelerinde değişiklik yapılmamasına rağmen, ortaya çıkan gayrimeşru devlet, adalete yalnızca ikincil bir rol tanımaktadır; davalar enderdir; yargılamadan tutuklama ve gözaltına alma uygulaması geçerlidir; Adalet

Bakanı Thierack, 1942'de yargıcın yasaların bekçisi değil, ama hükümetin yardımcısı olduğunu ilan ederek bu tutumu "meşrulaştıracaktır."

J.Billig'in de ortaya koyduğu gibi, (54) Hitler her şeyden öte, bilgi ve iradesiyle etkili olan işletmeci mühendise hayranlık duymaktaydı. Köleliğe, ya da yokolmaya yazgılı aşağı ırklara karşı sürdürülen fetihlerle "yaşam sahasını" genişleterek, ırksal açıdan saf bir "bin yıllık" imparatorluk kurmayı arzulamaktaydı. Bu çaba, insanın insan tarafından katı bir biçimde sömürülmesinin sürekliliğini gerektiriyordu; bireyin gönüllü ya da zorunlu olarak topluluğun hedeflerine boyun eğmesini varsayıyordu; E. Nolte, Clausewitz'le alay ederek, "bu, savaşı aynı yöntemlerle sürdüren bir politikadır" demektedir. Bu tür bir rejimin İtalyan Faşizmi'nden çok daha totaliter olduğu açıktır. Ama, yine de "totalitarizm" olarak adlandırılabilir mi? Heinz Höhne gibi bir yazar bu konuda kuşku duyabilmektedir. (55) Çünkü Hitler, ordu, kilise, yönetim, kordiplomatik, sınai yapılar gibi güçlü geleneksel kurumların varlığını korumuştur, diye yazmaktadır. Hitlerizm'in Alman toplumu üzerindeki etkisini ölçmeye çalışmamız gerekiyor.

Nasyonal-Sosyalizm ve Alman Toplumu - İktidara gelmeden önce Feder tarafından ortaya konulan parti programı, Almanya'yı "çıkarların tiranlığı"ndan kurtarmak istiyordu; tröstlerin devletleştirilmesini, büyük toprakların tazminatsız istimlakini, işçilerin kârdan pay almasını öneriyordu. Partinin "sol" kuramcısı G.Strasser, "sermayenin emeği yaratmadığını, emeğin sermayeyi yarattığını" ilan ediyor ve "bankaların egemenliğine" karşı çıkıyordu. Ancak George Strasser, Marksizm'e ve pasifizme de karşıydı. Ona göre Alman sosyalizmi "loncaları, büyük surları, gururlu belediye dairesi, güç-

süzler yurdu ve hastahaneleriyle İmparatorluğun eski kentleri, *pratiğin sosyalizmi* ... olgularla gerçekleşen Prusyacılık"tı. 1928'de Hitler, millileştirmeleri anlamsız bir biçimde "tüzel kişiliği olmayan şirketlerle" sınırlayarak ve kamulaştırmaları "toprak spekülasyonu" yapan Yahudi şirketlerine indirgeyerek -önemli olan kapitalizmden çok Yahudi'yi yıkmaktı- Feder'in öncüllerini bir miktar kemirmişti. Sonuçta Nasyonal-Sosyalizm, toplumsal dönüşümlere eşlik etmişse de gerçekte *sosyalizm* olmamıştır; partinin ve Devlet'in yüksek kademelerine alelade insanların geldiği ve yeni bir siyasal sınıfın ortaya çıktığı doğrudur; aynı şekilde Nazilerin aristokrasi ve burjuvaziyi küçük gördükleri ve çoğunun muğlak bir sosyalizmi hedeflediği de doğrudur. Ama mülkler mülk sahiplerinde kaldı; toplum hiyerarşileştirilmiş yapısını korudu; geçmişte olduğu gibi tek karışım parti içinde gerçekleşti, yeni olan ise yabancı işçilerin ve toplama kamplarındaki insanların köleleştirilmesiydi.

Bu koşullarda, emekçi sözcüğü her türlü devrimci anlamını yitirmişti; *işçi* öncelikle ulusal topluluğun bir üyesiydi. (56) İktidara gelişinin ilk aylarında, işçi sendikaları, yeni rejimi kısmen benimsemişti -"ulusal" bir akım söz konusuydu; ancak sendikalar da feshedilmekten kurtulamadılar ve işçiler sosyal sigortaları, kooperatifleri ve işçi bankalarını yöneten "iş cephesi"nde birleştiler. Personel, yönetime katılmayan ama alınan toplumsal önlemleri denetleyen, yönetim nezdindeki "güvenilir adamları" delege olarak seçmekteydi. Böylece, işçi ve patronların ortak bir çaba etrafında birleşmeleri ve "iş onuru"nun işçilere grev yapmayı yasaklaması sonucu sınıf mücadelesi ortadan kalktı. Ancak çok sayıda ve gerçek sosyal yasalar bulunmaktadır; ucuz tatiller, yabancı ülkelere gemiyle yapılan turistik gezi-

ler -işin gerçek önemiyle oransız bir reklamla-, işçilerin doğru dürüst lojmanlara kavuşmaları. Uygulamada verilmesi zorunlu olan para bağışlarıyla beslenen Kış Yardımı gibi sigorta servisleri, özellikle silahlanma ve işsizlerin partinin muazzam yönetimi içinde askere alınması işsizliğe son verdi; 1932'de 5,6 milyon, 1939'da 38.000 işsiz bulunmaktaydı; ekonomik etkinliğin yeniden canlanması ve karneye bağlanma her bireye asgari bir yaşam düzeyi sağladı. (57)

Toplumsal ilişkilerdeki bu rahatlama, Hitler'in iki kat borçlu olduğu *sanayici* ve *bankerlerin* tabii ki işine geliyordu. Ekonomi, kuşkusuz planlıydı ve üreticilerin, hareket özgürlüklerini azaltan bir güdümcülüğe boyun eğmeleri gerekmekteydi. Partiyle ilişkilerin tatsızlaştığı durumlarla karşılaşıldı - Hitler'in imzaladığı Mart 1942 tarihli bir kararname fazla miktarda stok yapan ya da fazla işçilik talep eden sanayicileri ölüm cezasıyla tehdit etmekteydi; ama uygulanmadı. Ayrıca SS'in devlet ekonomisinin özel girişimleri tehdit ettiği de doğrudur; bununla birlikte bu tehdit sınırlıydı ve bankalar, ağır sanayi, kimya sanayi vb. sahiplerinin elinde kaldı; saat başı ücretleri toplam satış fiyatlarından daha yavaş artış göstermekteydi; sanayiciler, işçilerin denetimini ellerinde tutmaya devam ettiler; daha da iyisi Speer'in Silahlanma Bakanlığı'na gelmesiyle devlet fabrikalarıyla bütünleştiler; Speer, daha sonra iştiraklerini onlara bırakmak üzere bankaları yeniden başarılı duruma getirmişti; esasen devletin şüpheli girişimleri üzerine almasıyla - örneğin zayıf maden filizlerinin işlenmesi için- ve verimli girişimleri "özelleştirmesiyle" büyük şirketlerin brüt gelirleri önemli ölçüde arttı. (58) Sanayiciler Hitler'le olan bağlarını koparmayı -İtalya'da Mussolini'yle olduğu gibi- ancak askeri yenilginin

sonunda düşüneceklerdir.

Nazizm, kente doğru kırsal göçü engellemek, köylüyü toprağa bağlamak, ülkenin yiyeceğini güvence altına almak istiyordu. Kuramcısı Walter Darré'ye göre, *köylüler* bir ulusun seçkinlerini temsil ediyordu; "iş arkadaşlarından oluşan sınıfsız bir topluluğu" meydana getiriyorlardı; büyük mülk sahipleri "yeni kan ve toprak soylularını" oluşturmaktaydılar; küçük mülk sahiplerine ise, Doğuda sömürgelere sahip olma ve borçlarının kaldırılması aldatmacası kalmıştı. Yasalar, 125 ha'dan küçük toprakların bölünemeyeceğini ve her birinin baba tarafından belirlenen tek bir çocuğa intikal etmesi gerektiğini ilan ederek "miras alanını" kurumlaştırdı. "Reichsnahrstand" tüm tarımsal ve orman üreticilerini, tarım ürünlerini işleyen girişimlerle zorunlu olarak birleştirdi; bu, her ürün için fiyat belirleyen, üretim kontenjanlarını empoze eden, iç ve dış pazarları elinde tutan "besin korporasyonu"ydu. Uygulamada büyük mülk sahipleri bu korporasyonun yöneticileri oldular; personellerine para cezası ve hatta işçiler Polonyah olduğunda bedensel ceza verme yetkisine sahiptiler.

Reichswehr'in gerçek yaratıcısı General von Seeckt, onu politika dışında, yani Cumhuriyet'in dışında tutmuştu. Birkaç istisna dışında -General Groener gibi- iktidara gelmesinde hiçbir rol oynamamakla birlikte yüksek rütbeli subaylar, Hitler'e olumlu bakmaktaydılar. Daha sonra silahlanma, Versailles Anlaşması'na karşı sürdürülen mücadele ve SA'nın ortadan kaldırılması subayları çok memnun etti. Hindenburg'un ölümünden sonra Hitler, *orduya*, şahsına itaat yeminini hiçbir karşı çıkmayla karşılaşmaksızın empoze ederken bu durumdan yararlandı (59); bunun üzerine "ordunun desteği olmaksızın, burada olamayacağını" açıkladı. Daha

sonraları, birkaç çekingen protesto dışında ordu, Führer'in bütün girişimlerini destekledi; SS'in cinayetlerine yalnızca birkaç general karşı çıktı; başka yere aktaramadığı Yahudileri Rodos'ta boğduran general gibi çoğu, suç ortaklığı yaptı. 20 Temmuz 1944'te Hitler'i öldürmeye teşebbüs eden subay grubunun muhalefetine yol açan şey, askeri başarısızlıklardır; ancak bu grup yalıtılmıştı -bunun üzerine Guderian "yüksek rütbeli her subayın iyi bir Nasyonal-Sosyalist olması gerektiğini" belirtti. Hitler, nefret ettiği bir sınıftan kurtulmak için bu durumdan azami derecede yararlandı; birçok subay görevden alındı ya da tutuklandı; SS'ler önemli komutanlıklara geldiler; siyasal komiserler subayları eğitmekle görevlendirildiler. (60)

Felsefi Tezler'inde A.Rosenberg, Hıristiyanlık'ın Doğu kökenlerini, kültün Afrika göreneklerivle olan benzerliklerini ortaya koymaktaydı; Hıristiyanlık'ın yerini doldurmak ise, Nasyonal-Sosyalizm'in göreviydi. Naziler doğrudan Katolik kilisesine değil, ama gençlik hareketlerine ve manastır tarikatlarına saldırdılar; ruhban sınıfı içinde Katoliklik'in Nasyonal-Sosyalizm'i etkilediğini kanıtlamaya girişen piskopos Hudal gibi partizanlar da vardı. Kardinal Faulhaber ve Monsenyör Galen gibileri yeni paganlığa karşı çıkıyorlar; ancak son kertede rejimin meşruiyeti karşısında boyun eğiyorlar; kendilerini "politika yapmakla" savunuyorlar ve vaazlarını "vatan ve Führer"e dua ederek tamamlıyorlardı. Luther'den bu yana sivil otoriteye titizlikle itaat etmeye alışık Protestanlar üzerindeki Nazi etkisi daha güçlü oldu. Esasen "Alman Hıristiyanları", "İsa'nın bize Adolf Hitler'le geldiğini" savunmaktaydılar. Özel bir kuruluş, "İtirafçı Kilise", bu eğilimle mücadele etmekte, ancak iktidarın kilise üzerindeki denetimini de kabul etmekteydi. Karl Brat gibi

Nazizm'i mahkûm eden dinbilimciler oldukça enderdi; 17.000 Protestan papazdan yalnızca birkaç yüzü kovuşturmaya uğradı -42 tanesi toplama kamplarına gönderildi. En çok kıyıma uğrayanlar, yabancı ülkelerle olan bağları nedeniyle dinsel tarikatlar- "Yehova Şahitleri", "Quakerler", "Mennoniteler" oldu; 6.000 "Yehova Şahiti"nden 5.900'ü tutuklandı; 2.000'i işkence yapılarak öldürüldü. (61)

Hitler, sosyalizmi Almanya'ya getirmedi; ama tamamlamaya zaman bulamamakla birlikte toplumu tümüyle dönüştürmeye girişti; bu dönüşümü, en azından 1943-44 askeri yenilgilerine kadar hemen hemen genel bir onama ortamında gerçekleştirdi.

Nasyonal-Sosyalist "Kültür" - Bireysel kültür, güzelin salt kendisi için aranması, nesnel bilginin üstün tutulması Nazizm'e yabancı kavramlardır.

Hitler, Rauschnigg'de "kitle, güdülerine boyun eğen bir hayvan gibidir... Siyasetin aracı haline getirmek için kitleleri fanatikleştirdim... Onlarda, kendilerine uygun olan duyguları uyandırıyorum, verdiğim emirlere hemen uyuyorlar. Bir kitle topluluğunda artık düşünceye yer yoktur" diye açıklamaktaydı. Uygulamaya girişen Goebbels ise şöyle ekliyordu: "Kitlelerin ilkel duygularını tatmin etmemiz gerek." Nasyonal-Sosyalizm başarısının büyük bölümünü *propagandasına* borçluydu; bu konuda bir bakanlık kuran ilk rejimdir. Goebbels ilke olarak, basın, film, radyo, müzik ve edebiyatın efendisiydi. Ancak bu konuda bile anarşi ve rekabet hüküm sürüyordu: Wilhelmstrasse ülke dışındaki propagandadan sorumluydu, Dr. Dietrich basını yönetiyordu, Max Amman parti yayınlarından sorumluydu. Ancak Goebbels sonunda Alman ulusunun manevi devamlılığının gerçek sorumlusu oldu. Konuşmalarında halka yakın bir dil kullanmaktaydı;

sloganların erdemini ve tekrarların kitle üzerindeki etkisini bilmekteydi. (62)

Hayasız bir biçimde "*basın* yalnızca bilgi vermemeli, ama eğitmelidir de... O, hükümetin oynayabileceği bir klavyedir" diye iddia edebilmektedir. Goebbels, her biri yarım saat süren gündelik konferansları sırasında kesin talimatlar vermektedir. Gazeteci olmak için bir lisans almak gerekmektedir, hiçbir ön sansür söz konusu değildir; ama en basit dil sürçmelerinin bile korporatif bir mahkeme ve polisiye yaptırımla sonuçlanması nedeniyle bir otosansürün söz konusu olması olasıdır; basın, 1932'de 4.073 günlük ve haftalık yayından 1937'de 2.208, 1944'te ise 500'e düştü. Naziler rakiplerinin ve müttefiklerinin gazetelerini tazmin ederek (Hugenberg, çelik fabrikaları ve hadde makineleri aldı) aşamalı bir biçimde ortadan kaldırdılar. Böylece 150 kuruluşu toplayan ve 35.000 kişi istihdam eden gerçek bir tröst, Eher Verlag'ı kurdular. (63) Goebbels, Goering'e karşı radyonun yönetimini ele geçirmişti; anlamlı bir karar alarak ilk anda edebi yayınlarda *Kritik* sözcüğünün yerine *Betrachtung*'u (düşünce) yerleştirdi. Nazi propagandasının yazılı olmaktan çok sözlü olarak daha fazla etki uyandırdığı farkedildiğinde, radyo yayınlarına, miting söylevlerinin yeniden yayınlanmasına ağırlık verildi. Özellikle, yabancı ülkelere yönelik -ABD için günde 11 saat, Afrika için 8 saat- radyo yayını yapıldı. Korporatif bir oda tarafından yönetilen, özel bir bankanın parasal açıdan desteklediği *sinema*, antisemit filmler yayınladı (Yahudi Suss), fizik gücün güzelliğini yüceltti (Olimpik oyunlar), geçmişteki zaferleri hatırlattı (Kolberg) (64)

Nazilere göre, *edebiyat* bir "ulusal enerji" kaynağıydı; çok sayıda komisyon, tüm yazıları büyük bir titizlikle incelemekte, teşvikler, tehditler ve müey-

yideler dağıtmaktaydı; yayın yapmak için kuşkulu yapıtları ihbar eden "yazarlar odası"na üye olmak gerekmekteydi; kütüphaneler temizlenmekte ve "zararlı" kitaplar isterik yakılma törenlerine yol açmaktaydı. Önerilen temalar, "kan ve toprak", ulusal geçmiş ve nordik ırkın erdemleriydi; gençliğin ve işçilerin kullanımına açık, "sağlıklı" yapıtlardan oluşan çok sayıda kütüphane kurulmuştu. Tiyatro ile özgür insanlar topluluğu olan eski Cermen kurumu Thing arasında ilişki kurmaktadır; açık havada ve muazzam bir izleyici topluluğu önünde propaganda amacıyla adapte edilmiş oyunlar -örneğin "1933 Alman Tutkusu", ünlü Oberammergau aşkının yerini başarısız bir biçimde alacaktır- sergilendi; en ünlü yazarlardan yaklaşık üç yüzü yurdunu terketmek zorunda kaldı; G.Hauptmann, M.Heidegger, H.Carossa gibi birkaç yazar Nazilere hizmet etti; büyük bir bölümü, esasen birbirine rakip olan Goebbels ve Goering'in kültürel kurumlar diktasına karşı çıktıktan sonra boyun eğdi. Birçoğu ise, kaçış edebiyatına, lirizme, serüven öykülerine sığındı. (65)

Baldur von Schirach, "estetik ölçütün Nazileri yalnızca ikincil derecede ilgilendirdiğini" açıklamıştı. Gerçekte Nazilerin sanatsal kaygıları ırkçı ve ideolojik anlayışlarının sonucuydu. Hitler, *sanatın* yozlaşmasından Yahudi ve siyahların sorumlu olduklarını düşünmekteydi; Rosenberg, Klee ve Kandinsky gibi ressamlara, Hindemith ya da Stravinsky gibi müzisyenlere saldıran "Alman kültürü lehine mücadele birliği"ni yaratmıştı; çok sayıda resim, müzelerden kaldırıldı -ancak bu, Goering ve Rosenberg'in işgal edilmiş Avrupa'daki müzeleri soyup soğana çevirmelerini engellememiştir. Başarısız mimar Hitler -Nazi yöneticilerinden çoğunun böyle olduğunu belirtmemiz gerek- zaferinin mima-

ri kanıtlarını bırakmak istiyordu. "Gündeliği ve onun zorunluluklarını aşan", "yeni otoriteyi yerleştirecek" türden bir neo-klasisizmi düşlüyordu. Bunu gerçekleştirirken, antik sanata olduğu kadar gotik katedrallere ve Viyana barokuna da hayranlık duymasına rağmen, "nordik sanat"tan daha az esinlenmekteydi; Nazi mitolojisinin aryanları Yunanlılar gibi gördüğü gerçektir. Devasa yapılar, Somme, Volga, Termopiles gibi zaferleri abideleştirmeliydi. (66)

Propagandanın aile erdemlerini yüceltmesine ve "anne ve çocuk" gibi yapıtların varlığına rağmen, *gençliği* partinin kalıbından geçirmek için her şey öngörülmüştür. Okul kitapları yeniden gözden geçirilmekte, üniversite öğrencileri Studenschaft'ta toplanmakta, hocalar korporatif örgenlikler tarafından denetlenmektedir. "Adolf Hitler Schulen" partiye seçkin militanlar kazandırmakla yükümlüyken, ulusun gelecekteki kadroları *napola*larda yetiştirilmektedir. (67) Tüm öğrencilerin ırksal açıdan saf ve ortalamanın üzerinde fizik ve entelektüel niteliklere sahip olduğu ve özellikle parti üyelerinin çocuklarının girdiği bu enstitülerde geleneksel eğitim korunmakta, eleştirel yaklaşım lanetlenmekte ve "sen hiçsin, ulusun her şey" sloganı doğrultusunda topluluğa itaat öğretilmektedir. Bir tür ödül töreni olan gösterişli süngü teslimi sırasındaki formül "Kılıç hak ve gerçektir" şeklindedir.

Hitler, Rauschnigg'de şöyle demişti: "Hoyrat, buyurgan, yürekli ve acımasız bir gençlik istiyorum." Gençlik Nazizm tarafından özellikleri, hakları, kendine özgü amaçları olan bir zatiyet olarak kabul edilmekteydi. "Yaşlıların canı cehenneme, Almanya yalnızca ebedi gençliğin vatanı olmalıdır" demagojisi giderek yerleşmektedir. Von Schirach ebeveynleri "ayrıcalıklarını partinin ellerine terkettikleri" ko-

nusunda uyarıyordu. Gençler, von Schirach'ın söylediği gibi, aynı zamanda "efendi ve rahip" olan şef mitine uygun bir biçimde eğitilmekteydi. "Doğanın bize empoze ettiği yaşam mücadelesi" şeklindeki Darwinci düşünce vurgulanmaktaydı. (68) "Mücadele zevki" bir zenginleşme olarak kabul edilmekteydi; ateş, gece, dağ gibi ilkel güçlerin önemli olduğu irrasyonel bir romantizmle, güdülerin serbest bırakılması ve doğanın önemi yüceltilmekteydi; gündönümü törenleri, çadırlı kamplar, kolektif ve kaba şarkılar, sürekli olarak Hitler'in yaşamı, kişiliği ve yaptıklarının kutlandığı siyasal eğitim kursları bu açıdan önem taşımaktadır. Tarih dersleri Cermen kahramanları Arminius, Widuking, Büyük Frederic, Barberousse, Andreas Hofer örneklerine dayanmaktadır. Öte yandan Reich'ın yıkıcıları olan Yahudi, komünist ve yabancı düşmana karşı nefret öğretilmekteydi. Naziler, "gençliği elinde tutan, geleceği tutar" düşüncesiyle gençlerin niteliklerinden cömertlik ve fedakârlık yönünde azami derecede yararlandılar. Gençliğin eğitimi, onu "bin yıllık Reich"a hazırlamalıydı. Sonuçlar oldukça olumluydu: Hitler-Jugend'in bütün kadroları II. Dünya Savaşı sırasında ordunun ya da SS'in subayları oldular. Eğer yenilgi nedeniyle gerekli zamandan yoksun kalmasaydı, Hitler büyük bir olasılıkla bu alanda son derece başarılı olacak ve devrimci olmayı amaçlayan tüm halk önderlerinin düşünü gerçekleştirmiş olacaktı: Yeni bir insan oluşturmak.

Hitlerci Irkçılık - Irkçılık Nazizmin temel dayanağıydı. "Alman ırkı"nı korumak için bir dizi önlem öngörülmüştü. W.Darré, genç kızları sınıflandırmak istiyordu: Bazıları evlenme ve çocuk sahibi olma yeteneğine sahiptiler, layık olmayan diğerleri ise bunlardan yoksun kalacaklardı. 1931'de Himmler, evlenmek isteyen her SS üyesinin "ırksal ve ka-

lıtsal sağlık ilkelerine göre verilen ya da reddedilen bir izin almak zorunda olduğuna ilişkin bir kararname çıkarmıştı. Buna karşılık genç kızlar, "Vikinglerin ve tötonik şövalyelerin mirasçısı olan kutsal sınıf"ın yaratılması yolunda gerçek damızlık aygıtlar olarak kabul edilen SS'leri reddetme hakkına sahip değillerdi. Himmler, Rosenberg'in de onayıyla Almanya dışında doğmuş bile olsalar "nordik kan"-ın belirtilerini taşıyan çocukların yetiştirileceği Lebensborn (hayat kaynağı) örgütünü kurmuştu.

Tüm Nazi yöneticilerinin bu uygulamaları onaylamadığı açıktı-Goebbels'in umrunda bile değildi. Ama tümü de Almanya'yı her türlü Yahudi etkisinden temizlemek gerektiğini düşünüyordu. Irklar arasında bir hiyerarşi oluşturan ve melezleştirmeyi mahkûm eden Gobineau mesajı, Wagner'in damadı "aryan ırkının savunucusu" Chamberlain tarafından vulgarize edilmişti. 19. yüzyılın sonundan beri Reichstag'da 16 antisemit milletvekili yer almıştı. Kokuşmuş ve baştan çıkarıcı Yahudi tipine halk edebiyatında sık sık rastlanmaktaydı. Hitler gençliğinde Viyana'da, Yahudilerin dünyayı fethetme tutkusuna sahip olduğunu anlatan *Protocoles des Sages de Sion*'u okumuştu. Rauchsnigg'de "eğer Yahudi varolmasaydı, onu icat etmek gerekirdi" şeklinde açıklamalarda bulunmasına rağmen, aşırı derecede Yahudi düşmanıydı. "Yalnız bir Yahudi düşmanının gerçek bir antikomünist olduğunu" söylemekteydi. Ona göre Yahudiler, özümlenemezdi; Yahudilerin varlığı kurtarıcı Cermen değerlerine dönüşü önlemekteydi; Yahudilerin enternasyonalizmi -yaygınlığı ve aynı zamanda kapitalist ve komünist enternasyonallerin içinde bulunması nedeniyle- içinde yeraldığı halklar için bir intihardı; Yahudi, "antiırk"tı. (69)

Böylece, Yahudiler boykot edildiler; idare, baro,

banka ve eğitim alanlarından çıkarıldılar; 1935'te Nurenberg yasaları medeni haklarını geri aldı - ülkelerinde yabancı konumuna düştüler; "aryanlarla" her türlü cinsel ilişkinin yanısıra, kamu yerleri de Yahudilere yasaklandı. Başlangıçta, servetlerinin büyük bir bölümünü vermeleri karşılığında göç etmeleri desteklendi; sonra Hitler, onları kitle halinde Madagaskar'a sürmeyi düşündü. Savaş, "Yahudi sorununa nihai çözüm" bulma, yani 1942'de Wansee'de kararlaştırıldığı gibi Yahudilerin kökünün kazınmasını uygulama imkânı verdi; tüm Avrupa'da soyulan, gettolarda konaklayan, kimi kez öldürülen ya da sefalete mahkûm edilen Yahudiler, nihayet başta Birkenau olmak üzere çeşitli toplama kamplarında öldürüldüler ya da yakıldılar. Yokolmalarının savaşla hiçbir ilgisinin bulunmadığı ya da savaşı hiçbir biçimde etkilemediği altı milyon zavallı kurbanın hayatına malolan korkunç cinayetler, mantıksız cinayetlerin en insanlıkdışı olanları işlendi. (70)

Ancak, Naziler bu ırkçı fanatizmlerini dış politika gerekliliklerivle, özellikle Japonlarla kurdukları ittifak ya da Araplara verdikleri destek sırasındaki dış politika zorunluluklarıyla bağdaştırdılar. Hitler daha esnek bir tutum benimsedi ve Japonya'nın da ülkeye uyum sağlayamayan Yahudiler tarafından tehdit edildiğini açıkladı. Daha da ileri giden Rosenberg, aryan olmayanlar sınıflamasına girmeyen Japonların, Almanlarla evlenebileceğini kabul etti. Nihayet, antropoloji profesörü Hans Gunther, "nordiklerin, Japonların ataları arasında bulunduğunu" açıkladı. (71) Böylece, bilimsel temeli olmayan ve hiçbir yararı bulunmayan -Almanların yalnızca % 0.75'i Yahudiydi ve tümü de asimile olmak istiyordu- antisemitizm dramdan sonra farsa dönüşüyordu.

Yaşam Sahası - Hitler, Weimar Cumhuriyeti'ni "önemsiz sınır anlaşmazlıklarına duyduğu hayranlık" nedeniyle kınamaktaydı. Feder tarafından kaleme alınan parti programı, anlaşmaların yürürlükten kaldırılmasını, eski sınırlara dönülmesini ve tüm Almanları toplayan bir Reich'ın kurulmasını öngörüyordu. Hitler, *Mein Kampf* ve "ikinci kitap"ında Haushofer'in jeopolitiğinden ödünç aldığı ve benzer coğrafi, tarihsel ve iktisadi özelliklerin, "halkın sayısal önemi ve kalitesi ile işgal ettiği toprak genişliği arasında bir denge" (72) oluşturacak biçimde düzenlenmesinin bir ülkenin toprak genişliğini etkilediği yönündeki "yaşam sahası" anlayışını eklemişti. Hitler, hiçbir zaman bilim ve tekniğin yaygınlaşması ya da Malthusçuluk yoluyla bir çözüm -tam tersine Reich'ın demografik açıdan büyümesinden kendine pay çıkarmaktaydı- önermemişti. Varlık zengin ülkelerle savaşarak elde etmeye mahkum yoksul ülkeler şeklinde Mussolinici görüşü yeniden ortaya koyuyordu.

Hitlerci politikanın hedefleri *Mein Kampf*ta belirtilmişti. Burada Hitler, Reich'ın denizaşırı ve sömürgeci amaçlarından tümüyle vazgeçmeksizin İngiltere'yle uzun vadeli bir anlaşma yapmasını, Fransa'nın büyük güç konumunun dışında tutulmasını, daha sonra ise SSCB üzerinden doğuya doğru "dünyanın fethi"ni öngörmekteydi. Hiç kuşkusuz Hitler'in politikası, taktik değişimleri nedeniyle çelişkili -özellikle Alman-Sovyet Paktı'nın imzalanması ve İngiltere'ye savaş açması nedeniyle- görünmektedir; bunun nedeni, Hitler'in öncelikle fırsatlara ve anında başarıya önem veren hem fanatik bir ideolog, hem de fırsatçı bir serüvenci olmasıydı; ancak uygulamada değişken görünmekle birlikte hedefleri açıktır ve SSCB adını taşımaktadır. Hitler, Polonya ve SSCB'de, tötonik şövalyelerin yolunu,

sömürgeleştireceği geniş bir alan ve imha edilecek Yahudilere ilaveten Bolşevizm'in ocağını buluyordu. SSCB'nin Yahudilerin "cenneti" olması nedeniyle "insanlığın felaketi" olduğunu düşünmekteydi. Temmuz 1941'den itibaren, SSCB'de, Almanya'ya Avrupa içinde üstünlük sağlaması düşünülen siyasal-ırksal araştırma merkezini kurdu; aynı tarihte, Hitler'in "tarihsel başarılarının en büyüğü" olacağını ileri sürdüğü bir "genel Doğu planı" taslağında Rus nüfusun ülke dışına çıkarılması öngörülmüştü. *Hitler, intihar etmeden önce yazdığı 1945 tarihli* vasiyetinde, "öncelikle" ulusu bir kez daha "insanlığı zehirleyen uluslararası Yahudilik'e karşı acımasızca karşı çıkmaya" davet edecektir. Hitler'e göre, Yahudi, komünist ve Rus eşanlamlıdır. (73)

Bu amaç bir kez gerçekleştikten sonra, mümkünse İngiltere'nin onayı, gerekirse de ona rağmen Afrika'da sömürge alanları kazanılacak ve Avrupa'nın başına geçerek dünya egemenliğini ele geçirmek için yapılacak son savaşta ABD'yle başetmeye yeterli deniz gücü elde edilecektir. Hitler, bu son aşamayı ardıllarına bırakmaktadır. Böylece Hitlerci emperyalizm *Mein Kampf*'tan başlayarak ya hep ya hiç, başarı ya da felaket seçeneğine sıkıca sarılmıştı; Alman halkı üstünlüğünü ortaya koyacak değişmez bir ırksal türdeşliği dünyaya empoze ederek amacını gerçekleştirecek, ya da ortadan kalkacaktır. Belirli bir tutarlılığı bulunan ve sınırsız derecede hırslı olan bu çılgınlığın ilk sonucu, II. Dünya Savaşı'nın patlaması, onbinlerce insanın ölümü, Alman halkı için ise maddi ve manevi büyük bir yıkımdı.

Kazandığı başarı, bir süre için gerçekleştirdiği hegemonya, neden olduğu fanatik bağlılıklar, bugün hâlâ Nazizm'i göklere çıkaran birçok insanın varlığına yol açmaktadır. (74) Bu durum, Alman

gücünü yeterince dikkate almamak ve bir ülkenin rejimi ve yöneticilerini gereksiz yere önemsemekten kaynaklanmaktadır. Nazi Almanyası'na askeri başarılarını kazandıran geleneksel Alman ordusudur - SS generalleri yalnızca yenilgilerle karşılaşmışlardır; uzun süreli ekonomik etkililiğin yaratıcıları Alman mühendis ve sanayicileridir- Speer 1944'te Nazilere karşı bu kişilere başvurmak zorunda kalmıştır. Nazizm'in özgün katkısı, insanı küçümseme, şefin yüceltilmesi, terörün yaygınlaştırılması, sınırsız bir fetih isteği, toplama kampları, Yahudi katliamı vb. oldu. Sonuçta Nazizm, cinayetin kurum payesi verilmiş biçimidir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
FRANSIZ FAŞİZMLERİ

Tarihçiler, kuşkusuz erken dönemde ortaya çıkmış çok sayıda Fransız faşisti olduğu konusunda itiraz etmemektedirler; ancak gerçek anlamda *bir* faşizmin varlığı konusunda anlaşmaya varamamaktadırlar, René Rémond'a göre, "Fransa'da faşizmin yalnızca sahtesi olmuştur"; oysa Cl. Willard, tam tersine özgül bir Fransız faşizminin varolduğunu ve iktidarı elinden kaçırmasının nedeninin antifaşistlerin faşizmin iktidarı elde etmesini engellemeleri olduğunu belirtmektedir. (75) Olayın ulusal ve uluslararası çeşitli evreleri ya da çeşitliliği dikkate alındığında anlaşmazlığın göründüğü kadar derin olmadığı ortaya çıkmaktadır; böylece E.Nolte'ye göre, "Action Française", tarihin ilk faşist topluluğudur -dolayısıyla I. Dünya Savaşı'ndan çok önce; D.Wolf ise, Fransa'da solun kendi propagandası için oluşturduğu bir "faşist anlayış"la siyasal açıdan biraraya gelmiş "normal" bir faşizmi ayırt etmektedir.

Ancak herkes, faşizmin, Bonapartizm'den -Amerikalı sosyologların faşizmin atası olarak kabul ettikleri- başlayarak çok sayıda ve eski habercileri bulunduğunu kabul etmektedir. Bir başka gözlem de faşizmin Fransa'da yalnızca iktidarı ele geçirememekle kalmadığı ama aynı zamanda birleşmeyi de sağlayamadığı yönündedir. Bize gelince üç dö-

nem ayırt edeceğiz. II. Dünya Savaşı'ndan önce, III. Cumhuriyete karşı muhalefet -Komünist Parti ve Sosyalist Parti'nin bir fraksiyonunun dışında- *Action Française* tarafından felsefi-saldırgan bir üslupla ve daha askeri bir biçimde ise Birlikler (Ligues) tarafından ifade edilmektedir: Bu, *faşizmin çekicilik* dönemidir. "Garip savaş", bu muhalefetin sesini kıstı; ancak 1940 yenilgisi işgal edilmiş bölgelerdeki işbirlikçi gruplar arasında faşizmin gelişmesine imkan tanıdı; bu, *faşizmin büyüleyicilik* dönemidir. Son olarak ise, geçici olarak işgal dışı kalan bölgede *galip ve faşizan tepkiyi* ifade ettiği söylenebilecek Vichy rejimi kurulmuştur.

Faşizmin Geçmişi - I. Napoléon ve II. Napoléon, diktatörlük, üstün insan kültü, plebisit yoluyla destek arayışı, toplumsal yeniden yapılanma ile - yeni bir soylu sınıf ya da bir işadamları sınıfının terfi edilmesiyle- faşizme giden yolu açmıştır. Gerçekte *Bonapartizm,* Fransız Devrimi'ni ifade ettiği oranda, jakoben esinli milliyetçiliği de ifade ediyordu. 20. yüzyılda siyasal olmaktan çok, folklorik anlamda varlığını sürdürdüğü Korsika dışında gerçek dayanağını kaybetmişti; son kez doğuşu ise, Fransız faşistlerinin hiçbir zaman hak iddia etmediği "bulanjizm"le oldu; eğer Fransız Faşizmi'nin bir atası olsa bile artık iyice unutulmuştu.

Esasen Bonapartizm, *Action Française* tarafından cumhuriyetçi olduğu gerekçesiyle reddedilmişti. E.Nolte, bu siyasal eğilimin faşist niteliklerini ortaya koymuştur (76): otorite, hiyerarşi ve disiplini benimseyen, bireyselciliğe, demokrasi ve parlamenter Cumhuriyete düşman. Adlandırıldığı biçimiyle Action Française'e göre, Devlet içinde somutlaşan Vatan, "bütüncül milliyetçilik" adına en yüce ilkeydi; Action Française, şiddeti ve yıkıcılığı yüceltmektedir; özellikle öğrenciler arasında boli miktarda bu-

lunan fesat kişileri cezalandıran "camelots du roi" adlı çarpışma ekiplerine sahiptir; rakiplerini edepsizce aşağılamakta ve çamur atmaktadır; (77) Jaurès'nin öldürülmesinin sorumluluğunu taşımaktadır. Bir Bonald ya da bir Maistre'in geleneksel monarşizminden oldukça uzaktır ve tilmizi olan çok sayıda inançlı faşist bulunmaktadır.

Ancak, Action Française Mussolini'ye hayranlık duymakla birlikte, onu taklit etmiyordu. Action Française'e göre, diktatörlük, kalıtsal monarşinin yeniden kurulmasına imkân tanımak için geçici olmalıydı; 1789 öncesi duruma dönmek gerektiğini ileri sürmekte ve böylece açık bir biçimde gerici olduğunu ortaya koymaktaydı. Düzeni, güdüler karşısında mantığı, romantizm karşısında klasisizmi yüceltmekteydi. Action Française'e göre Devlet merkeziyetçi değil, bölgeselci olmalı, geleneksel seçkinlere dayanmalıdır: Kilise, ordu, eski aristokrasi, toprak sahipleri, kısacası ileri gelen kişiler. Esasen Léon Daudet, İtalyan Faşizmi'yle her türlü benzerliği yadsıyordu. 1793 Parisi'nin ya da Komün'ün halkından başkası olmayan "kitleler" karşısında korku duyan, onları aşağılayan Action Française, faşizme doğru bir basamak olmakla birlikte, faşizm değildi. (78)

Öte yandan savaş, İtalya'da olduğu gibi, Fransa'da da etkinliğe, hiyerarşiye ve ulusal duyguya yeniden değer kazandırmıştı; eski muharipler, siyasal partilerin zaferi "beşparalık" eden çatışmaları ve başarısızlıkları karşısında üzüntü duymaktaydılar. Seçim amaçlı çeşitli gruplar toplumsal bozgunculuğa karşı, "düzenin dostlarını toplamak" istiyordu; "Les Jeunesses Patriotes" gibi bazılarının üniforması bile vardı ve otoritenin toplumsal bir yasayla güçlendirilmesini savunmaktaydılar. G.Valois'nın *faisceau*'su doğrudan Mussolini'den esinlen-

mekteydi. Bir basımevinde işçi olarak çalışan Proudhoncu ve anarko-sendikalist esinli Valois, ilk İtalyan faşizminden büyülenmişti. (79) Sosyalizm ve milliyetçiliği, savaşçılar ve üreticiler Devleti'ni birleştirmek istemektedir. Saint-Simon tarzı hiyerarşileştirilmiş bir sosyalizmi övmektedir; ulusal bir diktatörlük, bir meslekler meclisi, bir aile başkanları meclisi, korporatif bir sistem talep etmektedir.

Valois halk arasında başarılı olmasa da - hareketin izleyicilerinin sayısı oldukça azdır- 30'lu yıllarda Fransız aydınlarını harekete geçiren yoğun kaynaşmanın ifadelerinden biridir. Az ya da çok doğrudan işadamları tarafından -Lemaigre, Dubreuil, Coty- ya da Paris'teki İtalyan konsolosu tarafından parasal olarak desteklenen ve kapitalizmle sosyalizm arasında üçüncü bir yol arayan (80) haftalık dergi ve anketler çoğalmaktadır. Bu gruplardan en etkilisi antibolşevik ve antisemit olan ve şiddeti yücelten *Je suis partout* gazetesi çevresindedir. (Gaxotte, Brasillach, Bardèche) (81) Böylece aydınlar ve özellikle de gençler, Cumhuriyet'e karşı siyasal mücadeleye giriştiler; genelde Action Française'in anticermenliğinden etkilenmişlerdi ve daha çok İtalyan Faşizmi'ne yakınlık duymaktaydılar - SDN'nin İtalya'ya uyguladığı yaptırımlara karşı yazılan bir dilekçe yüzlerce, gazeteci, yazar ve sanatçının imzasıyla dolacaktır... (82)

Esasen bu kaynaşma, sendikalist ya da radikal *sola* da yayıldı. *Front Commun* ya da *La Flèche*'de Bergery ve G.Izard, parlamenter sisteme karşı, sendika ve kooperatiflerde örgütlenmiş geniş bir işçi birliğine ise yandaş olduklarını söylemektedirler. İtalya'nın yeniden doğuşu, Almanya'nın gücünü kazanması, 1935'ten beri komünistlerin ileri sürdüğü milliyetçiliğin rahatsızlık verdiği ve ikinci bir dün-

ya savaşı ihtimalinin endişelendirdiği aydınları kendine çekmektedir; bu aydınlar demokrasinin çöküşünü engellenemez görmektedirler. Bu fikir çatışması geleneksel siyasal partilerin gözden düşmesine katkıda bulunmakta, sağ ve sol arasındaki sınırları ortadan kaldırmakta; açıkça faşizme kadar varmamakta ama öncelikle ve özellikle "Birlik"lerde ortaya çıkışını kolaylaştırmaktadır.

Birlikler ve Faşizmin Çekiciliği - Ekonomik bunalım Fransa'yı öteki liberal demokrasilerden daha geç ve daha az etkiledi; toplumsal sonuçları da daha zayıf oldu ve bu nedenle de faşist çözüme eğilim daha az kaygan oldu. Ancak siyasal istikrarsızlık ve mali skandallar cumhuriyetçi rejimin şiddetle eleştirilmesine yol açtı ve sol partilerin Halk Cephesi'nde birleşmesi ve rakipleri tarafından faşist olmakla suçlanan aşırı-sağın Birlikler'de radikalleşmesi sonucu bir ikikutupluluğa neden oldu.

Bu gruplar arasında en güçlüsü *Croix de Feu*'ydü. Eski cephe muhariplerinden oluşan bu grup, siperlerdeki arkadaşlığı, ulusal uzlaşmayı, ruh ve manevi değerlerin üstünlüğünü yüceltmekteydi. Şefin -Albay de la Rocque- izinden gitmesi nedeniyle faşizan bir görünümü vardı; motorize toplantılar düzenlemekteydi ve düzeni sağlamakla görevli bir servise sahipti. Anonim kapitalizmin, Marksizm'in, kısır parti oyunlarının karşısındaydı; "güvenilir işçiler" topluluğunun girişimin geleceğine bağlanmasını yüceltmekte "toprağa dönüşü", "vatan kültünü" ve "Fransız düzenine sevgiyi" kolaylaştırmak için ülke içindeki girişimlerin yayılmasını savunmaktaydı. Kısa vadede Devlet'i güçlendirmeyi, Cumhurbaşkanı'nın yetkilerini genişletmeyi, ülkenin sınır güvenliğini korumayı tavsiye etmekteydi. Bu kitle hareketi 400.000 üyeyi bir araya getirmekteydi. Sahip olduğu güç kamu güçlerini endişelen-

dirmekteydi. Topluluk lağvedildikten sonra, doktrinini değiştirmeden ama antibolşevizmi daha da vurgulayarak bir siyasal partiye -*Parti Social Français*- dönüştü. Yapılanma biçimi, yasama meclisi seçimleri yapıldığı takdirde partinin yüz kadar milletvekilliği kazanacağı umudunu vermektedir; çünkü parti cumhuriyetçi oyunu oynamaktadır; yıkmayı değil dönüştürmeyi amaçlamaktadır, vatanseverlik adına faşizme karşı çıkmaktadır, çünkü faşizm Fransa'nın iki düşmanıyla -İtalya ve Almanya- özdeşleşmektedir. Gerçekte, "Cumhuriyetçiler"in çekindiği bu hareket, en az çekinilmesi gerekendi. Zaten hareketin başkanı partinin "görevi tamamlandıktan sonra kendini feshederek Fransa'yla bütünleşmesini öngörmektedir. (83)

Mussolini ve Hitler'e büyük hayranlık besleyen Dorgères, Henri d'Halluin'in *yeşil faşizmi*nin çok farklı olduğunu belirtmektedir. Bir kışkırtıcı olan Dorgères gerçek bir cumhuriyet karşıtı ayaklanma düzenlemiştir. Yalnızca köylülere seslenmekte ve "diktatörlüğün yerleştiği bir yerde köylüyü ön sıraya koyması" nedeniyle diktatörlüğü savunmaktaydı. Dorgères'de devrimci lafazanlık söz konusu değildi; tarımda kırk saat yasasına, bürokratik devlete, bozgunculuğu aşılayan öğretmenlere karşı kampanya sürdürmekteydi. Kuşkusuz Dorgères, La Tour du Pin ve Le Play'in sosyal Katolik doktrininden de esinlenmekteydi, toprağa dönüşü, aile oyunu örgütlemekte, korporatif bir devleti yüceltmekteydi. Ama aynı şekilde tarımda grev yapanlara karşı cezalandırmaya yönelik seferler de düzenlemektedir, öte yandan antisemittir; bu gerçek faşistin başarılı olamaması -yine de 1938'de 200.000 üyeye sahiptir- hareketinin toplumsal dayanağını oluşturan küçük ve orta toprak sahiplerinin çok sınırlı olmasından kaynaklanmaktadır.

1936'da kurulan *Parti Populaire Français*, tümüyle ayrı bir müşteri kitlesine seslenmektedir. J.Doriot, "ulusal bir komünizmi" savunduktan ve Thores tarafından eleştirildikten sonra, Komünist Parti'yi terketti; ama beraberinde çok sayıda militanı da sürükledi; artık nefretini kendisine önemli bankacılar ve sanayicilerin mali desteğini kazandıracak olan keskin bir antibolşevizmle dile getirecektir. Bir topluluk, işçileri üyeliğe kabul eden - yayın organı *L'Emancipation Nationale*'e göre yaklaşık 300.000 üyenin % 65'i- tek topluluktur. Doriot, iktisadi liberalizmi eleştirmekte, proletaryanın kâra katılma ve mülkiyete kavuşma yoluyla aşamalı bir biçimde ortadan kalkmasını önermektedir. Aynı zamanda "orta sınıfların varlığını, yani küçük ve orta üretimi, zanaat, ticaret ve serbest meslekleri korumayı" amaçlamaktadır. Doriot'nun, gelecekteki günlerin de kanıtlayacağı gibi, saf bir faşist ve türünün en tehlikelisi olduğu açıktır; çünkü gerçek anlamda bir parti kurmayı, sayısız militan kazanmayı ve biçimlendirmeyi ve kitleleri etkilemeyi başarmıştır. Ancak yine de, iki savaş arası dönemde Doriot kendini faşist olarak tanımlamamaktadır; devrimden değil, reformlardan söz etmektedir "Olaylar tarafından mahkûm edilen" Versailles Anlaşması'na karşı çıkmasına, "Moskova'dan kaynaklanan" ve Fransız Komünist Partisi'nin yaydığı Alman aleyhtarı tahrikleri kınasa da, en azından o an için belli mesafeyi koruduğu Hitler ve Mussolini'nin bir hayranı olarak görünmemektedir. (84)

Bu durum, parlak bir eski muharip olan, Paris'teki İtalyan konsolosunun mali açıdan desteklediği, *Francisme*'in kurucusu olan, hareketini "Fransa için faşizmin İtalya'da olduğu şey" olarak tanımlayan ve "doktrini"nin çok fazla üye çekmemekle birlikte Alpler ötesi ideolojinin bir benzeri ol-

duğu Bucard için söz konusu değildir. Bu aynı zamanda Pétain ya da Franchet d'Esperey gibi prestijli bir şefi iktidara getirmek ve "sosyalist-komünist" devrimi başarısızlığa uğratmak için askeri bir komplo hazırlığı içinde olan, ama komplonun gizliliğini güvenceye almak için üyelerini dar çerçevelerle sınırlandıran *Cagoule* için de söz konusu değildir.

Böylece, savaştan önce Fransa'da çok sayıda ve çeşitli faşizan ya da faşist grup bulunmaktadır; bu gruplar aynı zamanda birbirlerine rakiptirler. Buna rağmen kimi dönekler bir kamptan diğerine geçebilmektedir, tümü de aynı düşmanlarla mücadele etmektedirler ve "doktrinleri"nin birçok ortak noktası bulunmaktadır. Her biri, sonuçta tüm topluma ulaşabilmek için önce belirlenmiş bir müşteri kitlesine seslenmektedir: bir orkestra şefinin görevleri paylaştırmasına benzer bir biçimde "Croix de Feu" ve "Francisme"le eski muharipler, Doriot'yla işçiler ve Dorgères'le köylüler. Bu grupların aynı mali kaynaklara sahip olması ihtimali olmakla birlikte bu konudaki bilginin kesin olmaması üzücüdür; yenilgi ve işgal birçok noktaya açıklık kazandıracaktır.

İşbirliği ya da Nazizm'in Büyüleyiciliği - Gerçekten de, işgal altındaki Fransa'nın yarısında, işgalci tarafından hoşgörülen ya da kendisinin yarattığı ve hizmetlerinin para karşılığı satın alındığı siyasal gruplar, aynı zamanda hem işbirlikçi hem de faşisttirler -yani Nasyonal-Sosyalist doktrini tümüyle benimsemektedirler (85) ve Nasyonal-Faşizm'in tüm Fransa'da uygulanmasını istemektedirler. Bu da onların, çeşitli tutum değiştirmelerinden sonra (86) birleşecekleri Vichy rejimine karşı muhalefet etmelerine yol açmıştır. Şeflerinin arasındaki rekabet, katılımını istedikleri insanların farklılığı bu grupların kaynaşmasını engellemekte-

dir; zaten işgalci devlet de faşizmin ulusları güçlü kıldığı inancıyla bunu teşvik etmemektedir.

Gerçekte, bu gruplar yalnızca az sayıda insan toplayabilmektedir; aynı fanatik kişiler birçok gruba üye yazılmaktadır ve geçit törenlerinde, gösterilerde, sergilerde hep aynı kişiler görülmektedir. Böylece Côte-d'Or'daki dört grup yalnızca 800 üye, yani Dijon kentinin nüfusunun % 0,33'ünü toplayabilecektir (87) ve üstelik bunların üçte biri zorla katılmıştır. Başlıca üç akım belirlemek mümkündür: Eski aşırı sağcılar (*Je suis partout*, Deloncle); Doriot ve "Parti populaire français"; eski solcular (sosyalist Spinasse, radikal Chateau ve özellikle neososyalist Déat). Bu kişiler kökenlerinden dolayı karşılıklı olarak birbirlerini suçlamaktadırlar ve her zaman aynı görüşte değillerdir. Ancak Münih Teslim Antlaşması'nı onaylama, savaş ilanını mahkum etme ve siyasal partileri eleştirme konusunda uzlaşmaktadırlar.

Ortak temalarından başlıca üçü, işbirliği, antisemitizm ve "sosyalizm"dir -görüşlerinin çoğunun "enformasyon" olarak adlandırılan basın tarafından yinelenmesi nedeniyle izleyicileri artmıştır.

Bu gruplara göre, Nasyonal-Sosyalizm geçmişin güçleri ve geleceğin zorunlulukları arasında uyumlu bir sentezi gerçekleştirmiştir; gelenekleri devrimle uzlaştırmayı başarmıştır. Gençlik anlayışını, yeniliği temsil etmektedir; o kanıtlanmış erkekliktir; "yeni insanı; 20. yüzyılın insanını" doğurmaktadır; bu, sürekli bir büyüklük arayışı içinde, hayatı katı ve sert bir uslupla kahramanca algılama biçimidir; bu uslup aynı zamanda etkilidir de. Tüm bu değerler bütünü "modern zamanların Prometeus'u olan tek bir insanda yani Hitler'de somutlaşmaktadır; halk kökenli olan Hitler, otoritenin de sembolüdür; bu konuda Marcel Déat, "o Cermenliğin özünü

korumayı ve eski Almanya'yı geleceğe yansıtmayı bilmiştir" diye yazmaktadır.

Özellikle Batı'yı judeo-Bolşevizm'den korumuştur. İşbirlikçilere göre, *Yahudi* cisimleşmiş kötülüktür. *Le Pilori*, Yahudi'de "alçaklığı, kurnazlığı, tefeciliği, demagojiyi, yanlış, çirkin, kirli, utanç verici olan her şeyi" görmektedir. Bu küçümseme tarihsel ve ırksaldır. Yahudinin ülkesi, vatanı yoktur ve bu nedenle de yalnızca parayı düşünmekte, kazanmak için yaşamaktadır, denilmektedir; sürekli olarak basına, yayına, sinema ve radyoya egemen olmaya çalıştığı için Yahudilerin entellektüalizmi bir ulusu yıkıcı niteliktedir. Bu nedenle Yahudileri Fransız hayatından tümüyle dışlamak ve ulusal topluluk adına çalıştırmak lâzımdır; cinayet nidaları eksik olmasa bile, ne toplama kampları ne de soykırım söz konusudur.

İşbirlikçilerin tümü, soldan ya da sağdan gelmelerine, eski komünist, sosyalist ya da korporatist olmalarına bakmaksızın, kendilerini ulusçu sosyalistler olarak tanımlamaktadırlar. Söz konusu "sosyalizm" her şeyden önce Fransızdır; Marx'ı reddedmekte ve "toplumsal grup kuramcısı" Proudhon'a, "büyük keşif sahibi" Fourier'ye ve özellikle "emeğin ulusla bütünleşmesini hiyerarşik bir temelde" öngören Saint-Simon'a atıfta bulunmaktadır. Bu, "ulusal birlik iradesi sosyalizmi"dir; sınıf savaşının ortadan kalkmasını ifade etmektedir ve Fransız çalışanlarını bir araya getirecek -patronlar, zanaatkârlar, teknisyenler, işçiler- korporatizmle gerçekleşecektir. Son olarak bu sosyalizm, Almanya'nın çobanlığında, barışa kavuşturulmuş bir Avrupa'ya, halkların değil ama tröstlerin işbirliğine götürecektir. (88)

Bu ortak görüşleri, işbirlikçi iki büyük grup, Jacques Doriot'nun *Parti Populaire Français*'si ve Mar-

cel Déat'nın *Rassemblement National Populaire*'i farklı müşterilere seslenmek niyetiyle birkaç değişkenle ifade etmektedir. 1939'da en azından sözde Alman aleyhtarı, 1940'ta ise, "mareşalci" olan Doriot, Haziran 1941'den sonra antibolşevizmiyle üstünlük kurdu; komünist partiyle olan kişisel kavgalarını doktrin düzeyine taşıdı. Gerçekte iki PPF söz konusudur. Doriot'nunki mitinge -Doriot güçlü bir hatiptir-, eyleme, kavgaya ("Légion des Volontaires Français Contre le Communisme"in öncülerinden biri olacak, SSCB'de savaşmaya gidecek ve bir İngiliz uçağının mitralyözü altında Almanya'da ölecektir) yöneliktir. Bu kaba tutum üzerine PPF'-nin aydınları -Drieu La Rochelle, A.Bonnard, Raman Fernandez- başta "şef'i şaşkınlığa uğratacak olan bir fikir örtüsü atacaklardır. "Yeni, modern, otoriter, popüler ve korporatist bir Devlet; totaliter bir. Devlet, tüm güçlere egemen olan bağımsız bir güç" istediklerini ilan etmektedirler. Bu Fransız Nasyonal-Sosyalizmi'nin üzerine Drieu La Rochelle, güzel bir nakış iliştirdi. "İnsanı yeniden doğuran acımasız Nazi savaşçısı"nı kutlamaktadır; "Amerikan gangasterlerinin, yabancı lejyonun, havacılığın bir bileşimi olan, yalnızca eyleme inanan bir insan" olan "Hitlerci insana" hayranlık duymaktadır.

PPF savaştan önce demagojide komünistlerle yarışarak kitleleri kazanmaya çalışmıştı. 1940'tan sonra, küçük burjuvazinin büyük kuruluşlar karşısındaki şikâyetlerine katılarak onların yandaşlığını kazanmaya çalıştı; aynı şekilde kentlerin yozlaşmış yaşamına saldırarak -zevk düşkünü Doriot'nun alabildiğine yararlandığı- Dorgères'in mirasına konmaya çalışmaktadır. Ancak PPF uygulamada olumlu hiçbir şey önermemektedir. Drieu la Rochelle'in "bedensel devrimi" -spor, natürizm ve tatillerin yaygınlaştırılması- bir üretim ve toplum doktrinine

eklenebilirdi; Bu belki de, sahip olduğu ve giderek artan imkanlara rağmen grup üyelerinin sayısındaki azalmayı açıklamaktadır; bu grubun üyeleri büyük olasılıkla 100.000'e ulaşmamıştır. 1942'de 50-60 büyük şubeye ve 150-200 yerel gruba sahiptir; aynı yılın Kasım ayındaki "İktidar Kongresi", 7.200 delegeyi bir araya getirmeyi başardı; 1944'te önemli bir gerileme içine girdi; ancak 1944 sonunda Sigmaringen'de, Stalin'in en sevdiği Fransız komünisti olduktan sonra, Hitler'in en tercih ettiği Fransız faşisti olan Doriot, göçmenlerin oluşturduğu bir sahte-hükümette iktidarı ele geçirecektir. (89)

Doriot'nun rakibi Marcel Déat'nın bir zamanlar Halk Cephesi içinde yer alırken, daha sonra faşist olması ise ancak ilk bakışta şaşırtıcıdır. Gerçekte, bu sürekli bir kayışın sonucudur. Daha 1930'da Déat, parlamenter sosyalizmin çökeceğine inanmıştı ve o zamandan beri ekonominin düzenlenmesi gerekliliğini vurgulamaktaydı. Belçikalı sosyalist Henri de Man gibi Marcel Déat da, yeteneksiz parlamenterlerin değil, ama yalnızca "teknik ekiplerin" -henüz teknokrattan söz edilmemektedir- gerçekleştirebileceği yönlendirilmiş ve planlı bir ekonominin gerekliliğine inanmaktaydı. Bu filozof, doğuş halindeki sosyal bilimlerden etkilenmişti; bir "neo-sosyalizm"le karşı çıkılabilecek bir karteller neo-kapitalizminin belirtilerini görmüştü. Entellektüalizme ve bilimciliğe karşı yükselen genel tepkiden etkilenmişti; faşistlerin otoriter örgütlenmesi onu büyülemişti; 1939'da antikomünist bir listeden milletvekili seçilmişti. (90)

Déat, devleti içten kuşatan, yeni seçkinler yaratan ve yeni bir ahlâk oluşturan bir partinin gerekliliğine inanmıştı; böylece kitlelerin güdülerine seslenen bir Devlet-Parti'ye ulaşmaktaydı. Déat'ya göre otoriter bir cumhuriyet ve tek parti -Vichy'nin Tem-

muz 1940'ta boş yere kurmaya çalışacağı- Avrupa'yla bütünleşmiş bir Fransa için vazgeçilmez iki unsurdur. Ancak, Déat, geçmişinden kaynaklanan "sol bir anlatımı" korumaktadır; 1789 Devrimi'ni mahkûm etmemekte, "savaş yanlısı" masonlarla, "barışçı" diğerleri arasındaki farkların ortaya çıkmasını istemektedir; kapitalizmin ortadan kalkmadan proletaryanın ortadan kalkamayacağını ilan etmektedir ve savaştan önce Doriot'nunkine benzer yardımlardan yararlanabildiği az bir olasılıktır. Savaştan önce hiçbir biçimde ırkçı olmayan bu kültürlü insanın antisemit oluşunu "ırk olgusunun farklılıkların bilincine varılmasını coşturduğunu" belirterek yenilgiden sonra antisemit olması açıklanmadan kalmaktadır. *Rassemblement National Populaire* barış yanlışı çevrelerden, öğretmenlerden ve merkez soldan üye toplamaktadır. Ama şubelerini ne kadar artırsa da (gençlik, eğiticiler, savaş tutsaklarının aileleri, eski işçiler, köylüler) hiçbir zaman büyük kalabalıklar toplayamayacak ve üyelerinin sayısı 50.000'i aşamayacaktır. (91)

Légion des Volontaires Français Contre le Communisme'in (LVF) ortak düşman SSCB'ye karşı dışardaki işbirlikçilerin temreni olmasına karşılık - 100.000 gönüllü toplayacağı düşünülürken yalnızca birkaç bin gönüllüyü bir araya getirebilen (92) *Milis*, içerdeki düşman olarak kabul edilen La Résistance'a karşı olan herkesin ordusudur; Laval tarafından güney bölgesinde kurulan Milis'e Haziran 1943'te kuzey bölgesinde asker toplamak ve savaşma yetkisi tanındı ve sonuçta şefi Darnand'nın Waffen SS olmasıyla Hitler'i şefi olarak kabul etti. Hareketin kökeninde "Service d'Ordre de la Région des Combattants" bulunmaktadır, ancak işbirlikçi gruplar ve Vichy rejimi arasındaki farklılaşma, her iki grubun başkanının aynı olmasına rağmen, "sol"

üyelerinin yalnızca yarısından biraz fazlasının Milis'e kaydolmasında ortaya çıkmaktadır.

Milisin başkanları "Cagoule"dan gelmektedir; kadroları aşırı sağa aittir; genellikle bir unvana ve madalyaya sahiplerdir; toplumun ileri gelenlerini - doktorlar, avukatlar, toprak sahipleri, küçük sanayiciler- temsil etmektedirler. Birlikler, işçiler, memurlar, küçük memurlardan olduğu kadar alt-proletarya ve hatta gençlerden -kimileri Zorunlu Çalışma Hizmeti'nden kaçmak için girmişlerdir- oluşmaktadır. Milisin mevcudu hiçbir zaman 15.000'i aşmayacak ve zaten 1944'te üyelerinin yarısını yitirecektir; her eyalette sempatizanlarla birlikte ancak birkaç yüz üye bulunmaktadır. Vurucu güçü "la Franc-Garde"dır ve ikinci bürosu Alman polisiyle yakın ilişki içinde çalışmaktadır. (93)

"Büyük" olarak nitelendirilebilecek işbirlikçi gruplar bunlardır. Diğerleri, aynı para yardımlarından yararlanmalarına ve aynı hedefleri izlemelerine rağmen daha az başarılı olmuşlardır. Bunlar: Pierre Clementi'nin "Parti Français National Collectiviste"i, Jean Boissel'in büyük ebeveynler de dahil olmak üzere kesin bir "aryen" soya sahip olunduğu kanıtlandığında üye olunabilen "Front Franc"ı; Kurtuluş sırasında sorumsuzluğu ilan edilecek olan eski havacı Constantini'nin kurduğu "Ligue Française"i; Cagoule'un başkanlarından biri olan Deloncle'un "Mouvement Social Révolutionnaire"i ve bunlardan biraz daha önemli olan, yine de her iki bölgede hiçbir zaman 30.000 üyeyi aşamayacak olan Bucard'ın "Francisme"idir. (94)

Vichy ya da Galip ve Faşizan Gericilik (95) - Yenilgiden sonra, işgal edilmemiş Fransa'nın bir bölümündeki Vichy hükümetinin varlığı, Fransızları fazla incitmemek isteyen ama geçici olarak yerinde bırakılan bağımsız sahte-hükümetin köleliğini

sağlamak için dayanılmaz baskı araçlarını kendi elinde tutan galibin marifetidir (96) (işgal tazminatı, sınır çizgisi, savaş tutukluları). Yeni devlet başkanı Mareşal Pétain, kendini Fransa'yı yönetmekle sınırlandırmak yerine, ülkeyi bir *ulusal devrim* yoluyla yeniden canlandırmak için yenilgiden yararlanmak istedi.

Hiçkimseyi taklit etmediğini ve özünü ulusal gelenekten aldığını ileri sürmekteydi. Gerçekten de ilk işi tek bir parti ve tek bir gençlik hareketi oluşturmayı reddetmek oldu. Kilise toplumsal doktrininden, Proudhoncu sosyalizmden ve özellikle *Action Française*'den esinlenen -izleyicilerinin Mareşal'in çevresinde önemli bir rol oynadığı- Ulusal devrimin amacı Fransa'yı bir tarım ve zanaat ekonomisine sahip sanayi öncesi evreye götürmekti. (97) Toplumdaki geleneksel kadroları güçlendirmek ya da yeniden canlandırmak istiyordu: Aile, meslek, bölge. Şiarı, "İş, Aile, Vatan"dı. İlke olarak kapitalizme, ama daha da çok Marksist sosyalizme düşman olan Vichy rejimi, yönetimi ademi merkezileştirmek, devlete yalnızca bir hakem ve jandarma rolü bırakmak, "Çalışma Yasası"yla korporatif bir örgütlenme içinde işçi ve patronları uzlaştırmak, bireyselciliğin yerine grup dayanışmasını koymak istiyordu.

Başka bir anlatımla bu rejim temel ilkeleri açısından hiçbir zaman devrimci değil, ama aşırı derecede gerici, René Rémond'un anlatımıyla "karşı devrimin öteki adı"dır. Ama aynı zamanda, siyasal partileri ve sendikaları feshеden, bireysel özgürlükleri sınırlayan, keyfi tutuklamalara girişen; ilke olarak ve blok halinde dışlanmış ulusal topluluktan parya kategorileri yaratan -komünistler, Yahudiler, masonlar-, paralel bir siyasal polis teşkilatı kullanan (özsavunma grupları, Service d'Ordre de la Lé-

gion, milis), katı bir sansür ve ihbar alışkanlığı yerleştiren bir diktatörlüktü.

Resmi düzeyde reddedilmesine rağmen, faşizm çok güçlü bir çekiciliğe sahipti. Mareşal Pétain'in kültü yaygınlığı açısından olduğu kadar çocuksuluğuyla da Mussolini'den aşağı kalmıyordu; "Légion Française des Combattants"la taklit bir tek parti kuruldu. Her faşizm türünde olduğu gibi, Vichy'de de bütüncül milliyetçilik, sosyal bütünün hiyerarşik bir biçimde örgütlenmesi, Devlet'e karşı yükümlülükler biçiminde tanımlanan özgürlük, siyasal otoritenin ulusun her türlü faaliyetine müdahalesi, "sosyal parazitler"in elenmesi, devrimci lafazanlık, kapitalizm ve sosyalizm arasında üçüncü bir yolun onaylanması, Fransız toplumunun radikalleştirilmesi gibi özelliklere rastlanmaktadır. (98)

Bu gizli faşistleştirme, Kasım 1942'de güney bölgesinin işgalinden sonra somutlaştı. Kuzey bölgesindeki açık işbirlikçiler (Déat, A.Bonnard) hükümete girdiler; özellikle hükümette düzenden sorumlu hale gelen Darnand'ın yönettiği Milis'in oluşturulması, her türlü şiddet, işkence ve kurşuna dizmeyle Vichy rejimini kana boğdu; Mareşal Pétain bu aşırılıkları tabii ki kınamaktaydı; ama hep geç kalarak ve hiçbir zaman cezalandırmadan; Bu durum, Fransa'yı kendisini yenen devletin işbirliğiyle ve yine onun istediği gibi bir Avrupa'ya yerleştirme kararının zorunlu sonucuydu.

BEŞİNCİ BÖLÜM
FAŞİST AVRUPA

Her iki faşist devletin de -İtalya ve Almanya- sınırları dışında taraftarları bulunmaktadır. Tohumları faşizmin öncüsü olan İtalya ekmiş, ancak Eylül 1939'dan sonra üstün gelen Nazi Almanyası olmuştur. Faşizm, kazandığı galibiyetler sayesinde uydusu haline gelen ülkelerde varlığını sürdürdü. Öte yandan, İtalya ve Almanya'nın iyilikte ve kötülükte "Berlin-Roma Mihveri"nde ve her ikisinin de Japonya'yla "Üçlü Pakt"ta bir araya geldiklerini de eklersek, gerçek anlamda evrensel olmaya yönelen bir uluslararası faşizmden söz edebiliriz. Gerçekten de tüm faşistler aynı savaşta, aynı düşmanlara karşı birleşmişlerdir; komünizm (Alman-Sovyet Paktı'nın varlığına rağmen), demokrasi, liberal rejimler, "pis yabancılar" ve özellikle de Yahudiler. Ancak her biri, kendi coğrafi alanı içinde, geçmişi, iç ve dış sorunları, çıkarları, hedefleriyle bir ulusun tarihinin belirli bir anında ortaya çıkmaktadır. Yani tümü de aynı modellerden esinlenip esin kaynaklarını ve genellikle yaşamlarını sürdürmelerine imkan tanıyan mali yardımları Roma ya da Berlin'de aramakla birlikte, aynı hamurdan yapılmamışlardır; her biri asgari düzeyde özgül niteliklere sahiptir. Öte yandan sınırlara ilişkin eski çatışmaların bu ülkelerden çoğunu kendi aralarında karşı karşıya getirdiğini de eklersek -Transilvanya'da Romanya ve Ma-

caristan, Vichy rejimi ve Salo Cumhuriyeti- kurumlara, tümünün onayladığı bir yönetime, aynı mücadele içinde birleşmiş somut bir birliğe sahip bir enternasyonalin bulunmadığı sonucuna varılmaktadır; Mussolini İtalyası ve Hitler Almanyası arasında bile çok sayıda ve kimi zaman şiddetli çatışmalar olmuştur. (99)

Klerikal Faşizmler - Alman Reichı'na katılma öncesi Dolfuss Avusturyası'nda ve daha sürekli bir biçimde Salazar Portekizi ve 1940'tan sonra Hırvatistan ve Slovakya'da kurulan rejimlerin böyle tanımlanabileceği düşüncesindeyiz. Bu rejimleri Nazi Almanyası'ndan farklılaştıran, Katolik Kilisesi'nin ve savunduğu manevi değerlerin oynadığı başat roldür.

1914-18 savaşının ertesinde enflasyonun çökerttiği ve açlığın tehdit ettiği başsız bir beden haline gelen *Avusturya*'da Monsenyör Seipel, parlamenter olduğu konusunda kuşku duyulmayan, ama son derece muhafazakâr olan, *Quadragesimo anno* papa genelgesinden esinlenen bir korporatizme ve sınıfların işbirliğine dayalı bir rejim kurdu. Şansölye Dolfuss ise, aynı yönde daha da ileri gitti; parlamentoya yol verdi; basının ağzını tıkadı; 1943'teki bir işçi ayaklanmasını ezdi; grevleri yasakladı ve tek bir partiye -sosyal Hıristiyanlar- dayandı. Bu, önce tutuklanan sonra serbest bırakılan tanınmış muhaliflerin kolaylıkla gidip geldiği, ilke olarak yeraltına inmiş sosyalist basının neredeyse açıkça dağıldığı yumuşak bir diktatörlüktü. Bu diktatörlük ikili bir muhalefetle karşılaştı-Heimwehr ve Naziler.

Prens Stahrenberg'in Heimwehr'i, artık yokolan Avusturya-Macaristan'ın küçük mülk sahipleri, eski subayları ve memurlarından üye toplamaktadır. Mussolini tarafından desteklenen bu kırsal, taşralı

ve Katolik hareket, "Vienne la Rouge"a karşı çıkmakta ve ideal olarak sanayi öncesi bir toplumu amaçlamaktadır; sanayiciler hareketi parasal olarak desteklemekte, ordu silah vermekte, ruhban sınıfı açık havada düzenlenen muazzam ayinlere katılmaktadır. Dolfuss ve ardılı Schuschnigg kimi zaman Heimwehr'le mücadele etmekte -Schuschnigg'in 1936'da lağvedeceği- kimi zaman da Milis gibi, sosyalistlere karşı ya da Berlin'in yönettiği ve desteklediği Avusturya'nın Alman Reichı'na bağlanmasını savunarak kamuoyunda geniş yankı uyandıran Nasyonal-Sosyalistlere karşı Heimwehr'den yararlanmaktadır. Dolfuss'u öldüreceklerdir; Schuschnigg ise, onlara karşı işçileri resmi sendikalar içinde birleştirerek, genel af ilan ederek, ulusal birliği boşuna gerçekleştirmeye çalışacaktır; ancak toplumsal tabanı çok dar kalacaktır; özellikle Habeşistan Savaşı ve İtalya'ya yaptırım uygulanmasından sonra Avusturya'nın İtalya tarafından terkedilişinin kurbanı olacaktır. Böylece Avusturya Klerikal Faşizmi, Avusturya'da çok az direnişle karşılaşan Hitlerci yayılma isteğinin kurbanı olacaktır-piskoposluk ve hatta 1919'da şansölye olan Karl Renner 1938 Anschluss'unu (iltihak Ç.N.) onaylamışlardır.

Daha olumlu koşullar, *Portekiz Faşizmi*'nin 50 yıl sürmesine imkân tanıyacaktır. (100) Salazar, 1928'de hükümete girdiği zaman, devrimlerin aşırılıkları ve mali bunalım nedeniyle sık sık hastalanan bir ülkeyi tedavi etmesi gereken ünlü bir iktisatçı olarak görülmüştür. Başarıları sayesinde, giderek gücünün sürekli bir biçimde, şiddet kullanmadan olmasa bile en azından darbesiz artacağı "Tanrısal bir insan" haline gelecektir. Salazar'ın kurduğu rejim, parlamentarizmi reddetmesi, korporatizmi benimsemesi, grevleri yasaklaması, bireyle-

ri kadrolaştırması ve yönetimce gözaltına almalar açısından faşisttir; şefi, kurtarıcıyı yüceltmekte, milliyetçi mitosları yaygınlaştırmakta, Portekiz'in sömürgeci eğilimini ilan etmekte -1933 sömürge bağıtı Portekiz'in denizaşırı sömürgeleri arasında birlik oluşturmaktadır-, sınıf savaşımını reddetmekte ve hiyerarşileştirilmiş bir toplumsal yapı içinde ulusun birliğini amaçlamakla; esasen askeri bir diktatörlüğün yerini almıştır.

Ancak Salazar "her şeyi ulusa ve ırka bağımlı kılacak" bir diktatörlüğü reddetmektedir; Portekizliler kolayca melezleşmektedir. Klasik devletin varlığını sürdürmesine imkân tanımıştır; geçmişe dönük, değişmeyen, tarımsal, eğitimi az, eşrafın yönettiği, Hıristiyan manevi ve ailevi değerlerine uygun bir biçimde papazlar tarafından yönlendirilen bir Portekiz düşlemektedir. İtalyan faşistleri ve Alman Nazilerinin yöneldiği sanayi toplumunun sunduğu perspektiflerden çekinmektedir. Esasen daha liberal olan sanayi burjuvazisinden çok büyük mülk sahiplerine dayanmaktadır. Yani rejim, 1936'dan itibaren kitleleri bir araya getirmek ve gençleri toplamak istemesine rağmen, faşist olduğu oranda gelenekçidir de. Zaten Salazar, II. Dünya Savaşı'nda galip gelmeleri üzerine Müttefikler tarafına yönelinceye kadar iki kampla da eşit mesafeyi korumaktadır.

İspanyol Falanjizmi ve Caudillismo- Faşizme nostaljiyle bakan Maurice Bardèche'e göre, İspanyol Falanji'nın kurucusu Jose Primo de Rivera, "faşizm düşünü ifade eden bir melek"tir-bir tür saf faşist. (101) Ona göre, demokratik devlet ulusun kaderini yönlendirmemektedir; toplumsal çelişkilere tanıklık eder ve güçsüzlerin ezilmesini onaylar; öte yandan liberal kapitalizm, zorunlu bir biçimde kapitalizme ulaşır; böylece, "yaşamın ve tarihin ma-

teryalist anlayışının zaferi içinde" bir başka kölelik biçimine geçilir. Oysa, her ulusun gerçekleştirmek zorunda olduğu bir misyonu vardır ve devletin rolü bu ulusal kaderi üstlenmektir; her birey hizmetinde olmak zorunda olduğu ulusun kaderine katılırken kendi kaderini de gerçekleştirir. José Antonio bunu "hayatın asetik ve askeri yönü" olarak adlandırmaktadır.

Gerçekte, Falanj 1934'te İsyanyol işçi hareketine karşı bir tepkiydi. Asturiesler'deki işçi ayaklanmasının bastırılmasında yer aldı. İki eğilim söz konusuydu; birincisi, Mussolini'nin hayranı olan Primo de Rivera'yla, oldukça ılımlı bir tarım reformu programını, devletin ekonomik yaşama müdahalesini, kredinin millileştirilmesini savunuyordu; diğeri ise, İspanyol anarko-sendikalizminden esinlenmekteydi ve özel mülkiyetin kaldırılmasını savunuyordu. Strasser Kardeşler'i Hitler'le karşı karşıya getirene benzeyen bu ikilik, Almanya'dakine benzer bir biçimde sonuçlandı; faşizan fraksiyon ortadan kaldırıldı. Falanj, cumhuriyetçilere karşı mücadeledeki yerini aldı; General Franco'nun arkasında birleşen tüm güçler arasında doktrine sahip olan tek hareket Falanj'dı. Ancak doktrinini uygulamak zorunda kalmadı. Primo de Rivera iç savaş sırasında öldü; M.Bardèche'e göre, "paylaşmaların, yönetmeliklerin, hakemliklerin ve hoşnutsuzlukların başladığı vadedilmiş toprağa girmemesi kendisi için daha hayırlı oldu."

Çünkü Franco, galibiyeti bir kez ele geçirdikten sonra, Falanj'ı bir yandan iktidardan uzaklaştırırken diğer yandan da kullanmayı bilmiştir. İç savaş sırasında, kilisenin de kutsamasıyla toprak sahipleri, Ancien Régime askerleri, işadamları ve gelenekçi kralcılar koalisyonu tarafından desteklenmişti. İberik Yarımadası'nda ya da Latin Amerika'da kendi-

sinden sonra iktidara gelen diktatörlerin çizgisinde bir başkan, Kurtarıcı, yönetici (Caudillo) olarak kalacaktır. Tek partiyi korumuş, ama yönetimine bizzat kendisi geçmiş ve partiyi iktidarın bütün mevkilerine yerleştirmeye özen göstermiştir.

Kurduğu rejim, teknokratların da katılacağı askerler ve yönetici sınıflar ittifakına dayanmaktaydı. Ülkedeki tüm faaliyetler, gençlerin eğitimi, aile hayatı, gelenekler ya da meslekler söz konusu olsun her an ve her düzeyde denetlenmektedir. Ancak bu, gizemli bir inanış tarafından her şeyi körükörüne yapacak duruma getirilmiş bir partinin eseri değildir; bu diktatörlük son derece gericidir; Salazar'ın Portekiz toplumuna yaptığı gibi Franco da İsyanyol toplumunu kıpardayamaz duruma getirmek istemektedir; böylece İspanya, geleceğinin yolunu geçmişinin derslerinde arayarak kendi içine kapanacaktır. İnsanlık dışı kentler üreten ve işçi kitlelerine devrim tohumunu eken sanayi toplumuna karşı büyük bir güvensizliğin egemen olduğu rejim, zorunluluğun etkisiyle kendisini sınırladığı yoksullaştırıcı ekonomik Malthusçuluktan ihtiyatla sıyrılarak, giderek artan ve denetlenen bir büyüme içine girecektir. Ancak liberal kapitalizme imkân tanıyan bu evrim, siyasal bir liberalleşmeyle birlikte gitmeyecektir; parti ve sendikalar yasaklanacak, özerklikçi hareketler bastırılacak, grevler cezalandırılacaktır. Dışarıda, Franco'nun antikomünizmi onu SSCB'de savaşacak bir birlik yollamaya yöneltirken, İspanyol milliyetçiliği ve iç savaş sonunda ülkenin güçsüzlüğünün ortaya çıkması, 1945'te faşizm ve Nazizm'le birlikte batmasını engelleyecek olan bir ihtiyatı salık verecektir. Francoculuk, şefin karşı devrimin başarılarını galiplerin çıkarlarına en uygun şekilde yönettiği otoriter bir rejim olmuştur.

Faşizan Askeri Diktatörlükler - I. Dünya Savaşı'ndan doğan, ya da onun altüst ettiği Devletler'de, ordu ulusal birliği sağlamak ya da korumak yolunda büyük bir rol oynamıştır; genellikle düşkırıklığına yol açan bir parlamenter deneyimden sonra, askeri diktatörlükler kimi kez yönetici sınıflarla birlikte, ama kimi kez de onlarla çatışarak, o dönemde tam bir tırmanma içinde olan faşist akımın etkisinde kalarak kurulmuştur.

Türkiye'de Mustafa Kemal önce ülkesini Avrupa tarzında bir demokrasiyle donatmak istemişti; cahil köylü kitlelerinin siyasal eğitiminin eksikliğinin reform planlarını engellediğini görerek yönünü değiştirdi. Gerçekten de, geçmişle olan bağları tümüyle koparmak, "Emir-ül müminin" (Sultan) her türlü cismani iktidarını ortadan kaldırmak, laik ve modern bir Devlet -bir oranda Jön Türkler'in çizgisinde- kurmak istiyordu. Böylece "Halk Partisi" olarak adlandırılan tek partiye dayanarak diktatörlüğünü sürdürdü; rakipleri vatan haini olarak ilan edildi; meclis lağvedildi ve daha ılımlı bir meclis onu oybirliğiyle cumhurbaşkanı seçti. İktidar aracı, askerlerini sağladığı halk kitleleri ile subaylarını sağladığı burjuvazi arasında bağ kurmaya yarayan ordudur. Dağıtılan topraklar, kararlaştırılan millileştirmeler nedeniyle bir "sol faşizm"den söz edilebilir; ancak sosyalizm yasaklanmıştır ve komünistler izlenmektedir. Sonuç olarak, rejimin geniş bir halk tabanına dayanmasına rağmen, doğuş halindeki kapitalizm desteklenmektedir.

Kilise ve aristokrasinin başat bir rol oynadığı, ülke içinden kronik bir disiplinsizlik eğiliminin ve ülkeye sonradan yerleşenlerin sayısının büyük miktarlara ulaştığının görüldüğü ülke dışından ise komünist SSCB ile henüz Nazileşmemiş Almanya'nın hak taleplerinin tehdit ettiği özünde kırsal bir

Polonya'da ise General Pilsudski, ulusal bir kahraman, eski bir sosyalist ve devrim savunucusu olarak ortaya çıkacaktır. Gerçekten de, Mayıs 1926'da Mussolini'nin Roma'ya Yürüyüş'ünü Varşova'ya, ama bu kez kanlı çarpışmalar pahasına tekrarlayan Pilsudski, sosyalistler tarafından ve işçi grevleriyle desteklenmiştir. Böylece Pilsudski, yalnızca "Polonya'nın birinci mareşali" ve ordunun genel müfettişi unvanlarını taşımasına rağmen gerçek bir diktatör ve ölüm tarihi olan 1935'e kadar hükümetler kurup dağıtacak kadar güçlü bir karizmaya sahip olmuştur. Yine de çok partililik hiç değilse kuramsal olarak varlığını sürdürmektedir; muhalefet gazeteleri hoşgörülmektedir; devletin ekonomik hayat üzerindeki etkisi bütüncül değildir; polis ise, gerçek anlamda psikolojik bir terörün egemen olmamasına rağmen etkilidir. Ama seçimlerde hile yapılmakta, Diyet Meclisi ender olarak toplanmakta, muhalifler hapse atılmaktadır. Yönetici sınıflar iktidarı yavaş yavaş yeniden ele geçirmekle birlikte bir "sol" faşizm gerçekleşmemiştir.

Yunanistan'da ise, Kral Yorgo'nun onayıyla ve bir grev döneminden sonra, general Metaxas parlamentoyu Ağustos 1926'da feshetti. Metaxas, rasyonalizm ve bireyselciliğe verdiği önem nedeniyle demokrasiyi benimsemekteydi; normal yasal mahkemeleri kaldırdı ve yerine kararların tanıksız ve avukatsız alındığı, hükümet memurları, hekimler ve polislerden oluşan bölgesel komitelerin ülkenin dört bir yanına dağıldığı bir "Kamu Selameti Komitesi"ni koydu. Kamu mevkileri yalnızca kamu selameti komitesi sekreterliğinden bir sertifikaya sahip olanlara verilmekteydi. Partiye kadrolarını, ulusa ise seçkinlerini kazandıran gençlik, bir ulusal plan doğrultusunda bir araya getirilmişti. Ancak Metaxas'ın kendisine büyük saygı gösterilmesini is-

temesine rağmen, kral onun başkan olmasını istememektedir. Diktatör, Mussolini'den daha çok kralcı muhafazakârlara bağımlıdır; kral, ordunun başkanı unvanını korumaktadır. Metaxas korporasyonlar projesini terkederek, kısmi toplumsal reformlarla yetinecektir- sosyal sigortalar, annelik ödeneği... Öte yandan, İtalyan Faşizmi'ne büyük bir hayranlık duyan Metaxas, ancak Ekim 1940'ta Mussolini'nin taleplerini geri çevirdiğinde ve İtalyan ordularını püskürttüğünde bir tür ulusal kahraman olacaktır. (102)

Hitler ve Avrupa Faşizmi - Avrupa'nın Alman orduları tarafından fethedilen her yerinde 1939-44 döneminde otoriter rejimler ve toplumsal gericilik yerleşecektir. Bu rejimlere mali destek sağlayan, propagandalarını besleyen, baskıcı polis operasyonlarına yönelten -Yahudilere, direnişçilere karşı- ve sonuçta onları ordusunun Waffen SS'lerinde birleştiren Berlin'e bağlı faşist gruplar kaynamaktadır. Ancak, işgalci, halkı incitmemek için her devletin iç işlerine mümkün olduğunca az müdahale etmekteydi. Genelde, kendisine bağlı faşist grupları otomatik olarak iktidara getirmeyi reddetmekte, işgal ettiği devletlerde kuşku uyandırmayan önemli kişilere dayanmayı tercih etmektedir; böylece Pétain'i Laval'a, Laval'ı Doriot'ya tercih etmektedir; aynı şekilde Kral Haakon'u Quisling'e Kral Léopold'ü Degrelle'e vb. tercih edebilirdi. Faşist gruplar, geleneksel yönetici sınıflar üzerindeki baskı gücü olarak yedekte tutulmaktadır.

Önemli olan Reich'ın başarısı uğruna her ülkenin kaynaklarının azami bir biçimde kullanılmasıdır. İzlenen yöntemler her yerde aynı olduğundan -işgal ödencesi, tek yönlü kliring, firmalara ortaklık, emek gerekliği- belli bir tekbiçimleşme ortaya çıkmaktadır. Ancak özel mülkiyet tartışılmamaktadır;

yönetici sınıfların "işbirliği" arzulanmakta, hatta desteklenmektedir. Bunun sonucu olarak, her ülkede, siyasal durum ve tarihsel geçmişe bir uyarlama gözlemlemek mümkündür. Büyük Reich'ta maddi bir bütünleşme ve genelleşmiş bir polis baskısı olmasına rağmen gerçek bir enternasyonalden -örneğin Komintern'e benzer- söz edilemez. Fethedilmiş Avrupa'nın kesin bir biçimde faşistleşmesi, Alman işgalinin ve onun gereksinmelerinin ideolojik tescilinden başka bir şey değildir.

Doğu Avrupa'nın Faşistleşmesi - İlk deneyime, *Norveç*'te Quisling'le girişildi. Otoriter anlayış ve romantizmin özel bir karışımı olan bu eski savaş bakanı A.Rosenberg'in kuramlarının çekiciliğine kapılmıştı; aryen ırkın üstünlüğüne inanıyor ve Yahudileri komünizm virüsü olarak görüyordu. İdeal toplum anlayışı, topluluğun yararı için birlikte çalışan köylülere dayanmaktaydı; ancak bakan olduğunda bir grevi kırmak için birlikler göndermekten çekinmeyecek ve Norveç milliyetçiliği nedeniyle İzlanda ve Grönland'dı talep edecekti. 1933'te kendisini "Forer"i (Führer) olarak ilan ettiği "Nasjonal Samling" partisini kurmuş; SS'leri taklit eden bir özel muhafız gücü oluşturmuştu. Rosenberg'in Hitler'e takdim ettiği Quisling ondan çok etkilenmişti. Vatandaşlarının hemen hemen tümünün muhalefetine rağmen, Almanlar tarafından iktidara getirilen -pahalıya malolan bir yanlışlık- Quisling, Norveç'i "büyük Cermen birliğiyle" bütünleştirmek istemektedir. Parti üyelerini, belediye başkanlığına ya da il genel meclisine ve hatta yönetimin üst kademelerine -hükümete yeteneksiz memurların yerini doldurma yetkisini veren bir yönetmelikle- sokmaya çalışmaktadır. Yeni bir "Halk Mahkemesi" son merci olarak ve temyiz edilmesi mümkün olmayan bir biçimde siyasal suçları yargılamaktaydı.

Profesörler akademik otoritelerin dışında seçilmekte ve kütüphaneler zararlı yayınlardan temizlenmekteydi. Partinin bir komitesi, yeni sendikal örgütlenme olan "Çalışma Federasyonu"na sokuldu; spor bile parti tarafından yönetilmekteydi.

Yani Quisling, gerçek anlamda bir totaliter sistem kurmak istiyordu, ancak korporatif bir Devlet oluşturma konusunda başarısızlığa uğradı -işçi sınıfı karşı geldi. İçeride Alman polisiyle işbirliği yapan bir SS taburu ve bir antibolşevik lejyon kurdu. Kendisini izleyen çok sayıda fırsatçının varlığına rağmen, Quisling Norveç kamuoyunu kazanmada başarısız oldu; Norveçliler meşruiyetin Londra'da olduğunu düşünüyorlardı; iktidara yerleşmesinin ilk sonucu Kral Haakon'un Londra'ya gitmesi oldu; sonuçta Quisling onları yalnızca Almanlara karşı kışkırtmayı başardı. (103)

Savaş öncesi *Hollandası*'nda parlamenter kurumlar sürekli bir bunalım -1932 seçimlerine 52 parti katılmıştı- içindeydi. Faşizm, ekonomik bunalımdan doğdu. Parlak köprü ve şoseler mühendisi Mussert, 1931'de "Nasyonal-Sosyalist hareket"i kurdu; 1933'te yalnızca 1.000 üyeye sahip olan hareket, 1935 sonunda üye sayısını 50.000'e yükseltti; seçimlerde 300.000 oy topladı, ama bu sayı daha sonra düştü. Doktrini henüz tam anlamıyla Nasyonal-Sosyalist değildi; antiparlamentarizmi, ulusal bağımsızlığı, ulusal duygunun zayıflamasına karşı mücadeleyi savundu;(104) antisemitizmi ise, daha sonra gelecektir.

Ancak Mussert de 1940'ta Quisling gibi Almanların yanında savaşmaya hazırdı. Bu tutumunun karşılığını görmedi: Norveç deneyiminden zarara uğrayan Hitler, hareketin tabanının çok dar olduğunu düşünmekteydi. Öncelikle Hollandalıların rahat durmasını istediği ve Kraliçe Wilhelmine'in

Londra'ya gidişi onu resmi bir muhataptan yoksun bıraktığı için, daha çok üye kazandırmaya elverişli geniş bir birleşme yaratılmasını, yani "l'Union Néerlandaise"i destekledi. Reich komiseri Seyss-Inquart, Hollanda'nın Büyük Reich'a bağlanmasını isteyen fraksiyon lehine Mussert'in hareketi içindeki bölünmeyi kışkırtırken Mussert, Belçika ve Fransız Flandre'ının katılmasıyla genişleyecek olan Hollanda'nın, Reich'ın Batı'ya yürüyüşünü kolaylaştıracağını ümit etmektedir. Zaten, Hitler en azından Mussert'i partinin başında bıraktı; *Hollanda Halkının Rehberi* unvanı dışında ona hiçbir mevkiyi emanet etmedi; partinin 100.000 üyesinden bütün beklediği polislerin ve askerlerin - aralarından 20.000'i Wehrmach'ta görev yapacaktır- işbirliğidir. Mussert'in partisi Eylül 1944'ten önce dağılmıştı bile; üyeleri ise SS'e kendi adlarına hizmet edecek ve Müttefikler'e karşı savaşacaklardır. Hollanda'daki başarısızlık aşikârdır.

Belçika'da Kral Léopold'ün kimi kez aşırı sağa olumlu bakmasına rağmen, varlığı şef bozuntularının aleyhindeydi. İşgalci devlet, Belçika'da da arkadaşlarına kolaylık göstermedi. Flaman milliyetçiliği, faşizmin temel dağarcığıydı; folklora tutkun, romantik bir mistisizmle işlenmiş, "dilin halk olduğunu" savunan Flaman Faşizmi, üyelerini özellikle Fransızcanın üstünlüğü sonucu yükselişi engelleyen orta sınıflardan almaktaydı. Fransız düşmanı olan Flaman milliyetçileri, aynı nedenle Alman dostuydular. Staf de Clercq'in liderliğini yaptığı "Vlaams National Verbond" 1933'ten itibaren halkı çekmek için Nazilere özgü bir üslubu benimsedi; korporatizmi savundu; kendine ait gençlik toplulukları ve milis teşkilatını oluşturdu. Ancak işgalci, Flandre'ın geleceğiyle ilgilenmedi; yalnızca Flaman lejyonunu SS'le birleştirdi; Clercq'ın ardılı Almanla-

rın iltihakçı eğilimlerine karşı çıkınca, SS kızarak başka bir eğilimi, Flandre'ın Reich'a katılmasını savunan "De Vlag"ı destekledi. (105)

Valon ülkesindeki "rexisme" [Katolik Parti'nin içindeki yenilikçi eğilimlerin organı "Rex" Yayınevi'nden adını almıştır (Ç.N.)] öyküsü ise daha gülünçtür. Degrelle, parlamenter rejime saldıran Maurrasçılıkla beslenmiş bütüncül bir Katolikti ve Mussolini'nin mali desteği sonucu 1936 seçimlerinde oyların % 11'ini elde etti. O dönemde henüz gerçek anlamda bir faşist değildir; komünizmle şiddet kullanmadan mücadele edecek ve tüm Belçikalıların birliğinden yana bir "manevi devrim"i yüceltecektir. Ancak, 1940'ta tutuklandığı Fransa'dan döndükten sonra, Degrelle Alman mali yardımından yararlandı -Flamanlar gibi; Wehrmacht'a üye topladı. SS tarafından iyi gözle bakılmadığı için, Belçika'nın Wallonie de dahil olmak üzere "kanı ve toprağıyla" Cermenliğini ilan etmeye karar verdi. İşgalcinin tüm emirlerine boyun eğen bir milis teşkilatı kurdu. Tüm Belçikalı faşistler birleşerek Alman subaylarının emri altında savaşacak iki "lejyon"u SSCB'ye gönderdiler. Fransız benzerleri gibi, hem işgalci tarafından satın alındılar, hem de onun tarafından bölünerek iktidardan uzak bir durumda tutulup; milliyetçiliklerini unutarak SS'in basit birer hizmetkârları oldular.

Orta Avrupa Faşizmleri - Almanlar Orta Avrupa'da kimi kez Romanya'daki "Demir muhafızlar" ya da Macaristan'daki "Oklu Haç" gibi faşist gruplardan, kimi kez ise Slovakya ve Hırvatistan'da olduğu gibi etnik azınlıklardan -dört örnekle yetineceğiz- yararlanmasını bilmişlerdir.

Macaristan'da yönetici sınıflar, büyük mülk sahipleri ve ticaret burjuvazisi, 1918 anlaşmalarının gözden geçirilmesini arzuladıkları için Almanya'nın

desteğini aramakta, ama aynı zamanda da Nazizm'in plebçi yönünden çekinmekteydiler. (106) Nazizm artık küçük mülk sahipleri, aşağı rütbeli subaylar ve orta memurların ilgisini çekmiyordu. "Oklu Haç" hareketi, 1935'te Ferenc Szalassi tarafından ortaya atıldı; kendini antikapitalist olarak ilan etmesi nedeniyle aristokrasi ve Macar yöneticileriyle karşı karşıya geldi; buna karşılık az sendikalaşmış işçi unsurların -madenciler, tarım işçileri, vasıfsız işçiler- içine sızmak için küçük burjuvazinin dışında kaldı. 1939'da 25.000 üyesi bulunmaktadır ve seçimlerde oyların % 25'ini elde etmiştir. Bunun sonucu kendini antisemit ve antimarksist olarak tanımladı. Ancak Hitler, Amiral Horthy'nin iktidarını sürdürmesini tercih etmekteydi; Horthy'nin Müttefikler'le görüşmelerde başarısızlığa uğraması üzerine 1944'te Szalassi'yi iktidara getirdi. Macaristan'da muhafazakârlar-faşistler ittifakı gerçekleşmedi.

Münih'ten sonra Bohemya'dan da ayrılan Slovakya'da bir tür klerikal faşizm gelişti; eğitim tümüyle Kilise'ye bağlıydı;bir anayasa taslağı Slovak devletini "Hıristiyan ve sosyal bir topluluk" olarak tanımlamaktaydı; devlet başkanı bir papaz olan Monsenyör Tiso'dur. "Popülist Parti" dışındaki tüm siyasal partiler feshedildi; bir propaganda bürosu basın tekelini elde etti; muhalifler yargılanmadan tutuklanmakta ve Yahudi girişimleri aryanlaştırılmaktaydı". (107) Özellikle Slovakya, Reich'ın bir uydusu durumuna gelmişti, Alman azınlığa usulsüz ayrıcalıklar tanımakta ve Bratislava polisi bir Alman tarafından yönetilmekteydi. Almanlar, başında Tuka'nın bulunduğu küçük bir Nasyonal-Sosyalist partiyi yedekte tutmaktaydılar.

Romanya'da yüzbaşı Codreanu tarafından kurulan ve ölümünden sonra genç bir öğretim üyesi olan

Horia Sima tarafından yönetilen "Demir Muhafızlar" idealist bir doktrini kanlı bir tutumla birleştirmektedirler. Katı bir doktrini vardır: "Yoksulluk içinde yaşayacağız. Her türlü insanın insan tarafından sömürülmesi olasılığını ortadan kaldıracak, kendimizi vatan uğruna feda edecek ve yüksek manevi anlayışımızı koruyacağız" diye yazmaktaydı, Horia Sima. Gerçekte, Muhafız, bir milis teşkilatı oluşturmaktaydı ve iktidara ortak olduğunda aramalara, tutuklamalara, mallara yok pahasına el-koymaya ve muhalifleri öldürmeye girişecektir: cezaevlerinde siyasal tutuklular, tarihçi Yorga gibi evlerinden kaçırılmış önemli kişiler bulunmaktadır; Budapeşte'deki Yahudi mahallesi baştan aşağı yağmalanmıştır.

Hitler, başka ülkelerde olduğu gibi Romanya'da da karışıklık istememektedir. Bir sokak savaşında Demir Muhafızlar'a karşı koyunca General Antonesco'yu destekledi. Antonesco, Romen yönetici sınıfını rahatlattı, ancak kurduğu rejim birçok yönden faşistti: *Conducator* olan Antonesco, kendisinden üçüncü şahıs olarak söz etmekteydi; Alman elçisi tarafından önerilen antisemit yasaları uyguladı (Yahudiler ordudan atıldı, bayındırlık çalışmaları için toplandı, muazzam parasal katkılarda bulunmak zorunda bırakıldılar, malları istimlak edildi ve sonuçta Transnistrie olarak adlandırılan ve SSCB'den bir süre için alınan eyaletteki toplama kampına gönderildiler;yine de Jassy katliamlarını (Haziran 1941'de 8-10.000 kişi) Almanlar gerçekleştirdi. Özellikle, Antonesco'nun askeri diktatörlüğü - generallerle birlikte yönetmektedir- Romanya'yı gerçekte işgal edilmemiş olmasına rağmen Almanların emrine sunmaktadır; hoşgörülen tek siyasal parti, Devlet içinde Devlet haline gelmiş alan Alman etnik grubuna aittir; Alman elçiliğinin "teknis-

yenleri" basını, petrol üretimini, dış ticareti denetlemektedir; işçiler Ağustos 1941'den itibaren Almanya'ya gönderildi ve bir Romen ordusu savaşmak için SSCB'ye gitti -Horia Sima, Almanya'da yedekte tutulurken.

Hırvatistan'da Pavelic'in "ustasa"ları birçok yönden Romen "Demir Muhafızlar"ını andırmaktadır. Uzun bir süre yabancı ülkelerde suikastçı olarak kaldıktan sonra, önce İtalya'nın sonra ise, Almanya'nın himayesi altında iktidara yerleşen bu Hırvat milliyetçisi, bir tek parti kurdu, parlamentoyu yalnızca bir kez topladı ve kuramsal olarak tüm ekonomiyi kolektifleştirdi -"maddi ve manevi varlıklar halkın malıdır". Gerçekte iktidarı özellikle teröristtir. Hırvat ırkı "üstün ırk" olarak ilan edildi; Sırplar ya Katolisizm'e dönmek, ülkeyi tertetmek ya da yokedilmek tehlikesiyle karşı karşıyaydılar. Kültler Bakanı şöyle ilan etmekteydi: "Sırpları söğütlere asın"; 400-700.000 Sırplı, yaklaşık 40.000 Yahudi öldürüldü. Bu cinayetlere Fransiskenler de katılmaktaydı. Papa XII. Pius, Pavelic'i ve hatta Kardinal Tisserand'ın da içinde bulunduğu papalık hükümet örgütünün bir bölümünün karşı görüşüne rağmen Oustacha polisinden bir delegasyonu kabul etti; böylece bu korkunç cinayetlerin üzerini kapatmaya çalışmaktaydı. Bununla birlikte, "milliyetçi" Pavelic İtalyan ve Almanların ülkesine usulsüz bir biçimde girmesini kabul etti; bir anlaşmayla Slovenya ve Dalmaçya kıyısını İtalya'ya bıraktı; taşıma araçları, ulaşım yolları, PTT ve madenler İtalyanlar ve Almanlar tarafından denetlenmekte; Hırvat ordusu Tito'nun partizanlarına karşı kullanılmaktadır. Alman askerleri kendilerini kamuoyunda gözden düşüren aşırılıklardan korkmaktadırlar - Macek başkanlığındaki özerklikçi burjuvazi kendini rejimden ayırmıştı; ancak Hitler, "Poglavnik"e (108)

olan güvenini sonuna dek korudu.

Hitler'in zaferden sonra, yenilen tüm ülkelerde "bin yıllık" bir faşist rejim kurup kurmayacağı bilinmemektedir; bu, Führer'in görüşüne göre devletleri güçlü kılan Nasyonal-Sosyalizm'in, Almanya'da düşman ulusların hizmetine tehlikesiz bir biçimde konulamamasına rağmen olasıdır. Ama, faşist gruplar tüm savaş boyunca her yerde kaynasa da, Alman etkisi her ülkede İtalyan etkisinin yerini alsa da Hitler, varlıklarının halkları daha yumuşak başlı kıldığı muhafazakâr kişileri tercih ederek, fanatik partizanları yedekte tutmuştur.

ALTINCI BÖLÜM
AVRUPA DIŞI FAŞİZM

I. Dünya Savaşı, özellikle Avrupa'yı kasıp kavurmuştu; bunun sonucu olan toplumsal, ekonomik ve ulusal sorunlar antiliberal ve antikomünist otoriter hareketlere yol açmıştı; Avrupa dışında yalnızca 19. yüzyılın sonundan itibaren sanayi evresine giren Japonya'da, Avrupa devletlerine benzer gerilimler yaşanmaktaydı. I. Dünya Savaşı, bütün dünyada cereyan etti; Avrupa'dan kopmuş Arjantin ve Brezilya gibi Güney Amerika devletleri sanayileşmeye başladılar. Afrika ve Asya'daki başka devletler ise, savaştan doğdular; nazik birliklerini sağlamlaştırmak için tek parti ya da askeri diktatörlük sistemini benimsediler. Sömürgelerde yaşayan beyaz Avrupalıların bağımsızlaşma hareketi tarafından tehdit edildiklerini hissetmeleri sonucu, Güney Afrika ya da Cezayir'de ırkçı temelde zihniyetler gelişti.

Japon Faşizmi - Japonya'da güçlü bir faşist parti kurulmadı; hatta faşist olduğunu iddia eden klikler bile birbirlerine karşıydılar (109) ve faşizm genellikle Avrupa'dan gelen bir ürün olarak reddedilmekteydi. Yine de Japon toplumunun huzursuzluğu somuttu; spekülasyonlar ve skandallar, kimilerinin büyük serveti ile diğerlerinin sefaleti, feodalite kalıntılarıyla her yanı saran kapitalizm, imparatorun kuramsal açıdan güçlülüğü ve somut güçsüzlüğü, siyasal partilerin zayıflığı ve hileli seçim-

ler nedeniyle çalkantılı bir parlamenter sistem. Avrupa'daki benzerlerinden farklı olarak yönetici sınıf -büyük mülk sahipleri, sanayiciler- liberalizme hiçbir zaman fazla inanmamışlardı; tröstler eski klanların kapalı yapılarını koruyordu. Enflasyon kent küçük burjuvazisini ve köylülüğü etkiledi; kuşkusuz Japon toplumunun durağanlığı, Japon halkının disiplin ve toplumsal hiyerarşi duygusu ayaklanmaları önledi. Ama askere alma, halktan gelme, sefaleti deneyimleriyle bilen ve yeni zenginlere yakınlık duymayan bir subaylar topluluğu yarattı; öte yandan savaşçılar sınıfı ve toplumsal konumu artık kötüleşmiş olan küçük soylular (Samuraylar) gerici antikapitalistlere dönüştüler. Faşizm yandaşlarını bu iki kategoriden topladı.

Ancak faşizm, hiçbir zaman şiddetli bir kitle hareketi, Hitler'in sözünü ettiği "insanlık tutkularının volkanik patlaması" olmayacaktır. Toplumsal dönüşümlere bağlanmaktan uzak olan Japon faşistleri, görüşlerini imparatordan başlamak üzere tüm yönetici sınıflara benimsetmeye çalıştılar; varolan toplumsal örgütlenmeye dayanarak iktidarı tekelleştirmek istiyorlardı; onları bir araya getiren Japon uygarlığının üstünlüğüne karşı duydukları inançtır. Ishihara Kanji, "Büyük Japonya'mızın kutsal görevi, tüm uygarlıkların bir sentezini gerçekleştirerek dünyaya barış getirmektir" diye yazmaktaydı. Tümü de, ülke içindeki bunalımın yalnızca dış yayılmayla aşılabileceğine inanıyorlardı. Japon Faşizmi'nin kurucusu Kita İkki'ye göre, Japonya, yalnızca kendini savunma hakkına sahip olmakla kalmamakta -örneğin kendilerini hammaddelerden yoksun bırakan Batılıların düşmanlığına karşı-, ama aynı zamanda "baskıcı güçlere karşı öteki ulusları koruma ve halkların doğal haklarını dikkate almadan geniş topraklara elkoyan güçlere

karşı savaşma hakkına da sahiptir" -burada Japon Faşizmi, İtalyan ve Alman benzerlerine ve Nazi yaşam sahası kuramına katılmaktaydı.

Böylece, iki eğilim ortaya çıktı. Kita İkki gibi bazıları, imparator ve halkı ayrıcalıklı sınıflara karşı birleştirecek bir darbeyi gerçekleştirmek için "Majesteleri yaşayan tanrı"ya güveniyorlardı. Ama dış bunalıma öncelik tanıyan çoğu, umudunu silahlı kuvvetlere bağlamıştı; bunlar Çin Savaşı başladıktan sonra giderek daha önemli rol oynamaya başladılar; çok sayıda genç subayın bulunduğu gizli topluluklar tarafından -kendilerine uygun gelmeyen politikacıları öldürüyorlardı- olduğu kadar, askeri ve tinsel olarak örgütlenmiş eski muharipler tarafından da desteklenen askerlerin eylemi, siyasal partileri, Batı'nın yozlaştırdığı aydınların etkisini, liberalizm ve Marksizm'in zehirlerini (işsizlik ve fiyatlardaki artışla birlikte sendikalar oluşmuş, sosyalist ve komünist gruplar doğmuştu) ortadan kaldırmaya yöneldi.

Her türlü muhalefetin yok edilmesi nedeniyle bir diktatörlükten söz etmek mümkündür, ancak bu, bir kişinin değil, bir toplumsal grubun diktatörlüğüdür. Ancak, 1940'tan sonra, tek bir sendika ve partinin kurulması, ekonominin savaş çabasıyla bütünleşmesi ve özgürlüklerin tümüyle kaldırılmasıyla totalitarizm giderek yerleşmişse de, "faşist devrimi" yapan yeni bir parti değil, ama geleneksel seçkinler grubudur. Kitle liberalizm ve demokrasiden koparak, tek biçimleştirici bir bürokrasiye tabi oldu ve topyekun harekete geçti. Böylece Japon Faşizmi veri toplumsal güçlerden oluşmuştu ve onları kendine tabi kılmayı -Ağustos 1945'te mikadonun yeniden dirilmesine kadar- başardı. Ancak istila savaşlarını başlatmak için yekpare bir siyasal yönetim kuramadı -birçok başarısızlığın temelinde özellikle

ordu ve deniz kuvvetleri arasındaki rekabet ve eşgüdüm eksikliği bulunmaktadır.

Güney Amerika Faşizmi - İtalyan ve Alman azınlıkların varlığı, anavatana bağlı faşist grupçukların ortaya çıkmasına neden olmuştu. Özellikle, Orta ve Güney Amerika'da "caudillismo" ve pronunciamentolar geleneği -yani az çok geçici diktatörlükler, darbeler yoluyla ortaya çıkan askeri şefler- varlığını sürdürmekteydi. Ekonomik açıdan zenginlikler temel maddelerin ve hammaddelerin üretimi ve ihracatına dayanmaktaydı ve piyasada ciddi durgunluğa neden olan dünya pazarındaki fiyat değişmelerine bağlıydı; ancak 1939'dan sonra Avrupa'dan kopuşa bağlı olarak Amerikan sermayesi sayesinde ve genellikle ona bağımlı bir sanayileşme eğilimi doğdu. Toplumsal açıdan, yönetici kast kimi zaman demokratik bir oyun görünümü altında tüm siyasal iktidarı elinde tutmaktaydı; ancak ordunun küçük burjuva kökenli aşağı rütbeli subayları, Japonya'da olduğu gibi, halkın sefaleti, zenginliklerin bir oligarşi tarafından sömürülmesi ve Amerikalıların egemen varlığına karşı başkaldırmakta; böylece ordu, parlamento rolü oynamakta; klanlar ordunun bağrında çatışmaktadır. Ancak halkın büyük bir bölümü, özellikle kızılderililer ve siyahlar, pasif beyazları birbirine düşüren mücadeleler karşısında duyarsız kalmaktadırlar -Juarez'den beri Meksika ve daha yakın zamanda Bolivya ile Peru hariç.

1932'de Salgado, Brezilya'da İtalyan Faşizmi'nden etkilenen ve küçük tüccarlar, orta memurlar, aşağı rütbeli subaylardan üye toplayan "Brezilya entegralist eylemi"ni ortaya atmıştı; bu, aynı zamanda komünizme, yankee kapitalizmine, "sözde" liberalizme ve Yahudilere karşı mücadele eden bir gençler partisiydi. Milis teşkilatıyla, şef kültüyle,

hiyerarşik örgütlenmesiyle Avrupa Faşizmi'nin ana hatlarını ortaya koymaktaydı; öte yandan Salgado, belki de Salazar'ın etkisiyle totalitarizmi reddetmekteydi; kuşkusuz bölgeselci eğilimleri ve toplumsal sınıfları aşmak, Brezilya'yı yankeelerin müdahalesinden kurtarmak ve ülkesini Güney Amerika yeni düzeninin lideri yapmak istiyordu. Ama aynı zamanda aşırı derecede dindardı ve çelişkili bir biçimde bireye saygı gösterme zorunluluğunu savunmaktaydı. Salgado iktidara gelmedi, ancak 1930'da seçilen Başkan Vargas, siyasal partileri feshettiği, seçimleri yasakladığı, polise sınırsız güçler tanıdığı ve bir yandan ulusal bağımsızlığını sağlayıp öte yandan da Brezilya'yı sanayileştirmeyi düşünürken ona karşı mücadele etmesine rağmen Salgado'dan esinlenmektedir. Aynı zamanda Vargas, doğuş halindeki komünizm'e daha iyi mücadele etmek için, sosyal sigortaları, sekiz saatlik işgününü, iş sözleşmelerini yerleştirdi; böylece büyük kentlerin kenar mahallelerinin yoksul halkında sadık bir müşteri kitlesi kazandı; ama geleneksel yönetici sınıfları da endişelendirdi; bu, II. İmparatorluğun Bonapartizmi'ne oldukça yakın olan bir "gettulisme"dir. Dış politikada ise, Vargas, Brezilya'yı Müttefikler'in saflarına katmadan önce -Salazar gibi- Mihver güçlerini benimsemektedir. Brezilya oligarşisinin düşmanlığını ifade eden yüksek rütbeli subaylar onu 1945'te düşürdüler.

Arjantin'deki "Peronizm" ya da "Justicialismo", Brezilya'daki "gettulisme"e benzemektedir. Albay Peron, sınai gelişmeyi devletin denetiminde güvence altına almayı ve yine devletin denetimi altında sendikal harekete büyük bir yayılma imkânı sağlamayı düşünmektedir. Oyların % 56'sını elde ettiği seçimlerle iktidara gelen Peron, demiryollarını ve silah üretimini millileştirdi; bir işçi yasası düzenle-

di. Peron hayır işleriyle uğraşan karısı Eva'nın yardımıyla, Almanya'da Hitler'in olduğu gibi orta sınıfların değil, ama güçlü ve yumuşakbaşlı bir Genel Çalışma Konfederasyonu içinde toplanmış işçiler ve yoksul köylüler için (descamisados) Tanrının gönderdiği bir insan haline geldi. Siyasal partileri birleştirdi ve sözel bir demagojinin damgasını taşıyan ama popülist olan kişisel ve polisiye bir iktidar sürdürdü. Karşısında ise, özgürlüklerin yetersizliğini eleştiren aydınlar, büyük mülk sahipleri ve toplumsal reformlara karşı çıkan ordunun kurmayları bulunmaktadır; bu güçler birleşerek onun yıkımına yol açacaklardır. Justicialismo ile, solun demagojik faşizminden söz etmek mümkündür. (110)

Afrika: Nasırcılık ve Irk Ayrımcılığı - Aynı açıklama belki de *Mısır*'daki Nasırcılıkla yeniden ele alınabilir. Orduya küçük burjuvaziden gelen Albay Nasır, 1952'de Kral Faruk'un yoz rejimini devirmek için kendisi gibi ulusal onuru ve adalet duygusu yaralanmış arkadaşlarını topladı. Kurduğu otoriter sistemde tüm yetkiler devlet başkanının elindeydi: partiler ve yasama meclisleri feshedilmiş, basın kuruluşları millileştirilmiş ve denetim altına alınmış, "ulusal birlik" adı altında tek bir parti kurulmuştu. Öte yandan latifundiaların parçalanması, bayındırlık çalışmaları (Nil üzerinde baraj), ekonominin planlı hale getirilmesi gibi önemli ekonomik ve toplumsal reformlara girişilmişti. Bu diktatörlük birçok yönden M.Kemal'inkini anımsatmaktadır; Mısır'da antisiyonizme dönüşen (Nasır, İskenderiye'ye yaklaştığında Rommel'le ilişki kuran Mısırlılar grubunun içinde yer alıyordu ve savaştan sonra çok sayıda Nazi Mısır'a sığındı) antisemitizmiyle de Nazizm'den esinlenmektedir. (111) Ancak İslâm değerlerine derinden bağlılığıyla Nazi paganlığından ve Kemal'in laikliğinden büyük ölçüde

ayrılmaktadır; Nasır'ı harekete geçiren gizem, hiç kuşku yok ki ulusal ve ırksaldır ama ondan da öte dinseldir. Böylece Nasır'ın kitleden söz vermesini istediği yemin, Kur'an'ın cihad yürüyüşünde yer almaktadır: "Tanrım, güçlüleri seversin, güçsüzlerden nefret edersin". Kuşkusuz Nasır, aynı anlayışla komünistlerle, ya da Amerikan ajanlarıyla ve aşırı dinci Müslüman Kardeşler'le mücadele etmektedir. Ancak doktrini Arap dünyasının dışına ihraç edilebilir nitelikte olmamasına rağmen, Mısır'ı aşarak tüm Arap dünyasına seslenebilmektedir-Nasırcılık, (Irak ve Suriye'nin "Baas" ağırlıklı rejimleri ya da Libya'da Kaddafi diktatörlüğü gibi) doğal bir biçimde saldırgan ve çokuluslu bir Panarabizm'e ulaşmıştır.

Öteki uçta, *Güney Afrika*'daki Afrikanderler'de dinsel temelli bir ırkçılık gelişti. 1912'den itibaren İncil'den esinlenen Hollandalı ve Fransız Protestanların göçü sonucu ortaya çıkan Afrikander halkının aşağı ırkları egemenliği altına almak için seçilmiş bir halk olduğunu savunan çok sayıda siyasal-dinsel tarikatlar kurulmuştu. (112) Bu tarikatlar, siyasal iktidara derinden nüfuz ettiler; zaten kimi yöneticiler bu tarikatlardan çıkmışlardı; temel ortak noktaları, "ırk ayrımcılığı" olarak adlandırılan kesin bir ayrımcılık uygulamasıyla beyazların, siyahlar kitlesi içinde azınlıkta bulundukları bir bölgede iktidarlarını korumak isteğidir; siyahlar uşaklığa mahkûm edildiler. Beyazların hizmetinde çalıştıktan sonra mahallelerinde bir araya toplanmak zorunda kaldılar; medeni haklarından yoksun bırakılmış, özel mülkiyete sahip olma hakkı yasaklanmış, yalnızca ülkenin ekonomik refahından kendilerine ender olarak düşenden yararlanarak yaşamaktaydılar.

Söz konusu ırkçılık, Commonwealth'deki domin-

yon statüsünden kopma arzusu(113) ve "ne Avrupalı, ne Afrikalı" bir dilin, yani Afrikaneer'in benimsenmesi nedeniyle kendini ulusal olarak tanımlamaktadır. Ancak ne mucizevi şef, ne de tek parti söz konusudur; ne sosyalizan bir demagoji, ne de ilke düzeyinde bir antikapitalizm geçerlidir. Ancak, güçlü bir Alman azınlığın varlığı Nasyonal-Sosyalizm'le bağlar kurulmasını kolaylaştırmış ve Almanya'dan kaçan Yahudilerin ülkeye sığınması sonucu antisemitizmin yeşermesine imkan tanımıştı. Otuzlu yılların ekonomik bunalımı hiçbir etkide bulunmadı ve orta sınıflar hiçbir biçimde kendilerini tehdit altında hissetmediler, işçiler siyahlardan oluştuğundan sanayileşmeden kaynaklanan gerilimler bu ülkede sınıflararası değil, ama ırklar arasındaydı. Afrikander Faşizmi, veri bir ülkede veri bir durumla yakından ilgiliydi; ancak kendini siyahların milliyetçiliklerine düşman bir panavrupacılık içinde göstermek için bu dar çerçeveyi de aşmayı amaçlıyordu; en azından sömürgeci sıfatıyla beyaz ırkın bir kalesi durumuna gelebilirdi.

Amerika Birleşik Devletleri ve Faşizm - Daha önce de söylediğimiz ve tekrarladığımız gibi, Anglo-sakson demokrasiler faşist akıma karşı sağlam bir engellemeyle karşı çıktı. Ne var ki, 1940 sonunda bile olsa, Mosley'in minicik faşist partisini feshetmek zorunda kaldı. Dinsel tarikatların bir arada bulundukları, etnik azınlıkların özümlendiklerinde bile bir arada yaşadıkları ABD'de, Avrupa Faşizmleri'ne az ya da çok doğrudan benzeyen çok sayıda hareket, gerçek anlamda gelişemeseler bile en azından doğabildiler; böylece, 1923'te New York'ta siyah gömlekliler bir geçit töreni yapabilmişlerdir;1933'te ise "Friends of the New Germany" kuruldu ve bugün bile halen G.L.Rockwell'in birkaç bin üyelik "American Nazi Party"si Yahudiler ve

komünistlere karşı gaz odaları açılması gerekliliğini savunmakta ve kimi kez pasifistlere ve Yahudileri cezalandırmaya yönelik baskınlar düzenlemektedir. Yine de, başkanlık ya da yasama meclisi seçimlerinde tüm bu aşırı gruplar hiçbir zaman bir milyondan fazla oy toplayamamaktadır; yani olay marjinal bir biçimde varlığını sürdürmektedir.

Yine de, ABD'de faşizmin sürekli bir biçimde yeşerebileceği bir tür toprak bulunup bulunmadığı tartışılabilir. İlk unsur, bir ayrımcılık arzusuna ve Klux-Klan'ın -1923'te hâlâ birkaç milyon üyeye sahip olan- linçlerine yol açan siyah karşıtı bir ırkçılıktır. İkinci unsur, Bolşevizm'in himayesi altındaki sosyalizmi, işçi sendikalizmini ve entellektüel liberalizmi çevreleyen ilkel bir antikomünizmdir; bu antikomünizm McCarthyciliğin cadılarının ay histerisini beslemiştir; kulüplere yüzlerce bin üye ve kimi zaman da Wallace ya da Goldwater gibi başkanlık adayları vermiştir. Bu faşizm tohumlarının Amerikan uyarlaması, Orta batı çiftçilerinin kinlerinin beslediği yalnızcılık politikasıdır;kırsal bölgelerde yaşayanların kentlere ve büyük sermayeye düşmanlığı, özümlenmeyen her unsura karşı (Slavlar, Latinler, Meksikalılar, Yahudiler, Porto-Rikolular) yabancı düşmanlığı; ülkenin esenliği için Anglo-sakson değerlerine geri dönülmesi ve püriten bir eski ideal Amerika'nın varlığına inanç. Bu eğilimler savaş sırasında "Amerika First" hareketinde ifade edildi ve Amerika'nın dışarıdaki her türlü başarısızlığı, içerideki her bunalım onları rahatlatmaktadır; ancak faşizmden ve hele Nazizm'den uzaktır. Yayılmalarına karşı etkide bulunan unsurlar: Nüfusun birbiriyle karışması, Yahudi azınlığın gücü, siyasal yaşamın istikrarı, halkın açık liberalizmi -bir basın kampanyasının Devlet Başkanı'nın iktidardan çekilmesiyle sonuçlandığı Watergate gi-

bi bir dava ABD dışında hiçbir yerde düşünülemez. Amerikan Faşizmi'nden yalnızca kapitalizm ve faşizm karıştırılıyorsa söz edilebilir-tarihsel olmaktan çok partizan bir açıklama. (114)

YEDİNCİ BÖLÜM
BİR AÇIKLAMADENEMESİ

Ortaya koyduğumuzu sanıyoruz ki faşizm hem tektir, hem de çoktur; her ülkenin ulusal geçmişinde unsurlarından birkaçı bulunur;ama aynı zamanda bugünü yaratmak ve geleceği biçimlendirmek için de ortak zenginliğinden yararlanır. Özgünlüğü yadsınamayacak olan bu tarihsel olgu, hemen her yerde aynı zamanda ortaya çıkmıştır. Bu durumu nasıl açıklamak gerekiyor? Sosyologlar, siyasetbilimciler ve hatta psikanalistler, bu soruna büyük bir tutkuyla eğilmişlerdir; onların incelemelerine değinmeyeceğiz; bu tavrımız söz konusu incelemelerin önemsiz olduklarından kaynaklanmıyor; çünkü tam tersine birçok açıdan aydınlatıcıdırlar; ama faşizmin tekliğine daha çok önem verip zaman ve mekan içindeki serüvenlerini ihmal etmeleri ve son derece genel nitelikleri nedeniyle. (115) Burada değinmekle yetineceğimiz tarihçilerin katkıları önemlidir ve her zaman da aynı görüşte değillerdir. İtalyan tarihçi Renzo de Felice,"aşağıdaki üç eğilimi ortaya koymuştur: (116)

İtalyan Faşizmi'nin başından beri ortaya çıkan ve özellikle Piero Gobetti, Benedetto Croce, Meinecke (Jacop Burkhard'ı tekrarlayarak) ve Ritter'in ifade ettikleri ilk eğilime göre, faşizm, "Avrupa"nın manevi hastalığıdır". Tarihin normal akışı içinde yer almamaktadır, liberal demokrasinin bir sapma-

sı, bir kanseridir; birtakım olumlu koşullar ortaya çıkmasını kolaylaştırmıştır;ancak bu koşulların ortadan kalkmasıyla faşizm yokolmaz. Başsavcı Mornet, Vichy rejimi üzerine bir anı ve düşünce yapıtını "tarihimizi lekeleyen dört yıl" olarak adlandırdığında bu görüşü ifade etmekteydi. (117) Örneğin Meinecke, özgürlüğün kötü kullanımı giderek artan bir anarşiye yol açtığında, kitlelerin temel haklarından vazgeçerek diktatörlüğe boyun eğdiklerini düşünmektedir. Ama daha önceki yüzyıllarda bu türden birkaç olay yaşanılmıştır; öte yandan insanlık tarihinin faşizm gibi geçici bir gerilemenin yavaşlatsa bile kesintiye uğratmayacağı maddi ve manevi genel bir gelişme yönünde hareket ettiği gerçeği yerinde durmaktadır - suların önceden çizilmiş bir çatağa yeniden dönecekleri bir an gelecektir. Törebilimsel ya da iyimser olarak adlandırabileceğimiz bu yorum, faşizmin önce yöntemleri, daha sonra ise cinayetleri karşısında büyük bir şaşkınlığa düşen çağdaşlarınındır; yine aynı bakış açısı, kurdun onu bulmadan çok önce meyvenin içine konulduğunu inkâr etmek istemektedir. Daha önce de gördüğümüz gibi, faşizm, kendiliğinden hareket eden bir kuşağın sonucu değildir; öncesi ve kalıntıları vardır. Ve tarihte aynı nedenlerin aynı sonuçları doğurması söz konusu olabilir. Kraliçe Hortense, oğlu III. Napoléon'a son derece pragmatik bir anlayışla, halkların aynı tuzağa iki kez düştüklerini öğretiyordu.

İtalya için Nino Valeri ve Denis Mac Smith, Almanya konusunda ise E.Vermeil tarafından ifade edilen ulusal ya da kötümser olarak nitelendirebileceğimiz ikinci bir eğilim, faşizmin bazı ülkelerin tarihsel gelişmelerinin mantıksal ya da hiç değilse zorunlu sonucu oldukları yönündedir -bu nedenle, 1923'ten itibaren Paul Hazard, "güçlü iktidara"

olan çekimini gerekçelendirmek için İtalyan kimliğini ve siyasal bilincinin zayıflığını suçlamaktaydı; aynı şekilde E.Vermeil, Nazizm'i değerlendirebilmek için Luther'e kadar uzanmaktadır. Yani faşizm, bu konuda bir tür alınyazısı olduğu halklarda, her zaman gizil olarak bulunmakta ve konjonktür uygun olduğunda bir anda patlamaktadır. Bu açıklama, faşizmin öncelikli ve hatta harekete geçirici yönü olan milliyetçiliği vurgulama avantajına sahiptir; herhangi bir olası canlanmayı önlemek için ihtiyatı önermektedir. Bize göre, daha sonra yine değineceğimiz istisnai koşulları -savaş ve dünya bunalımı- dikkate almamaktadır: Faşizmi başarılı olduğu ve onu geçmişten çok içinde bulunduğu döneme bağlayan istisnai koşulları. Öte yandan başarılı olduğu ülkelerde birçok güçlükle karşılaştığı ve çoğunlukla başarısızlığın çok yakınından geçtiği gerçeğini de ihmal etmektedir; faşizm "gerekli" değildi.

Daha az önemli olmayan son eğilim, Marksist esinlidir; en yaygın ve en çok kabul edilendir. Özetle faşizm ve kapitalizmi özdeşleştirir.

Faşizm ve Kapitalizm - Kapitalizm ve faşizmin özdeşleşmesi her zaman bütüncül olmamıştır. Başta Blum olmak üzere sosyalistler, İtalyan Faşizmi üzerinde çözümlemede bulunarak faşizmin yalnızca geri kalmış, kırsal bir ekonomiye sahip ülkelerde başarıya ulaşacağını ve işçi sınıfının siyasal ve sendikal olarak güçlü bir örgütlenmeye sahip olduğu sanayileşmiş ülkelerde baştan mahkûm edildiğini düşünmekteydiler. Bu değerlendirme Hitler'in başarı şansı konusunda öngörü hatalarına ve 1933 seçimlerindeki yarı başarısızlıktan sonra Nazi yandaşlarının sayısının düşeceği konusunda yanlış bir öngörüye yol açmıştır.

Komünistler -başta Alman komünistleri- faşizmi

burjuva egemenliğinin radikalleşmiş bir biçimi olarak görmekteydiler; kökleri ise tümüyle mahkûm ettikleri liberal demokraside bulunmaktaydı; burjuva toplumunun aşamalı bir dönüşümünü öneren sosyal demokratlar, hain sosyal faşistlerden başka bir şey değillerdi. Bu ise, uygulamada birincisinden daha önemli bakış hatasıydı, çünkü Nazilerin iktidara gelişini önleyebilecek tek imkân olan bir sosyalist-komünist blokun oluşumunu imkansız kılıyordu; Fransa'da Halk Cephesi içinde uzlaşmaya varıldı ve 6 Şubat 1934 darbe girişiminin geleceği olmadı.

Günümüzde, komünist ya da komünizan bütün bir tarihi literatür, faşizmi ekonomik determinizmin bir biçimi, ekonomik emperyalizmin zorunlu bir yönü olarak görmektedir. Bu yaklaşımın temelinde, Stalin'in 1935'te dile getirdiği "faşizmin, banka sermayesinin açık terörist diktatörlüğü" olduğu saptaması bulunmaktadır. Radek, "burjuvazinin kapitalizmin dibi delinmiş fıçısını sağlamlaştırmaya çalıştığı demir çemberdir" imajını eklemekteydi. Daha tam bir tanım, 1935'te Komünist Enternasyonal'in VII. Kongresi'nde yapılmıştı: "Faşizm, mali sermayenin en emperyalist, en şoven, en gerici unsurlarının açık terörist diktatörlüğüdür (Stalin'le aynı anlatımlar)" -yalnızca ekonomiyi değil, ama daha çok faşizmin saldırgan milliyetçiliğini vurgulayan bir tanım; SSCB doğrudan tehdit altında görünürken, Sovyet Komünist Partisi, Rus yurtseverliğini canlandırmaya ve dışarıda Nazi tehlikesine karşı duyarlı siyasal parti ve Devletler'le ittifaklar kurmaya başlamaktaydı. Bunun sonucunda kapitalizm ve faşizm arasındaki bağlar belirginleştirildi. Kapitalizm, "tekelci temerküz ve emperyalizm aşamasına" ulaştığında, yani sanayi sermayesi ve mali sermaye birleşince ve doğdukları ülkeler-

den başkalarında pazar arayışına giren büyük tröstler biçimini alınca kapitalizm faşizme yol açmaktadır.

Yazar Daniel Guérin, kapitalizmin faşizm üzerindeki baskısına ilişkin incelemesini daha da ileri götürmüştür. (118) Varlığını büyük ölçüde silah siparişiyle sürdüren, bir prestij, askeri güç ve emperyalizm politikasından yana bir tavır alan ağır sanayiyi tartışma konusu yapmaktadır. Güç isteği, girişimlerin boyutuyla ortaya çıkmaktaydı. Öte yandan yatırımların büyüklüğü, büyük sanayicileri ücretler üzerinde çok katı ve otoriter, işçiler üzerinde ise çok sert olmaya zorluyordu. İhracata yönelik hafif sanayi, tam tersine bir toplumsal barış ve uzlaşma politikasını tercih etmektedir; ancak faşizmin başarıya ulaşmasını önlemek için de hiçbir şey yapmamaktadır. (119)

Yani bu eğilim faşizmin iktidara gelişinin kaçınılmazlığını kapitalizmin evriminin tarihsel perspektifi içinde kabul etmektedir; (120) aynı zamanda faşizmin ayağının tökezleyebileceği ve hatta kırılabileceği tüm parkur kazalarını ihmal etmektedir; Önemli rol oynayan insanların faaliyetini -Mussolini ve Hitler gibi- azımsamaktadır. Komünistler faşizmi tetikte bekleyen bir milliyetçiliğin azami tepkisi olarak tanımlarken, faşizmin varlığıyla bile kapitalizmin kaçınılmaz çöküşüne katkıda bulunduğunu savunabilmekteydiler; (121) temelde faşizm, kapitalizmin sınır tanımaz bir biçimde ve çatışmaya yol açmadan varlığını sürdürdüğü liberal demokrasilerden daha az tehlikeliydi; durgun sulardansa fırtına tercih ediliyordu. Belki de Stalin, Hitler'le Saldırmazlık Paktı'nı imzalarken bu tür bir hesap yapmaktaydı.

Faşizm ve kapitalizm arasındaki içiçelik, bir değişkenin altını çizme olanağına sahiptir: faşist

gruplar, yönetici sınıfların ve özellikle sanayicilerin çok yönlü yardımı olmaksızın iktidara gelemezler ve bunun sonucu onlara borçlu kalıp emirlerine kesinlikle boyun eğerler - bu iddia, "Nasırizm" ve "Peronizm" için geçerli olmasa bile. Öte yandan, bu iddia kendisini destekleyenler açısından her türlü asimilasyona ve hatta faşizm ve Bolşevizm arasında her türlü karşılaştırmaya son verme avantajına sahiptir; son olarak, bir miktar propagandayı da içerdiğinden komünistlerin sürdürdüğü mücadeleye hizmet etmektedir. Gerçekten de, bu benzerliğe karşı yapılacak itirazlar hiç de az değildir.

Her şeyden önce, "tekelci kapitalizm"den söz etmek, belki iyi bir slogan olabilir, ama kesinlikle yanlıştır. Hiçbir "kapitalist" devletin ekonomisi mutlak bir tekele bağlı değildir. Kapitalist burjuvazi, türdeş değildir; blok oluşturabileceği istisnai koşullar dışında, çıkarlarının her zaman uyuşmadığı ve hatta çatıştığı rakip gruplara bölünmüştür. (122) Öte yandan, eğer faşizm kapitalizmin zorunlu bir sonucu ise, kapitalizmin şahikaları olan büyük Britanya'da ve hatta özellikle ABD'de hiçbir zaman gelişmemiş olmasını -birkaç tohum ekmiş de olsa- nasıl açıklamalı? 30'lu yılların dünya bunalımı, faşizmi neden Avrupa'da iktidara getirmiştir de, doğduğu ve doruğuna ulaştığı Amerika'da getirmemiştir? (123) *A contrario* faşizmin ortak gövdeden çıkan ve aynı öszsudan beslenen değişik türleri, belki de yarı faşizmler, yönetici sınıfların sanayi ve mali kapitalistlerden değil, ama toprak sahiplerinden - Macaristan, Romanya, Arjantin, İspanya vb.- oluştuğu henüz azgelişmiş ülkelerde ortaya çıkmıştır. İtalya'da ve özellikle yönetici sınıfın kuşkusuz tümüyle farklı olduğu Almanya'da, faşizm yönetici sınıfın başarısız olduğu ve savunmada bulunduğu bir dönemde ortaya çıktı. Yani ortada bir çelişki vardır:

Faşizm ne zaman kapıyı çalar? Kapitalizm onu yardımına çağırdığı zaman mı, yoksa "emperyalist bir tekelcilik" içinde başarıya ulaştığında mı?

Birkaç Gözlem - Bize göre, faşizm manevi bir olguya, bütüncül ve sapkın bir milliyetçiliğe ya da kapitalist sınıf mücadelesinin sonucu olmaya indirgenemeyecek kadar çeşitli ve değişken bir tarihsel bütünlüktür. Sonuç yerine, faşizmin iktidara gelişi, insani boyutu, hedefleri ve yöntemleri üzerine birkaç gözlemle yetinmeyi tercih ediyoruz.

İlk gözlem, faşizmin olağanüstü önemde ve benzersiz bir Avrupa bunalımı içinde doğduğudur: Güçler dengesini değiştiren önemli demografik ve ekonomik sonuçları olan, kırgınlıklar ve nefrete yol açan, kışkırtıcıların elindeki bir ikitleyi seferber eden -eski muharipler- bir dünya savaşı; demokratik kurumların işleyişini etkileyen ve gözden düşüren bir siyasal ve manevi bunalım; kimilerini proleterleştirirken, kimilerini işsiz ve umutsuz bırakan siyasal ve ekonomik yöneticilerin iktidarını tehdit eden bir dünya ekonomik bunalımı. Bu tür bir eklemlenmenin yeniden gerçekleşmesi ufak bir olasılıktır. Ancak, kapitalist toplumun genel evrimi, kitle toplumuyla birlikte, sürekli bir istikrarsızlık, toplumsal çalkantılar ve dinginleştirici bir otoriteye başvurmaya olduğu kadar, karışıklığa da neden olabilecek bir endişeye yol açmaktadır.

İkinci gözlem: faşizm sınıflararası bir olgudur. Özellikle orta sınıfların özlemlerini ifade ettiği kuşkusuzdur; ama, gördüğümüz gibi, iktidara yalnızca yönetici sınıfların desteğiyle gelmiş ve oldukça geniş bir halk onayıyla kalmıştır- bu onay kendiliğinden ya da zorbalıkla olabilir. Bir başka boyutu daha eklemek gerek: Önemli miktarda aydının katılımı (124) (Heidegger, Yeats, T.S.Eliott, Ezra Pound, Pirandello, Richard Strauss, Konrad Lorenz, Celine,

Drieu la Rochelle vb.). Başka bir anlatımla faşizm, belirli bir ulusal bütünlüğü ifade etmektedir ve koşullar elverdiğinde faşizme başvurma ihtiyacı yeniden hissedilebilir. Hatta Bardèche'in ileri sürdüğü gibi, "içtenlikle yurtsever olan her insanın içinde faşizmin tohumu vardır". (125)

Faşizm, Bolşevizm'in düşman kardeşidir; onunla daha iyi mücadele etmek için ondan borç alır; Hitler'in Yahudi'de yok etmek istediği Bolşevizm'in yaratıcısı olmasıdır. Tarihsel olarak ondan önce gelmemekle birlikte faşizmin temel hedefi, komünizmi ortadan kaldırmaktır. Lenin öngörmüştü: faşizm, komünist diktatörlük karşısında mücadele vermeksizin boyun eğmeyen toplumların yaşamlarını sürdürmek için alacakları son biçimdir. Yani faşist diktatörlüğe yönelme, proleter diktatörlükten başka seçeneği olmadığını düşünen bir toplumun son savunması olabilir.

Son olarak, faşizmin yöntemleri bir okul oluşturmuştur; bu yöntemler şiddeti evcilleştirmiş ve rakiplerin -gerçek ya da varsayılmış- ortadan kaldırılması hiçbir zaman için son savaşta olduğundan daha büyük boyutlara ulaşmamıştır. Şiddetin her dönemde geçerli olduğu doğrudur; teorik olarak faşizmin ayrıcalıklı bir özelliği olması için hiçbir neden yoktur. Ama, Nazizm'in, keyfi tutuklamalar, baskınlar, işkenceler, toplama kampları, Yahudi ve çingene katliamlarıyla genellikle nedensiz bir biçimde şiddete büyük boyut kazandırdığı gerçektir. Oysa rakipleri, faşizmle daha iyi mücadele edebilmek için kendi yöntemlerini oluşturmak zorunda kalmışlardır -Nisan 1945'te Dresden'in bombalanması, Hiroşima'ya atom bombası atılması da toplu katliamlardır. Dünya, antifaşist olduklarını iddia edenlerin bile bir ifade biçimi haline gelen şiddet evresine girmiştir-ve bu nedenle de artık her zaman

için bir başkasına göre faşist olacağız.

Faşizmin oldukça çok sayıda geleneksel manevi değerleri sapkınlaştırdığını eklemek yerinde olacaktır -düzen, yurtseverlik, disiplin, grup dayanışması, otorite. Dünya gençliğinin büyük bir bölümünün bu değerlere karşı çıkmasına yabancı değiliz. Ancak, öte yandan aşırı bir hoşgörü, fazla anlayışlı bir toplum, düzensizlikleri artırarak, bir güvensizlik duygusu geliştirerek, bir çöküş inancı yaratarak, belli bir yitik otorite nostaljisine -özellikle ekonomik bir rahatsızlık (enflasyon, işsizlik), gelecek endişesi uyandırarak gündelik hayatın güçlüklerini artırırsa- yol açabilir. Böyle bir zamanda, faşizm, demokrasilerin kronik hastalığına karşı bir çare olarak yeniden ortaya çıkabilir; otoriteye başvurma, aşırı özgürlüğe karşılık olabilir ve şefler, teknolojik uygarlık içinde kendini yitik hisseden kişiler arasından birlikleri için asker toplayabilir - bu da Pujadist alevlenmeyle Fransa'da görülmüştür. (126)

Sonuçta, faşizmin, 19. yüzyılın toplum ve insan anlayışını, yapılarını bozmaksızın tartışan, yeni ve büyük ölçüde özgün bir siyasal güç olduğu söylenebilir. İki savaş arası dönemdeki olağanüstü koşullar sayesinde gelişmiştir; ancak yenilgiye uğraması onu tümüyle ortadan kaldırmamıştır ve büyük bir ihtimalle bu sahte Phoenix, deri değiştirerek küllerinden yeniden doğabilecektir. (127)

DİPNOTLAR

1) "Fasces"dan gelmektedir: Dinlenme sırasında tüfeklerin çatılması ya da Antik Roma'da liktörün simgesi.
2) Hitler'in yapıtlarını yuttuğunu iddia ettiği, ama yakınlarıyla yaptığı konuşmalarda yanlış yorumlarını topladığı Nietzsche dışında; Führer arkadaşı Mussolini'ye güzel bir armağan vermek istediğinde filozofun toplu yapıtlarını gönderecektir.
3) Ama faşizm, savaşa girmemiş, eski muharipleri olmayan ülkelerde de gelişti (örneğin, Güney Amerika'da).
4) Bkz. *Seconde Guerre Mondiale*, cilt 1, s.275.
5) Faşizmi, iktidarlarını kadroların desteğiyle sürdüren ve halka dayanmayan askeri diktatörlüklerden ayıran bu özelliktir.
6) İsviçre'de Himmler'in ajanı olan Hohenlohe prensi gibi, SS'e giren Alman aristokratlarını bir kenara bırakırsak...
7) *Elemente und Ursprünge Totalitarer Herrschaft*, Frankfurt, 1955.
8) Ribbentrop'a göre, eski Naziler eski Bolşeviklerle aralarında bir benzerlik keşfediyorlardı.
9) *Seconde Guerre Mondiale*, c.1, s.228-30.
10) İşte Stalin'in birkaç niteliği: İnsanlığın ölümsüz rehberi, halkların babası, ışığımız, düşünce ve eylemin dehası, bütün zamanların en büyük devi, dağların ve devrimin kartalı, vb.
11) Editions Richelieu, 1973, s.87-109
12) Faşizmin neden her yerde başarılı olmadığını araştırmak için yeterli yere sahip değiliz; faşizm, özellikle Anglo-sakson ülkelerde başarısız olmuş, daha doğrusu yalnızca önemsiz grupçuklar şeklinde ortaya çıkmışır; Fransa'da da aynı durum tekrarlanmıştır. Bu başarısızlığın çeşitli nedenleri bulunmaktadır: Demokratik kuramların eskiliği, sağlamlığı ve iyi işlemesi (Amerika Birleşik Devletleri, Büyük Britanya, Dominyonlar) ya da proletaryayı destekleyen siyasal partilerin etkin engellemesi (Fransa'da Halk Cephesi, ama bu 1940 yenilgisinden sonraki durumu açıklamamaktadır). Protestan ulusların Katoliklerden daha verimsiz bir alan oluşturduğu gözlemlenebilir (Avusturya, Hırvatistan, İspanya ve Portekiz'de klerikal bir faşizmden bile söz edilebilir).
13) Bkz. Léo Valiani, "La Resistenza Italiana", *Storia e Politica*, Ocak-Haziran 1975.
14) P.Guichonnet, *Mussolini et le Fascisme*, PUF, 1966.
15) Nino Valeri, *Da Giolitti a Mussolini*, Floransa, 1956; Salvatorelli e Mira, *Storia d'Italia nel Periodo Fascista*, Einaudi, 1961; F.Catalano, *L'Italia Dalla Dittatura Alla Democrazia*, Milano,

Lerici, 1962.
16) Masonluğun lağvedilmesinden önce Mussolini Palermo locasından doğal bir saygı belirtisi olarak sunulan 33 derece madalyasını alacaktır.
17) Paul-Boncour'un onu "Karnaval Sezar'ı" olarak ele almasına yol açtı.
18) E.Nolte, *a.g.e.*, 2. cilt: *Le Fascisme Italien.*
19) G.Vaccarino, "Mussolini devant ses Biographies", *Revue d'Histoire de la Deuxième Guerre Mondiale*, Nisan 1957.
20) Max Gallo, *L'Italie de Mussolini*, Perrin, 1964.
21) 1935'te Moskova'da verilen faşizm üzerine dersler, *Recherches Internationales à la Recherche du Marxisme*, 3e trim. 1971.
22) Bkz. Gallerano, "Le Front Intérieur", *Revue d'Histoire de la Deuxième Guerre Mondiale*, İtalya üzerine özel sayı, Ekim 1973.
23) Guido Quazza ve diğerleri, *Fascismo e Societa Italiana*, Torino, Einaudi, 1973.
24) Y.Vujoseviç, "L'Occupation Italienne en Yugoslavie", *Revue d'Histoire de la Deuxième Guerre Mondiale*, Temmuz 1972.
25) F.Magri, *La Democrazia Cristiana in Italia*, c.1, Milano, 1954.
26) Korporatif rejim üzerine tartışmak, faşizmin serbest bıraktığı ender tartışmalardan biridir; Ugo Sprito'nun da başında bulunduğu bir sol kanat, korporasyonların mülk sahiplerinin yerine geçmesini istemekteydi.
27) Capoferri, *Venti Anni col Fascismo e con i Sindicati*, Milano, Gastaldi, 1957.
28) 1746'da Cenova'da Avusturya karşıtı bir ayaklanmanın sinyalini veren çocuğun soyadından gelmektedir.
29) M.Ostenc, "La Jeunesse Italienne, et le Fascisme", *Revue d'Histoire de la Deuxième Guerre Mondiale*, Nisan 1974.
30) E.R. Tannenbaum, *The Fascist Experience, Italian Society and culture*, New York, 1972.
31) Aralık 1946'da kurulan "İtalyan Sosyalist Hareketi" (MSI), önce karşılıklı yardımlaşma amacıyla eski faşistleri toplamıştır; 1948'de 520.000 oy, yani oyların % 2'sini elde etti; 1953'te 1.582.000, yani %5'ini topladı. Salo Cumhuriyeti'nden esinlenen programı, kendini "sosyal ve devrimci" olarak tanımlamaktadır. Kimisinin ırkçı ve antisemit olarak kendini ilan ettiği "eğilimler"e bölünmüştür -Mussolini'nin faşizminde geç dönemde ortaya çıkan ve zayıf olan; ama "squadristi"lerin eylemci yöntemlerini ve sokak savaşlarını da kullanmıştır.
32) Claude David, *Hitler et le Nazisme*, PUF, 1969; René Alleau, *Hitler et les Sociétés Secrètes*, Grasset, 1969.
33) Mosse, *The Crisis of German Ideology, Intellectual Origins of the Third Reich*, New York, 1964.

34) E.Vermeil, "Les idées de Vermeil sur les Origines de la Catastrophe *Revue" d'Histoire de la Deuxième Guerre Mondiale,* Ekim 1951.
35) A.Kruck, *Geschichte des Alldeutschen Verbendes,* Wiesbaden 1954.
36) G.Castellan, "Forces d'Opposition à l'Avènement du IIIe Reich, Revue" *d'Histoire de la Deuxième Guerre Mondiale,* Ekim 1959; Bracher, ve diğerleri, Die Nazionalsozialistische Machtergreifung, Köln, 1950.
37) W.Gorlitz, H.Quint, *Adolf Hitler, eine biographie, Stuttgart,*1952; Max Domarus, *Hitler reden und Proklamationen,* Warzbourg, 1962; W.C.Lahger, *The mind of Adolf Hitler,* New York, 1972; E.Jaeckel, *Hitler idéologue, Calmann-Lévy,* 1973.
38) Baldur von Schirach, *Anılar*'ında şöyle yazmaktadır: "Hitler, ancak bir Hitler arzulayan ve ona sahip olmayan bir halkta olabilir".
39) W.Schaefer, *NSDAP,* Frankfurt, 1948.
40) J.Sigmann, *Qu'est-ce qu'un Nazi?,* Fribourg, 1948.
41) G.Castellan, *a.g.e.*
42) D.Orlow, *The History of the Nazi Party,* Pittsburg, 1973.
43) D.Orlow şöyle yazmaktadır: "Nazi partisinin tarihi, kendi değerlerinin tutarsız mantığı tarafından ortadan kaldırılmış devrimcilerin öyküsünü oluşturmaktadır."
44) R.Manwell, H.Fraenkel, *Hermann Goering,* Londra, Heinemann, 1962.
45) ID., *Goebbels, a.g.e.,* 1960.
46) H.R. Trevor-Ropper, *The Borman Letters,* Londres, 1954; J.Wulf, *Martin Bormann, Hitlers-Schatten,* Güterhsloh, 1962.
47) E.Vermeil, "Himmler", *Revue d'Histoire de la Deuxième Guerre Mondiale,* Ocak 1955.
48) Dr E. Neusüss-Hunkel, *Die SS.* Hannover ve Frankfurt, 1956; G.Reitlinger, *The SS, Alibi of a Nation,* Londra, 1956.
49) J.Billig, *L'Hitlérisme et le Système Concentrationnaire,* Paris, PUF, 1967.
50) C.W.Sydnor, "La Division ss Tokenkopf", *Revue d'Histoire de la Deuxième Guerre Mondiale,* Nisan 1975.
51) E.N.Peterson, *The Limits of Hitler Power,* Princeton, 1969.
52) M.Broszat, *Der Staat Hitlers,* Munich 1969.
53) 31 Gauleiter'den yalnızca sekizi Hitler'i takip etmek istemiştir.
54) *a.g.e.*
55) *L'ordre Noir, Histoire de la SS,* Casterman, 1968.
56) David Schoenbaum, *Hitler's Social Class and Status in Nazi Germany,* New York, 1967.
57) H.J.Winkler, *Legenden um Hitler,* Berlin, 1961.

58) H.E. Kannapin, *Wirtschaft unter Zwang*, Köln, 1966, G.Badia, *Histoire de l'Allemagne Contemporaine*, Editions Sociales, 2. cilt, 1962.
59) O zamana kadar "halka ve vatana hizmet etmek" şeklindeki ant, "Adolf Hitler'e mutlak bir itaat göstermek" şeklini aldı.
60) G.Buchheit, *Soldatentum und Rebellion*, Rastatt-Baden,. 1961; T.Taylor, *Sword and Swastika*, New York, 1952.
61) G.Zahn, *German Catholics and Hitler's War*, Londres, 1963; Th. Wurm, *Erinnerungen aus Meinen Leben*, Stuttgart, 1953.
62) E.K. Bramstead, *Goebbels and National-Socialist Propaganda*, Michigan State University Press, 1965.
63) Oron J.Hale, *The Captive Press in the Third Reich*, Princeton 1964; Z.A.B. Zeman, *Nazi Propaganda*, Londra, 1965.
64) R.E. Herztein, "Hitler et le Mythe Historique par le Film", *Revue d'Histoire de la Deuxième Guerre Mondiale*, Ocak 1976.
65) D.Strothman, *Nationalsozialatische Literatur*, Bonn, 1968.
66) H.Brenner, *Die Kunstpolitik des National Sozialismus*, Hambourg, 1963.
67) *Nationalpolitische Erziehungsanstalten.*
68) W.Klose, *Generation im Gleichschritt*, Hambourg, 1964. Gerçekte, Nazilerin ırkların değişmezliğine olan inançları Darwinci evrimkuramıyla çatışmaktaydı.
69) D.Bracher, *Die Deutsche Diktatur-Entstechung Struktur, Folgen des Nationalsozialismus*, Köln, 1972.
70) O.Wormser, *Le Systeme Concentrationnaire Nazi*, PUF, 1968.
71) E.Presseisen, "Le Racisme et les Japonais", *Revue d'Histoire de la Deuxième Guerre Mondiale*, Temmuz, 1963.
72) K.Jonca, "Aux Origines Juridiques de la Grande Allemagne", *Revue d'Histoire de la Deuxième Guerre Mondiale*, Ekim 1974.
73) K.Hildebrandt, "Le Programe de Hitler", *a.g.e., Ekim 1971; Norman Rich, Hitler's War Aims: Ideology, the Nazi State and the Course of Expansion*, New York, Norton, 1973.
74) Bkz. Bardèche, *a.g.e., s.52-53. "Fanatizm, kitleler için bir uyuşturucu haline geldi, coşku bir sara krizi şeklinde yozlaştı, politika kitleleri oldu" demekteydi, Thomas Mann.*
75) René Rémond, "Y a-t-il un Fascisme Français?", Terre Humaine, Temmuz 1952; J.Plumyene ve R.Lasierra, *Les Fascismes Français, 1923-1963*, Le Seuil, 1963; Cl. WILLARD, *Le Front Populaire, la France, 1934-1939*, Editions Sociales, 1973.
76) *L'Action Française*, Julliard, 1970.
77) Maurras, Léon Blum'a düzenli olarak "köpek, karaktersiz ve edepsiz" muamelesi yapıyor, Daudet ise, ölümle tehdit ediyordu.
78) Bkz. E.Weber, *L'Action Française*, Stock, 1953, s.156-158.
79) Bkz. P.Milza, M.Benteli, *a.g.e., s.173-174.*
80) Bkz. Ph.Machefer, Ligues et Fascismes en France, 1918-1939,

PUF, 1974.
81) Albert Bayet'nin halkın rolünü yücelttiği bir "Fransa Tarihi"-nin farkına varan Brasillach yazarı bir toplama kampında tutma konusunda kendisini gönüllü ilan ediyordu.
82) İmzacıların çoğu Vichy'de yeniden karşımıza çıkacaktır.
83) Yenilgiden sonra parti işbirliği yapmayacaktır; Vichy'de iktidardan uzak tutulmakla birlikte, rejimle özdeşleşecektir; ancak üyelerinden birçoğu partiden koparak direnişe katılacaktır. Bkz. Ph. Macpefen, "Les Aspects de l'Action du Colonel de la Rocque", *Revue d'Histoire de la Deuxième Guerre Mondiale*, Nisan 1965.
84) Bkz. D.Wolf, *Doriot, Du Communisme à la Collaboration* A.-Fayard, 1969.
85) Musolini'ye hayranlık duymayı sürdüren *Je suis partout* dışında.
86) Böylece Doriot, 1942'ye kadar Mareşalci olarak kaldı. Déat ise, onunla çatışmadan önce P.Laval'a çok bağlıydı.
87) Bkz. Gounand, "Les Groupements de Collaboration Dans une Ville Occupée", *Revue d'Histoire de la Deuxième Guerre Mondiale*, Temmuz 1973.
88) Bkz. Michèle Cotta, *La Collaboration*, Armand Dolin, 1964.
89) Bkz. D.Wolf, *a.g.e.*, G.Souchy, "Le Fascisme de Drieu La Rochelle", *Revue d'Histoire de la Deuxième Guerre Mondiale*, Nisan 1967.
90) Y.Durand, Bohbot, "La Collaboration Politique Dans Les Pays de la Loire Moyenne", *a.g.e*, no. 91, Temmuz 1973.
91) Anlayışlardaki şaşırtıcı evrim, M.Déat örneğinde belirgindir: Askeri kredileri onaylaması nedeniyle Sosyalist Parti'den çıkarılan Déat, bozguncu olacaktır; buna karşılık, askeri kredileri reddeden çok sayıda sosyalist, Direniş'e katılacaktır.
92) Cl.-J.Delarue, *Trafics et Crimes Sous l'Occupation*, Fayard, 1968.
93) J.Delperre de Bayac, *Histoire de la Milice*, Fayard, 1969; M.Lutrard, "La Milice Française dans la Loire", *Revue d'Histoire de la Deuxième Guerre Mondiale*, Temmuz 1973.
94) Bkz. *a.g.e., özel sayı, "Visages de Fascistes Français". Ocak 1975.*
95) Bu tanımlama bize, genellikle kullanılan korkunç "faşizoit"-ten daha tercih edilir görünmektedir.
96) Bkz. bizim Vichy, année 40, Robert Laffont, 1966.
97) 1942'de madalya alan "Fransa'nın en iyi işçisi", tek başına bir lokomotif yapmıştı.
98) Bkz. R.Bourderon, "Le régime fasciste était-il fasciste?", *Revue d'Histoire de la Deuxième Guerre Mondiale*, no. 91, Temmuz 1973.
99) Hitler ırkçılığının Japonlara karşı tutumunu bir yana bıra-

kırsak.
100) Bkz. Christian Rudel, *Salazar*, Mercure de France, 1969, s.276.
101) M.Bardèche, *Qu'est-ce que le fascisme?*, "Les Sept Couleurs", 1970. s.62-70.
102) Harry Cliadakis, "Metaxas et la Deuxième Guerre Mondiale", *Revue d'Histoire de la Deuxième Guerre Mondiale*, Temmuz 1977.
103) Paul Hayes, "Quisling's Political Ideas", *Journal of Contemporary History*, no. 1, 1966.
104) Paape, "Le Mouvement National Socialiste en Holland", *Revue d'Histoire de la Deuxième Guerre Mondiale*, Nisan 1967.
105) J.Willequet, "Les Fascismes Belges", *Revue d'Histoire de la Deuxième Guerre Mondiale*, Nisan 1967, Els de Bens, "La presse de l'Occupation", *a.g.e*, Ekim 1970.
106) M.Lacko, "Les Croix Fléchées", *a.g.e.*, Nisan 1966.
107) M.Vietor, "L'évolution de l'Etat Slovaque", a.g.e., Ekim, 1963.
108) Hırvatçada "şef"in karşılığı; bkz. Dincic, "L'Etat Oustacha", *a.g.e.*, Nisan 1973.
109) T.Furuya, "Sur le Fascisme, Japonais", *Revue d'Histoire de la Deuxième Guerre Mondiale*, Nisan 1972.
110) M.Bardèche, (*a.g.e.*, s.133-145) ulusal kurtuluş gizemciliği nedeniyle Fidel Castro'yu faşistler arasına koyacaktır. Ama Castro'nun "çetelerin alt üst ettiği, ayak takımının sürüklediği bir devrime" izin verdiği için dışında bırakacaktır, oysa "faşizm kargaşa ve anarşiye izin vermez; o, halka empoze edilen bir mutluluk aracıdır; halkın onu aşmasına ve yönetmesine izin vermez". Bizce bu kayıt, daha çok Perona uygun düşmektedir.
111) Savaş sırasında Naziler, Iraklı, Hintli, Cezayirli, Tunuslu milliyetçilerle bağlar kurmuşlardı.
112) "Osserva bandwag" (400.000 üyeye kadar toplayan), "Greyshirts"ler, "New Order", "South African Gentile Socialist Movement", "Deutscher Bund für Südwest-Africa".
113) II. Dünya Savaşı'nda Güney Afrika, Büyük Britanya'nın yanında savaşa katılma konusunda çekimser kaldı ve yalnızca Afrika'da savaşmayı kabul etti.
114) P.K.Amann, "Les Fascismes Américains des Années Trente", *Revue d'Histoire de la Deuxième Guerre Mondiale*, Nisan 1982.
115) Bu konuda ayrıntılı ve eleştirel bir inceleme için P.Milza, M.Benteli, *a.g.e.*, s.87-109.
116) *Gli interpretazioni del fascisme*, Bari, 1973.
117) Ya da 24 Ağustos 1944'te Paris Belediye binasında hiçbir zaman varlığının kesintiye uğramadığı gerekçesiyle Cumhu-

riyet'i ilan etmeyi reddeden General de Gaulle.
118) *Fascisme et Grand Capital*, yeniden basım, Maspéro, 1965.
119) İnceleme oldukça titizdir, ama birçok inatçı olguyu gözardı etmektedir: Faşizm, İspanya, Yunanistan, Macaristan, Portekiz gibi ağır sanayiden yoksun birçok ülkede gelişmiştir. Fransa'da "ligue gues"lerin temel komandit ortakları arasında parfümcü Coty ve elektrik kralı Mercier bulunmaktadır...
120) Clara Zetkin "faşizmin, Rus Devrimi'ni sürdüremeyen proletaryaya bir ceza" olduğunu söylemekteydi.
121) 1926'dan itibaren İtalya'da önce Gramsci, sonra Togliatti, faşizmi tam aksine kapitalizmi güçlendiren ve gençleştiren bir ama onun üzerinde bir engel oluşturduğu kesin olmayan bazı baskılarda bulunan bir siyasalg üç olarak algılamıştı.
122) İsrailli tarihçi Charles Bloch, "Le Fascisme et les Relations Internationales" (*Relations internationales*, 1974, sayı 2) başlıklı mükemmel bir makalede oligopol ve oligopolcü terimlerini önermektedir.
123) Gerçek düşmanlık, Amerikalıların Nazizm karşısındaki duyarsızlığı o ölçülere varmıştı ki, Washington'daki Alman elçisi, Berlin'deki propaganda servislerine, ABD'de her zaman için Alman hak taleplerinin ileri sürülmesini ama hiçbir zaman ideolojiye yer verilmemesini tavsiye ediyordu.
124) Bkz. Alastair Hamilton, *L'illusion Fasciste, les Intellectuels et le Fascisme*, Gallimard, 1973.
125) *a.g.e.*, s.110. Geniş olduğu kadar yalnız bir benzetme: Direniş, aynı anda hem yurtsever, hem de antifaşistti.
126) Fest (*Les Maîtres du III. Reich*, Grasset, 1963) faşizmin psikolojik iklimini vurgulamıştır. Bkz. aynı şekilde Wolfgand Sauer, "National socialism, Totalitarianism or fascism", *American Historical Rewiew*, Kasım 1967.
127) M.Bardèche (*a.g.e.*, s.103) Almanya'daki faşist grupların yaklaşık elli kadar olduğunu değerlendirmektedir; ama aynı şekilde İsveç, Belçika, İsviçre, Hollanda, Brezilya, İrlanda, ABD, Büyük Britanya vb.'de de bulunduğuna işaret etmektedir.

BİBLİYOGRAFYA

I. Genel İncelemeler

Hannch Arendt, *Elemente und Ursprünge totalitarer Herrschaft*, Frankfurt, 1955.
S.Y. Woolf, *The nature of fascism*, New York, 1969.
D. Guérin, *Sur le fascisme*, 2 cilt, Maspero, 1975.
P. Milza, M. Benteli, *La liberté en question, le fascisme au 20. siècle*, Editions Richelieu, 1973.

II. İtalyan Faşizmi

L. Salvatorelli, G. Mira, *Storia del Fascismo*, Roma, 1956.
P. Guichonnet, *Mussolini et le fascisme*, PUF, 1966.
E. R. Tannenbaum, *The fascist experience, Italian society and culture*, New York, 1972.
E. Nolte, *Le fascisme dans son époque*, 2. cilt: *Le Fascisme italien*, Julliard, 1975.
Q. Quazza ve diğerleri, *Fascismo e societa italiana*, Torino, 1973.

III. Nasyonal-Sosyalizm

Cl. David, *Hitler et le nazisme*, PUF, 1967.
H. Mau, H. Krausnick, *Le national-socialisme*, Casterman, 1962.
E. Nolte, *Le national-socialisme*, Julliard, 1970.
M. Broszat, *Der Staat Hitlers*, Münih, 1969.
D. Bracher, *Die Deutsch Diktatur-Entstechung Struktur, Folgen des nationalsozialismus*, Köln, 1972.

IV. Fransız Faşizmleri

J. Plumyene, R. Lasierra, *Les fascismes français*, Le Seuil, 1963.
E. Weber, *L'Action française*, Stock, 1964.
D. Wolf, *Doriot; du communisme à la collaboration*, Fayard, 1967.
Ph. Machefer, *Ligues et fascismes en France*, PUF, 1974.

V. Faşist Avrupa

Revue d'histoire de la deuxième guerre mondiale, sayı 66, Nisan 1967, "Aspects du fascisme européen".
S. Woolf, *European fascism*, Londra, 1968.
Ch. Delzell, *Mediterranean fascism*, New York, 1970.
M. Gallo, *Histoire de l'Espagne franquiste*, R. Laffont, 1969.

VI. Avrupa Dışı Faşizmler

D. M. Brown, *Nationalism in Japan*, Berkeley, 1955.
L. W. Bell, *In Hitler's shadow; the anatomy of american fascism*, Londra, 1973.